

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
SOCIOLOĢIJAS NODAĻA

**SOCIĀLĀ DIENESTA SOCIĀLĀ DARBINIEKA
LOMA BĒRNU ĀRPUSĢIMENES APRŪPĒ:
OGRES NOVADA PIEMĒRS**

MAĢISTRA DARBS

Autors: **Ramona Ļeščišina**

Studenta apliecības Nr.: r116028

Darba vadītājs: docente, Dr.sc.soc. Līga Rasnača

RĪGA 2017

ANOTĀCIJA

Aplūkojot Latvijas statistiskos datus par bērnu aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atņemšanu, tiek secināts, ka vairumā gadījumu netiek sasniegts mērķis – atgriezt bērnu ģimenē. Autore, ņemot vērā to, ka sociālie darbinieki, strādājot ar ģimenēm un bērniem, palīdz risināt ģimenē esošās problēmas, kuru dēļ tiek pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības bērnu vecākiem, vēlējās noskaidrot, kāda loma ir sociālā dienestā strādājošam sociālajam darbiniekam, kad bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē – bērnam esot sociālās aprūpes institūcijā, audžuģimenē vai pie aizbildņa, attiecībā pret bērnu un vai seko pēctecīgas darbības pret bērnu, kuram tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe.

Šī darba mērķis ir teorijas daļā aplūkot ārpusģimenes aprūpes formas, par pamatu pielietojot sistēmteoriju un ekoloģisko teoriju, bet pētījuma daļas mērķis ir pētīt kā piemēru Ogres novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku praksi, atbilstoši maģistra tēmai. Mērķis ir noskaidrot sociālā darbinieka lomu bērnu ārpusģimeņu aprūpē bērna kontekstā. Uzdevumi – pētīt un analizēt sociālo darbinieku funkcijas attiecībā uz bērnu ārpusģimenes aprūpes kontekstā.

Atslēgvārdi: **sociālais darbinieks, ārpusģimenes aprūpe, sociālās aprūpes institūcija, audžuģimene, aizbildnis.**

ANNOTATION

Upon viewing Latvia's statistical data of interruption or removal of children's custody rights, it is concluded that the goal - to return the child to his/her family - is not achieved in majority of cases. Taking into account that social workers, whilst working with families with children, help to deal with problems that the families have, which result in interruption or removal of parents' custody rights over their children, the author wanted to find out what role is played by a social worker who works for the social service when a child is in out-of-family care - while the child is at a social care institution, lives with a foster family or with a custodian, in relation to the child and whether there are any subsequent actions towards the child who is provided with out-of-family care.

The objective of this paper is to look at forms of out-of-family care in the theory part, based on system theory and ecological theory. In turn the objective of the research part is to study as an example the practice of social workers of the Ogre Region Social Service, in line with the theme of the Master Paper. The goal is to find what the role of a social worker is in the context of a child in out-of-family care. Tasks - to research and analyse functions of social workers in relation to a child in context of out-of-family care.

Key words: social worker, out-of-family care, social care institution, foster family, custodian.

SATURS

IEVADS	5
1. SISTĒMTEORIJAS UN EKOĻOGISKĀS SISTĒMTEORIJAS PIELIETOJUMS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR BĒRNIEM ĀRPUSĢIMENES APRŪPĒ.....	10
2. BĒRNU ĀRPUSĢIMENES APRŪPES SISTĒMAS RAKSTUROJUMS.....	15
2.1. Bērna aprūpe aizbildnībā.....	24
2.1.1. Statistikas dati par bērna aprūpi aizbildnībā.....	28
2.2. Bērna aprūpe audžuģimenē.....	32
2.2.1. Statistikas dati par audžuģimenēm kā vienu no ārpusģimenes aprūpes formām.....	38
2.3. Bērna sociālā aprūpe institūcijā.....	41
2.3.1. Statistikas dati par bērnu aprūpi sociālajās institūcijās.....	48
3. PĒTĪJUMA METODOĻĢIJA.....	53
4. REZULTĀTI UN DISKUSIJAS.....	55
5. SECINĀJUMI.....	70
6. IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	
PIELIKUMI	
1. pielikums Daļēji strukturētās intervijas jautājumu paraugs	
2. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 1	
3. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 2	
4. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 3	
5. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 4	
6. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 5	
7. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 6	
8. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 7	
9. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 8	
10. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 9	
11. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 10	
12. pielikums Daļēji strukturētā intervija Nr. 11	

IEVADS

Kā pausts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantā - *bērnu tiesības un intereses ir prioritāras* (Latvijas Vēstnesis, 1998).

Sociālais darbinieks ir viens no subjektiem, kurš valstī nodrošina bērnu tiesību aizsardzību un sniedz atbalstu ģimenei, kura ir disfunkcionāla kādā no jomām, kas ietekmē bērnu drošību, attīstību, dzīvību un veselību.

Aplūkojot Centrālās statistikas pārvaldes statistikas datus par pēdējiem 5 gadiem (2012., 2013., 2014., 2015., 2016. gads) tiek konstatēts, ka šajā periodā 8669 bērnu aizgādības tiesības tika pārtrauktas viņu vecākiem vai kādam no vecākiem, bet atjaunotas aizgādības tiesības bija 3665 bērnu vecākam/vecākiem, kas ir . Ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības bija 4649 bērnu vecākiem, bet atjaunotas aizgādības tiesības bija tikai 89 bērnu vecākiem piecu konkrēto kalendāro gadu laikā. (Centrālā statistikas pārvalde, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016). Līdz ar to var secināt, ka vairumā gadījumu netiek novērsti tie riska faktori, kuru dēļ vecākiem tika pārtrauktas aizgādības tiesības sākotnēji ar bāriņtiesas lēmumu.

Pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 44. panta 1. punktu „bērna ārpusģimenes aprūpes laikā pašvaldība sniedz izglītojošu, sociālu un citu palīdzību bērna vecākiem, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē” (Latvijas Vēstnesis, 1998), kas paredz starpinstitutionālu un starpprofesionālu sadarbību – šo iestāžu un profesionāļu komandas sastāvā ir sociālais darbinieks, kurš veic psihosociālu darbu un piedāvā pakalpojumus, ko paredz arī Bāriņtiesas likuma 22. panta 1.¹ punkts (Latvijas Vēstnesis, 2006a).

Līdz ar to, ir skaidrs, ka sociālais darbs ar vecākiem turpinās gadījumos, kad bērniem tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe, bet nav skaidrs, kā un vai sociālo dienestu sociālie darbinieki turpina veikt sociālo darbu bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā tieši ar bērnu. Maģistra darba izstrādē, intervējot Ogres novada sociālā dienesta sociālos darbiniekus, kuri vada sociālos gadījumus ar ģimenēm un bērniem, mērķis ir noskaidrot, kā šie speciālisti pēctecīgi sniedz atbalstu un turpina darbu ar pašiem bērniem, atbildot uz jautājumu, vai par bērniem tiek izrādīta interese un kāds tam ir mērķis.

Latvijā ir pieejami 3 ārpusģimenes aprūpes veidi – sociālā aprūpe institūcijā, audžuģimenes pakalpojumi un aizbildnība.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta 3. punktam šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes

iestādē, kā arī valsts apmaksāta neatliekamā medicīniskā palīdzība ārstniecības iestādēs vai palīdzība sociālās rehabilitācijas iestādēs. Bērnam primāri tiek nodrošināta iespēja augt pie aizbildņa vai audžuģimenē (Bērnu aizsardzības likums, 1998).

Sociālās aprūpes institūcijā speciālistu vidū arī ir sociālais darbinieks, jo iestāde ievēro bērnu tiesības un pārstāv bērnu intereses. Attiecībā uz šo ārpusģimenes aprūpes formu sociālā darbinieka loma ir vissaprotamākā – atbalstoša un psihosociāla, taču, ņemot vērā institūcijas formu, šī sociālā darbinieka funkcijas būs atšķirīgas, salīdzinot ar tā sociālā darbinieka funkcijām, kurš strādāja ar ģimeni tajā brīdī, kad bērns vēl bija vecāku aizgādībā. Nav skaidrības, vai sociālo dienestu sociālie darbinieki sazinās ar pašu bērnu, vai noskaidro tikai telefoniski par bērnu labklājību, jautājot to iestāžu speciālistiem.

Filozofijas doktore T. Laine Skeila (T.Line Scales) savā darbā “Pieņemt uzticību ar atbildību: kristiešu rūpes par bērniem Buknera bērnu namā Dallasā, Teksasas štatā 1879-1909” atspoguļoja Bukneru bērnu nama nozīmi un līderu guvumu bērnu izglītošanā un komforta īstenošanā.

Autore savā darbā ir atspoguļojusi Bukneru nama devumu un pārliecību - bērnu nams laika gaitā ir uzskatījis par nozīmīgu dot bērnu nama bērniem izglītību, izglītojot arī reliģijas jomā viņus un pasniedzot mācību par morāli. Bērnu nams vadījās pēc strikti noteiktiem un kontrolēja audzēkņu privātās dzīves. Bērnu nama līderi uzskatīja, ka reliģija un morāle ir pamats visam. Bērnu nama ikdienu tika pakļauta intensīvam režīmam, iekļaujot tajā praktisku iemaņu apgūšanu, kā galda kultūru, ēdiena pagatavošanas un pasniegšanas kultūru.

Autore minēja arī 20. gadsimtā ieviestās pārmaiņas bāreņu aprūpes jautājumā – tika pieļauts bērniem atrasties ģimenes vidē nevis institūcijās kā Bukneru bērnu namā.

Autore rakstā atspoguļoja faktu, kad un kā attīstījās sociālā darba profesija - atbilstoši laika maiņām arī sociālā darba kā profesijas standarti ir mainījušies, rodot iespējas kā savu palīdzību attīstīt. Rakstā ir atspoguļotas sociālo darbinieku profesijas apgūšanas iespējas profesionālā līmenī.

Autores darbs, aplūkojot Buknera bērnu nama vēsturi, attīstību un darbības jomu, liek secināt, ka baznīcas un sociālā darba profesija jau 18. gadsimtā bija cieši saistīta un attīstījās paralēli. (Scales, T. L. (2011))

Vislielākā neskaidrība likumdošanā un sociālo darbinieku praksē ir, ja runa ir par sociālā dienesta sociālā darbinieka lomu visos ārpusģimenes aprūpes veidos – no sistēmas un

ekoloģiskās teorijas viedokļa. Audžuģimeņu un aizbildnības gadījumā sociālā aprūpe tiek nodrošināta ģimeniskā vidē, kas neparedz sociālā darbinieka iesaisti visos gadījumos.

Ņemot vērā statistiskos datus, kuros ir aprēķināti gadījumi, kad tiek pārtrauktas aizgādības tiesības, skaitļi liecina par neizsīkstošu problēmu, kas ir bijusi aktuāla, līdz ar to maģistra darba tēma nav novitāte, bet gan ilgstoši aktuāla un neskaidra. Tāpat arī informācija, kas nonāk mēdiju rīcībā, par bērnu aprūpes tiesību pārkāpumiem, liek secināt, ka bērnu intereses ārpusģimenes aprūpes laikā netiek regulāri novērtētas un kontrolētas.

Ņemot vērā ievērojamos skaitļus, kuru dati liecina par to, ka ģimenes, kurās vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, sociālie darbinieki ir veikuši normatīvajos aktos atrunātos uzdevumus, lai kopā ar bērnu likumīgajiem aizbildņiem risinātu tos risku faktoros, kas tikuši konstatēti un nav savienojami ar bērnu atrašanos ģimenē, nav skaidra sociālo darbinieku sadarbība ar sociālā gadījuma vadīšanā iepazītajiem bērniem, ar kuriem, iespējams, laika gaitā ir izveidojusies pozitīva, uz uzticēšanos vērsta, emocionāla saikne.

Izvirzītais jautājums: Kāda ir sociālo dienestu sociālo darbinieku loma bērnu ārpusģimenes aprūpē?

Darba mērķis: Noskaidrot, izmantojot sistēmteoriju un ekoloģisko teoriju, sociālo dienestu sociālo darbinieku lomu bērnu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanas laikā – vai ir pēctecība veiktajam sociālajam darbam attiecībā pret bērnu un vai sociālais darbinieks turpina pārstāvēt bērnu intereses ārpusģimenes aprūpes laikā.

Darba uzdevumi: Pētīt un analizēt bērnu ārpusģimenes aprūpes formas un sociālo darbinieku uzdevumus saistībā ar tām.

Pētījumā izmantotās metodes:

Literatūras analīze,

Normatīvo aktu analīze,

Pētījumu analīze,

Intervēšana – 7 Ogres novada sociālā dienesta sociālie darbinieki, kuri strādā ar ģimenēm ar bērniem, Ogres novada Sociālā dienesta Ogres novada sociālā centra atbalsta nodaļas ģimenes ar bērniem vadītāja Ginta Lūse, Ogres novada Sociālā dienesta Madlienas sociālā centra vadītāja Inese Bergmane – Behmane, Taurupes sociālā centra vadītāja Aira Ločmele, Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietniece Ilona Reinholde.

Pētījuma bāze: Ogres novada Sociālā dienesta sociālie darbinieki ģimenēm ar bērniem

Pētījuma priekšmets: Ogres novada Sociālais dienests

Pētījuma objekts: Sociālie darbinieki, kuri strādāja un strādā ar bērniem, kuriem ir noteikta ārpusģimenes aprūpe

Maģistra darba struktūra:

Maģistra darba teorētiskā daļa ir iedalīta 2 daļās, no kurām pirmajā daļā tiks norādīts uz sistēmteorijas un ekoloģiskās sistēmteorijas pielietojuma pamatojumu sociālajā darbā ar bērnu, otrajā daļā tiks atspoguļots bērnu ārpusģimenes aprūpes sistēmas raksturojums, norādot katra ārpusģimenes aprūpes veida raksturojumu un statistiskos datus par katru ārpusģimenes aprūpes veidu, lai noskaidrotu, kāda ir sociālā dienesta sociālā darbinieka loma bērnu ārpusģimenes aprūpē.

Maģistra darba pētījuma daļā tiks analizētas iegūtās interviju atbildes, izvērtējot vai sociālo darbinieku izpratne par viņu lomu darbā ar bērnu, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē, ir atbilstoša

normatīvajiem aktiem un Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietnieces Ilonas Reinholdes. Pētījuma daļā tiks apkopoti interviju rezultāti, sniedzot atbildi uz sekojošajiem jautājumiem:

- Vai tiek turpināts sociālais darbs ar bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē?
- Kas paredz sociālā darba pēctecību ar šo mērķa grupu?
- Kādi uzdevumi, mērķi ir veiktajam sociālajam darbam ar bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē?
- Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo sociālo darbu ar bērniem ārpusģimenes aprūpē?
- Kāds ir sociālo darbinieku viedoklis par sociālā darba pēctecības nepieciešamību?
- Kādi ieteikumi ir intervējamajiem sociālajiem darbiniekiem, lai uzlabotu, pilnveidotu sociālo darbu, sociālā darbinieka lomu un nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā?

Darba secinājumu daļā tiks atspoguļots viedoklis par teorētiskajā un praktiskajā daļā veiktajiem secinājumiem, lai noskaidrotu, kāda ir sociālo darbinieku loma bērnu ārpusģimenes aprūpē un minēti ieteikumi, kādi maģistra darba izstrādes laikā ir radušies gan intervētajiem speciālistiem, gan pašai autorei.

1. SISTĒMTEORIJAS UN EKOLOĢISKĀS SISTĒMTEORIJAS PIELIETOJUMS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR BĒRNIEM ĀRPUSĢIMENES APRŪPĒ

Bērnu nonākšana ārpusģimenes aprūpē bērnam saistās ar pārdzīvojumiem, saprotamām, raksturīgām emocijām – skumjām, bailēm, neziņu. Lai saprastu šo problēmu cēloņus, pamanītu sekas un izvirzītu iespējamus risinājumus, noder teorijas.

Aplūkojot iemeslus, kādēļ bērniem tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe, sociāliem darbiniekiem ir jābūt elastīgiem un empātiskiem, jo nevar zināt, kā bērni, kuriem tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pēc krīzes situācijas, var reaģēt uz jauno sistēmu, kārtību. Aplūkojot konkrētu radušos vai esošu problēmu sociālā darbinieka rīcībā ir dažādas teorijas, kuras varētu palīdzēt problēmu novēršanā. Zināšanas par teorijām, teorētiskā bāze ļauj atpazīt konkrētu problēmu un izplānot darbības, lai šīs problēmas kopā ar klientu varētu novērst.

Ņemot vērā katra bērna vecumu, spēju psiholoģiski, fiziski funkcionēt, personas resursus, dzīves stāstu, adaptācijas individuālo laiku, bailes, personību un daudzus citus faktorus, ir atkarīga bērnu spēja pieņemt lēmumu mainīt vidi un ikdienu, kas ir atkarīga no katra bērna individuāli, var radīt stresu. Līdz ar to institūcijā strādājošajiem darbiniekiem-speciālistiem ir jānovēro, jāanalizē un nepieciešamības gadījumā jāreaģē – jāveic intervence, lai jaunietis, bērns var pielāgoties sistēmai, izmaiņām, un turpināt funkcionēt pēc iespējas pilnvērtīgāk.

Tāpat arī gadījumos, ja bērns atrodas pie aizbildņa vai audžuģimenē- jebkurā situācijā, vai tā ir ģimeniska vide, vai institūcijā atrašanās, izmaiņas ir – jautājums, kā ar šī izmaiņām sadzīvo bērns, kā viņš izprot situāciju un kur jaunajā sistēmā – atrašanās vietā viņš sevi saredz kā sistēmas daļu, sajūt kā sistēmas daļu.

Ņemot vērā būtiskas izmaiņas bērnu vides un sistēmas jomā, ir iespējams izmantot sistēmas teoriju, kuras būtība ir tajā, ka klients tiek apskatīts kā sistēmas daļa un par problēmu rašanās cēloņiem tiek uzskatīts līdzsvara zudums starp dažādām klientam nozīmīgām sistēmām.

Sistēmiskās pieejas būtība: klients tiek apskatīts kā sistēmas daļa un par problēmu rašanās cēloņiem tiek uzskatīts līdzsvara zudums starp dažādām klientam nozīmīgām sistēmām (Payne, 2005, P.142).

Teorija reprezentē noteiktu ideju vai pieņēmumu kopu, kas palīdz izskaidrot noteiktu fenomenu. Teorija reprezentē paskaidrojošu rāmi, kas palīdz saprast šī fenomena būtību. Ar to

palīdzību mēs varam strukturēt un organizēt savu domāšanu, kā arī teorijas ir svarīgas, lai saprastu mūsu darbības praksi un to, ko mēs darām (Oko, 2011, P.6). Autore uzskata, ka teorijas arī raksturo problēmas, līdz ar to, ja ir skaidra problēma, tad vieglāk ir piemeklēt risinājumu.

Sociālajā darbā pastāv dažādi sociālie fenomeni vai sociālās problēmas, kuras var skaidrot, pielietojot kādu no sociālā darba teorijām. Teorijas ir kā konceptuāls rīks, kas sociālajam darbiniekam var palīdzēt vadīt savu rīcību cauri sarežģītām cilvēku problēmām (Harms & Connolly, 2012, P.xii).

Lai sociālais darbinieks spētu izdarīt noteiktus secinājumus par bērna uzvedību vai tā problēmas apstākļiem, tad teorijas, perspektīvas un metodes ir kā līdzeklis, lai sociālais darbinieks spētu pamanīt noteiktās likumsakarības klienta uzvedībā vai dzīvesveidā.

Ekoloģiskā sistēmas teorija sociālajā darbā ir adaptēta no diviem konceptiem – sistēmteorijas un ekoloģiskās teorijas. Sistēmas modeļi sākumā tika radīti dabas zinātnēs, bet ekoloģiskā teorija attīstījās no apkārtējās vides kustības bioloģijā (Hepworth, 2010, P.15). Ekoloģiskās un sistēmas teorijas parādījās septiņdesmitajos gados (Gitterman and Germain 1976; Pincus and Minahan 1973; Siporin 1975; Vickery 1974), un sociālā darba teorētiski sāka izstrādāt veidus, lai izskaidrotu saistību starp personiskajiem un vides aspektiem (Nash et al, 2005, P. 33).

Gan sistēmteorija, gan ekoloģiskā teorija sociālajā darbā ir devušas būtisku pienesumu. Sistēmteorija un tās perspektīvas sociālajā darbā ir svarīgas, jo uzsver sociālo fokusu pretstatot konsultēšanai, psihoterapijai vai citām palīdzošajām profesijām, kuru uzsvars vairāk ir uz individuālo klientu vai pacientu. Sistēmteorijas pieeja sociālajiem jautājumiem vairāk balstās uz sadarbošanos ar indivīdu, lai iekļautos pašreizējā sociālajā kārtībā, tāpēc tā ir vairāk individuāli – reformistiska teorija (Payne, 2005, P.142).

Savukārt ekoloģiskā teorija izmanto ekoloģisko metaforu kā lēcu, caur kuru aplūkot un konceptualizēt vides un cilvēku mijiedarbību. Tās mērķis ir palīdzēt sociālajiem darbiniekiem pielāgot savu iejaukšanos cilvēka dzīvē, vidē vai to abu interakcijā. Mērķis ir atvieglot balansa atjaunošanos starp personu un vidi, samazinot stresu, uzlabojot pārvarēšanas mehānismus vai nodrošinot stabilitāti. Ekoloģiskās perspektīvas centrālais objekts ir „dzīves modelis” (Life Model) (Germain, Gitterman) (Nash et al, 2005, P. 34.-35).

Aplūkojot sistēmteoriju un ekoloģisko teoriju kā atsevišķas, nesaistītas teorijas, var redzēt, ka to mērķi un fokuss ir atšķirīgi, bet attiecas tieši uz maģistra darba tēmu un sociālā darbinieka kompetenci, uzdevumiem saistībā ar bērniem, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē. Sistēmteorija

vairāk aplūko indivīdu kā daļu no noteiktas sistēmas vai vairāku sistēmu mijiedarbības aspektus, taču ekoloģiskā teorija pievēršas vides un indivīda mijiedarbībai, cenšoties panākt sabalansētu adaptāciju videi un to resursu racionālu izmantošanu.

Šķietami nesaistāmas teorijas laika gaitā tika apvienotas vienā. Makss Siporins (Max Siporin) apvienoja teorijas vienā, taču būtiska un izmantojama ir arī Uri Bronfenbrennera (Urie Bronfenbrenner) pieeja, kurš izveidojis cilvēka attīstību caur vides sistēmām. Ekosistēmas perspektīvā tiek iekļauts Aleksa Džitermana (Alex Gitterman) un Karelas Džermainas (Carel Germain) dzīves modelis (Life Model), kas ir lielākais ekoloģiskās sistēmas teorijas formulējums. Lai gan Džermainas un Džitermana dzīves modelis pamatā saistāmas ar ekoloģiskās teorijas pieeju, tomēr tas tiek izmantots arī ekoloģiskās – sistēmas teorijā.

Septiņdesmito gadu vidū sistēmas teorija un ekoloģiskā teorija tika apvienotas, radot jaunu teoriju – ekoloģisko – sistēmas teoriju. Tās autors ir Makss Siporins (Max Siporin), kurš saprata, ka, neskatoties uz abu teoriju atšķirīgo rašanos un galvenajām iezīmēm, tomēr abām ir pietiekoši kopīgā, lai tiktu izmantotas kā viena teorija ar nosaukumu ekoloģiskā-sistēmas teorija (Nash et al, 2005, P. 36).

Savukārt Bronfenbrennera ekoloģiskā teorija, kurā cilvēka attīstība un vide ir centrāla, atpazīna, ka cilvēks ir aktīvs tās dalībnieks, kurš mainās, pārstrukturē un atrod savstarpēju piemērošanos ar vidi. Viņa teorijas galvenais aspekts ir koncentrisks sistēmu izkārtojums – iekļaujot mikrosistēmu, mezosistēmu, eksosistēmu un makrosistēmu. Mikrosistēma ir vismazākā un vistiešāk piedzīvojamā sistēma (mājsaimniecība, klase, birojs). Mezosistēma ir vairāku mikrosistēmu mijiedarbība (starp skolu un darbu). Eksosistēma tiek aplūkota kā ārēji spēki, kas var ietekmēt cilvēka attīstību. Makrosistēma apkopo plašāku sociālo politiku un socio-kulturālos apstākļus, iekļaujot ideoloģiskās un legālās normas (Nash et al, 2005, P.37).

Gan Siporins, gan Bronfenbrenners secina, ka cilvēka attīstības laikā svarīgi ir ne tikai individuālie raksturojumi vai pagātnes pieredze, kā tas varētu būt psihodinamiskajā pieejā, bet gan pats indivīds un tā mijiedarbība ar vidi.

Ekoloģiskās - sistēmas teorijas modelis fokusējas uz indivīdu un viņu vides mijiedarbību, un tiek pieņemts, ka starp abiem pastāv savstarpējuma princips, kas formē viens otru. Pēc ekosistēmas pieejas, indivīds izjūt savas problēmas tad, kad ir zema saderība starp viņu vajadzībām, vēlmēm un resursiem, kuri viņiem ir pieejami pateicoties viņu dzīves videi – it īpaši, kopienu (Galaway and Compton, 1999, P.3).

Pastāv vairākas sistēmas, kuras mijiedarbojas starp cilvēku un viņa vidi:

- Individīda apakšsistēmas (biofizikālās, kognitīvās, emocionālās, biheiviorālās, motivācijas);
  - Interpersonālās sistēmas (vecāks-bērns, laulības, ģimene, dzimta, draugi, kaimiņi, kultūras grupas, garīgo uzskatu sistēmas un citi sociālo tīklu locekļi);
  - Organizācijas, institūcijas un kopiena;
  - Fiziskā vide (mājoklis, rajons, ēkas, ūdenstilpnes, laikapstākļi, klimats u.c)
- (Hepworth, 2010, P.16).

Ekoloģiskās sistēmas perspektīvas gadījumā ir skaidrs, ka cilvēku vajadzību apmierinātība un attīstības uzdevumi prasa adekvātus vides resursus, kā arī pozitīvu mijiedarbību starp indivīdu un viņa vidi. Jebkura plaša vides resursos vai disfunkcionālas mijiedarbības starp indivīdu un vides sistēmām apdraud cilvēka vajadzību piepildīšanu, kā arī noved pie stresa vai nepilnīgu funkcionēšanu sistēmā. Cilvēkiem bieži vien pietrūkst pieejas pie atbilstošiem vides resursiem vai viņiem nav efektīvu adaptācijas metožu, kā tikt galā ar situāciju (Hepworth, 2010, P.16).

No tā izriet, ka negatīva mijiedarbība starp ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu un vidi un tās sistēmām (tai skaitā sociālo darbinieku un sociālo dienestu kā vienu no vides sistēmām) spēj radīt nepietiekamu cilvēka vajadzību piepildīšanu. Jāņem vērā, ka atrašanās bioloģiskajā vidē jau bija negatīva mijiedarbība, kuru nevarēja novērst, tāpēc sociālā darbinieka uzdevums ir veicināt šo mijiedarbību jaunajā vidē bērnam pēc iespējas pozitīvāku, veiksmīgāku.

Pēc Maksa Peina, tiek izdalīti vairāki resursi, kuri varētu piemist personai, lai tā tiktu galā ar vides radītiem stresoriem. Tie ir:

- Saistība – spēja veidot pieķeršanos;
- Efektivitāte – pārliecība par spēju tikt galā;
- Kompetence – apziņa, ka personai piemīt būtiskas prasmes vai, ka viņi var saņemt palīdzību no citiem;
- Es - koncepts – kopējais sevis novērtējums;
- Pašvērtējums – cik lielā pakāpē cilvēks jūtas nozīmīgs un vērtīgs;
- Es - virziens – apziņa, ka cilvēks kontrolē savu dzīvi (Payne, 2005, P.151).

Personiskie resursi, lai tiktu galā, iekļauj motivāciju, jūtu vadību, problēmu risināšanu, attiecību veidošanas spējas, cerību perspektīvu, pietiekoši augstu pašvērtējuma līmeni un es-

virzību, spēju izmantot informāciju no vides par radušajiem stresoriem un kā tikt ar tiem galā, sevis ierobežošanu, kā arī spēju meklēt vides resursus un izmantot tos efektīvi (Gitterman and Germain, 2008, P.62).

Tas nozīmē, ka, lai tiktu galā ar dažādiem dzīves stresoriem, bērnam jāpiemīt vismaz daļai no šiem iekšējiem resursiem. Tomēr, ja tādu trūkst, sociālais darbinieks ir kā instruments, ar kura palīdzību šos resursus attīstīt. Piemēram, sociālais darbinieks var palīdzēt rast motivāciju, vai piedāvāt psihologa palīdzību jūtu vadīšanas attīstībai, stiprināt bērnu, celt viņa pašapziņu, darīt zināmu – informēt bērnu, lai novērstu neziņu un sajūtu, ka bērns ir ārpus sistēmas/sistēmām.

2. BĒRNU ĀRPUSĢIMENES APRŪPES SISTĒMAS RAKSTUROJUMS

Sociālais darbinieks ir viens no speciālistiem, kas strādā, lai nodrošinātu bērnu tiesību un interešu īstenošanu, kā arī palīdz ģimenēm risināt radušās problēmas, lai novērstu esošās disfunkcijas un rastu veidu saglabāt un uzturēt pilnvērtīgu ģimeni. Neskatoties uz sociālo darbinieku cilvēcisko un profesionālo vēlmi dot vecākiem iespēju mainīt situāciju ģimenē, risinot kopīgi konstatētās problēmas, tomēr jāatzīst, ka ne vienmēr tas darbojas bērna labāko interešu vārdā. Gan pēc Latvijas nacionālās likumdošanas, gan starptautiskajiem tiesību dokumentiem, visām veiktajām darbībām, kas tiek attiecinātas uz bērnu (neatkarīgi no tā, vai to veic valsts vai privātās iestādes un kuras darbojas ar sociālās labklājības nodrošināšanas jautājumiem, tiesas vai administratīvajiem un likumdošanas jautājumiem), primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm (Bērna tiesību konvencija, 2014).

Ļoti līdzīgi tiek noteikts arī Bērnu tiesību aizsardzības likumā, nosakot to, ka prioritārām jābūt ne tikai bērna interesēm, bet arī viņu tiesībām (Bērna tiesību likums, 1998). No tā izriet, ka nepieciešams aizsargāt ne tikai to, kas bērnam būtu labāk no viņa attīstības, dzīves kvalitātes viedokļa, bet arī no viņu tiesību viedokļa, piemēram, viņu tiesības uz labvēlīgiem dzīves apstākļiem.

Tādēļ ir būtiski, ka, izvērtējot iespējamus un esošos riskus, kādi pastāv, kamēr bērns atrodas ģimenē, lēmējinstiūcijas pieņemtu lēmumu, kas balstīts nevis vecāku interešu vai savu personīgo uzskatu vadīti, bet gan likumā noteikto bērna interešu un tiesību vārdā.

Tā kā Latvija ir ratificējusi vairākus starptautiskos normatīvos dokumentus, tai skaitā, Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Bērnu tiesību konvenciju, tad Latvija atzīst un piekrīt tam, ka „bērniem, lai viņi varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personības, jāaug ģimenē, laimes, mīlestības un sapratnes gaisotnē” (Bērna tiesību konvencija, 2014). Šajā sakarā jāpiemin arī Bērnu aizsardzības likuma 26.pants, kas nosaka, ka katram bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē un ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide (Bērna tiesību likums, 1998). Taču kā nosaka likuma 27.pants, ja nav iespējas novērst nelabvēlīgos apstākļus bērna attīstībai, viņam turpinot palikt ģimenē, tad bērnam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, kā arī primāri tiek nodrošināta iespēja augt pie aizbildņa vai audžuģimenē (Bērna tiesību likums, 1998). Taču, ja bērniem, kuri ir palikuši bez vecāku gādības un bērniem bāreņiem nerodas iespēja nodrošināt ģimenes vides aprūpi, tas ir, pie

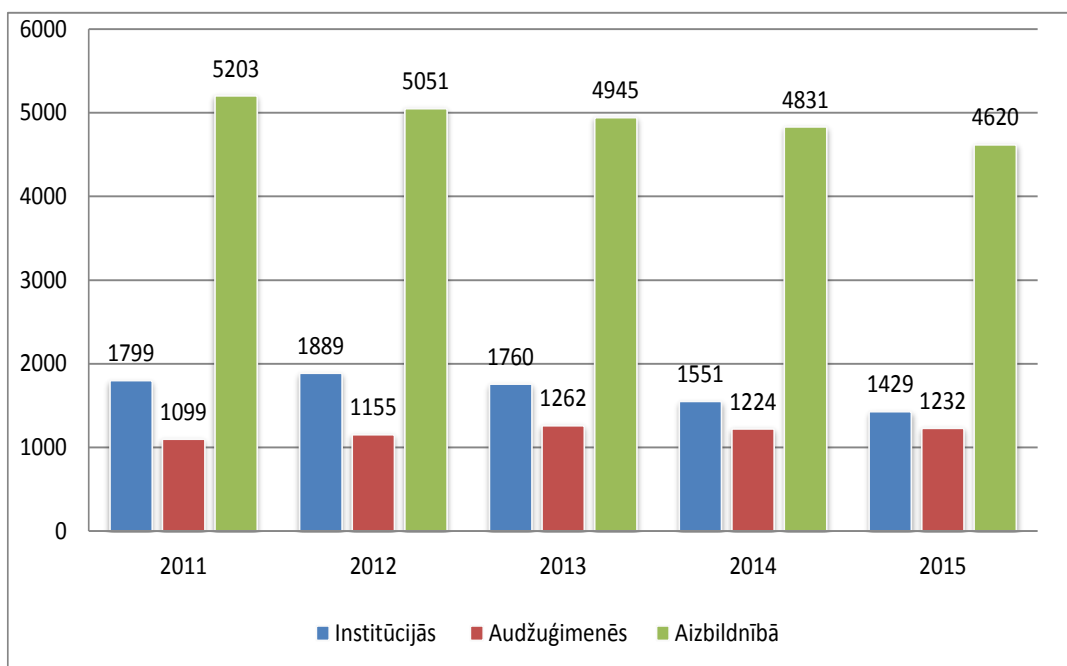
aizbildņa vai audžuģimenē, tad aprūpi nodrošina ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādē (Goša, 2003).

No tā izriet, ka ārpusģimenes aprūpe Latvijā tikai daļēji var nodrošināt ģimeniskai videi pietuvinātus apstākļus (aprūpe audžuģimenē vai aizbildnis) un tajos gadījumos, kad bērnam nav iespējams nodrošināt šādu vidi, bērna interesēm un tiesībām atbilstošākais variants var būt tieši ievietošana aprūpes iestādē.

Bērna atrašanās aizbildņa ģimenē var veidot piederības sajūtu, jo bērnam tiek radīta iespēja un apstākļi dzīvot paplašinātā ģimenē ar personām, kuras viņš pazīst un kurām uzticas (Farmer, Moyers, 2008; Algate & McIntosh, 2006, p.39.).

Latvijā padomju gados aizbildnība bija vienīgā alternatīva institucionālajai aprūpei bērnu namos. 2.1. attēlā redzams, ka Latvijā arī pēdējo piecu gadu laikā izplatītākais ārpusģimenes aprūpes veids nemainīgi ir aizbildnība, lai arī kopējam bērnu skaitam aizbildņa ģimenēs ir tendence samazināties, taču tas ir saistāms ar demogrāfijas lejupslīdi un ģimeņu imigrāciju uz ārvalstīm, nevis attiecināms uz būtiskām izmaiņām bērnu ārpusģimenes aprūpes sistēmā – autore vēlas pateikt, ka laika gaitā pieņemto lēmumu skaits par ārpusģimenes aprūpes noteikšanu neliecina par veiksmīga sociālā darba vai veiksmīgas gadījumu risināšanas praksi. Aplūkojot pēdējo 5 gadu statistiku, no visa aizbildnībā esošo bērnu skaita aizbildnība ir noteikta apmēram 63-64 % bērniem. Pēc iepriekš minētās diagrammas var secināt, ka 2014.gadā vērojams bērnu skaita, kuri ievietoti audžuģimenē, samazinājums, proti, 2014.gada 31.decembrī audžuģimenēs atradās 1224 bērni, kas ir par 38 bērniem mazāk nekā iepriekšējā gadā 16% no kopējā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita, kas nākamajā gadā sasniedza 17% no kopējā ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita.

Lai gan statistisko rādītāju apkopošanas rezultātā, secināts, ka rādītājiem par institūcijās ievietoto bērnu skaitu kopš 2012.gada kopumā ir tendence ik gadu samazināties, tomēr konstatējams, ka aizvien institūcijās ievietoto bērnu skaits pārsniedz bērnu skaitu, kuri ievietoti audžuģimenēs. Iespējams minēto rādītāju izmaiņas tajā skaitā saistītas ar radušos iespēju kādam bērnam nodrošināt aprūpi ģimeniskā vidē. Tomēr jāņem vērā, ka ne visiem bērniem pastāv iespēja nodrošināt atrašanos ģimeniskā vidē- audžuģimenē vai aizbildnībā. Bāriņtiesas kompetencē ir izvērtēt institucionālās aprūpes pakalpojuma vajadzību individuāli katram konkrētam bērnam atbilstoši bērna individuālajām vajadzībām. (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2016).

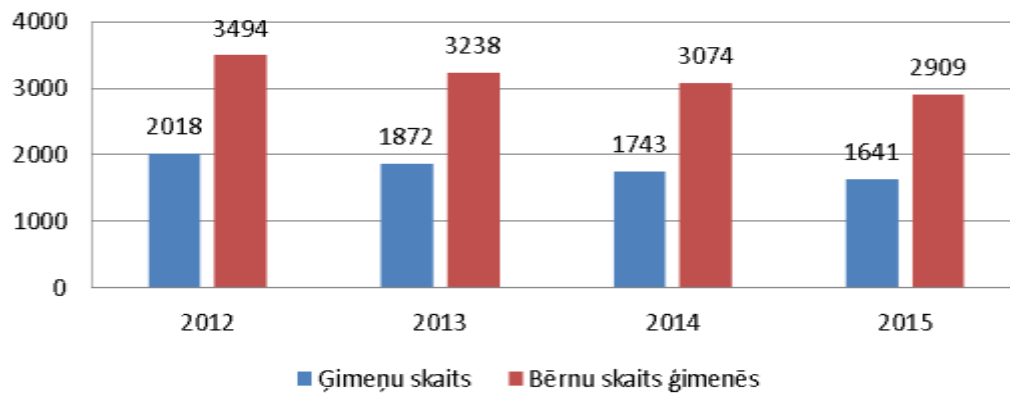

2.1.att. Ārpusģimenes aprūpes esošo bērnu skaits

Avots: Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Pārskats par bāriņtiesu darbu 2015.gadā kopsavilkums (2016.) Izgūts no <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/>

Kā tika noskaidrots, tad, vērtējot situāciju ģimenē un to vai ģimenes apstākļi ir labvēlīgi bērna palikšanai tajā, primāri jāņem vērā tieši bērna intereses un tiesības. Neskatoties uz to, ka likumdošana nosaka, ka vienas no jebkura bērna tiesībām ir tiesības augt ģimenē, tomēr to nav iespējams nodrošināt visos gadījumos. No tā izriet, ka šādos gadījumos jāisteno maksimāli pietuvināta ģimeniskās vides aprūpe, tas ir, audzģimenes ietvaros vai aizbildnības ietvaros, taču ja arī tas uzreiz nav iespējams, tad jānodrošina ārpusģimenes aprūpe sociālās aprūpes institūcijā.

Aplūkojot datus par to, par cik daudzām ģimenēm bāriņtiesa ir sniegusi informāciju sociālajam dienestam, lai tas veiktu sociālo darbu ar ģimenēm, kas palīdzētu uzlabot ģimenē esošos apstākļus, ir redzams, ka šādu ģimeņu ir ievērojams skaits (skat.2.2.att).

2.2. att. Ģimenes, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana (Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2015, 4.lpp)

Tas nozīmē, ka šīs ģimenes ir potenciālā riska ģimenes, lai tajos esošie bērni nokļūtu ārpusģimenes aprūpē. Arī šajā gadījumā, pirms vēl nav pieņemts lēmums par ārpusģimenes aprūpes noteikšanu, ir nepieciešams veikt pastiprinātu ģimeņu uzraudzību un palīdzības sniegšanu.

29.10.2105. Bāriņtiesas likuma grozījumos ir veiktas būtiskas izmaiņas (22. panta 1¹ punkts), kuras stājās spēkā 03.12.2015., nosakot konkrētu kārtību, kā tiek vadītas lietas, ja tiek ierīkota klienta lieta pieejamās informācijas gadījumā par vecāka pienākumu nepildīšanu – ierosināta lieta par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam. Šīs izmaiņas paredz ciešu sadarbību starp bāriņtiesu, vecākiem un sociālo dienestu, jo bāriņtiesa novērtē riskus, definē problēmu, informē vecākus par iespējamām sekām un vecākiem uzliek par pienākumu, sadarbojoties ar sociālo dienestu, novērst konkrētā laika posmā šīs problēmas. Līdz ar to vecāki tiek informēti par nepilnībām bērnu audzināšanā, brīdināti par iespējamām sekām un viņiem tiek dota iespēja izprast savas vai ģimenes problēmas un, saņemot sociālā centra speciālistu vai citu profesionāļu atbalstu, novērst tās (Latvijas Vēstnesis, 2015a).

Sociālā darbinieka loma, attiecīgi saņemot šādu informāciju no bāriņtiesas, ir uzsākt sociālā gadījuma vadīšanu, kā rezultātā sniegt bāriņtiesai atzinumu par veikto darbu, tās rezultātiem un izmaiņām ģimenes ietvaros, kas norādītu uz riska faktoru izmaiņām pēc veiktā darba. Tā kā maģistra darba ietvaros tiks pētīta sociālā dienesta sociālā darbinieka loma bērna ārpusģimenes aprūpē, tad vispirms nepieciešams noskaidrot, kas ir ārpusģimenes aprūpe, kā arī precīzāku informāciju par katru no ārpusģimenes aprūpes veidiem.

ANO pamatnostādnēs par bērnu alternatīvo aprūpi ir sacīts, ka dabīgā vide bērna labklājībai, augšanai, kā arī aizsardzībai, ir ģimene, tāpēc vispirms ir jācenšas panākt bērna palikšanu ģimenes gādībā vai panākt, ka bērns atgriežas pie vecākiem vai tuvu ģimenes locekļu aizgādībā. Bērniem, par kuriem vecāki gādā nepietiekami vai negādā nemaz, draud šādas attīstību veicinošas vides zudums (Apvienoto Nāciju Organizācijas [ANO] Ģenerālā Asambleja, 2010). Arī Eiropas Komisija aicina nacionālajās valstu politikās kā mērķi izvirzīt iespēju bērniem palikt vai atgriezties vecāku aprūpē, piemēram, atrisinot ģimenes materiālo nenodrošinātību, apturēt tādu aprūpes iestāžu izplatīšanos, kas domātas bērniem bez vecāku aprūpes, tā vietā veicināt kvalitatīvu vietējās sabiedrības nodrošinātu aprūpi un sekmēt aprūpi ģimenes vidē, kur bērnu viedoklis tiek pienācīgi ņemts vērā (Latvijas Vēstnesis, 2015b).

Tomēr, neskatoties uz to, cik aktīvi gan valsts, gan starptautiskā līmenī tiek apspriestas iespējas bērniem paturēt ģimenes aprūpē, jāņem vērā, ka ne visiem vecākiem ir iespēja pilnvērtīgi rūpēties par savām atvasēm, kā arī ne visiem bērniem ir ģimenes, kas varētu par tiem rūpēties (piemēram, bāreņi). Šādos gadījumos ir izveidota sociālās drošības sistēma, kas paredz veidus, kā bez vecāku gādības palikušiem bērniem nodrošināt sociālo aprūpi.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, kas ir ārpusģimenes aprūpe, definējot to kā aprūpi, kas bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem tiek nodrošināta pie aizbildņa, audžuģimenē, bērnu aprūpes iestādē. Bārenis ir bērns, kura vecāki ir miruši vai likumā noteiktajā kārtībā atzīti ar mirušiem, savukārt bez vecāku gādības palicis bērns ir bērns, kura vecāki nav zināmi, ir pazuduši vai ilgstošas slimības dēļ nespēj realizēt aizgādību vai kura vecākiem pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības. Ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam (Latvijas Vēstnesis, 1998).

Brīdī, kad bērnam nepieciešams piešķirt ārpusģimenes aprūpi, nepieciešams rūpīgi izvērtēt kāda veida aprūpe piešķirama. Kā nosaka ANO Konvencijas rokasgrāmata par bērna tiesību ieviešanu praksē, tad bērnam, kurš šķirts no ģimenes uz laiku vai patstāvīgi, jānodrošina ārpusģimenes aprūpi šādā hierarhijā – vispirms tiek izskatītas radnieku un ģimenes locekļu iespējas. Ja nav iespējams tuviniekiem uzņemt konkrēto bērnu aprūpi un kļūt par viņu aizbildņiem, tad tiek izskatīta alternatīva - aizvietojošā ģimene jeb audžuvecāki vai adopcija, un tikai treškārt – kā pēdējais variants tiek izskatīta bērna ievietošana aprūpes iestādē (Latvijas Vēstnesis, 2015b).

Jau tika noskaidrots, ka bērna augšanai labvēlīgākā vide ir tieši ģimene, un no minētās hierarhijas izriet, ka primāri nepieciešams izvērtēt tās ārpusģimenes aprūpes iespējas, kas ir vispietuvinātākās ģimeniskas augšanas videi un aprūpes iestāde drīzāk ir kā galējs instruments bērna aprūpei.

Tāpat arī bērnu izņemšana no ģimenes un nodošana ārpusģimenes aprūpē būtu jāuzskata par galēju līdzekli, un tas, ja vien iespējams, jāizmanto kā pagaidu pasākums uz visīsāko iespējamo laiku, ar mērķi sniegt pakalpojumus un atbalstu, lai pozitīvu pārmaiņu gadījumā, ja tie ir pietiekami, atjaunotu pārtrauktās aizgādības tiesības bērnu vecākiem. Lēmumi par izņemšanu no ģimenes regulāri jāpārskata, un pēc tam, kad izņemšanas cēloņi ir novērsti vai izzuduši, bērns jānodod atpakaļ vecāku gādībā, ja tas vislabāk atbilst bērna interesēm (ANO Ģenerālā Asambleja, 2010).

Pēc Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas mājas lapā pieejamā pētījuma par ārpusģimenes aprūpes un adopcijas sistēmas izpēti un ieteikumiem tās pilnveidošanā, tiek īsumā uzskaitīti sekojoši gadījumi, kad bērnam jānodrošina ārpusģimenes aprūpe (balstoties uz Civillikumu, Bāriņtiesu likumu, Bērnu tiesību aizsardzības likumu):

- bērna vecāki ir miruši vai izsludināti par mirušiem;
- bērna vecākiem ir atņemtas bērna aprūpes vai aizgādības tiesības;
- bērna vecāki ir atzīti par rīcībnespējīgiem;
- bērna vecāki ir pazuduši un izsludināti meklēšanā;
- bērna vecāki slimības dēļ nespēj pienācīgi aprūpēt un uzraudzīt bērnu;
- abi bērna vecāki ir nepilngadīgi;
- radušās būtiskas nesaskaņas bērna un vecāku attiecībās;
- radušies citi neatliekami gadījumi (nodrošinot normatīvajos aktos noteikto prasību ievērošanu);
- bērna vecāki lūdz bērnam ārpusģimenes aprūpi:
  - ja viņi slimības dēļ nevar aprūpēt bērnu;
  - pēc jaundzimušā mātes lūguma, ja viņai nav iztikas līdzekļu vai pajumtes;
  - pēc vecāku lūguma – bērna veselības stāvokļa dēļ. (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2008)

Saskaņā ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem par bērna ārpusģimenes aprūpes piešķiršanu lemj bāriņtiesa (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2008). Bāriņtiesa ir novada vai republikas pilsētas pašvaldības izveidota aizbildnības un aizgādības iestāde (Latvijas Vēstnesis, 2006a).

Nīderlandes Utrehtas un Tilburgas Universitāšu pētnieku (*Sandra Knuiman, Catharina HAM Rijk, Rene AC Hoksbergen, Anneloes L. Van Baar*) veiktajā izpētes darbā par bērnu, kuri palikuši bez vecāku gādības, aprūpi Polijā, tika apkopoti vairāki iemesli, kāpēc tiek izvēlēts ārpusģimenes aprūpes pakalpojums. Lai gan pētījums tiešā mērā vērsts uz Polijas situācijas izpēti, tomēr autori atzīst, ka daļa līdzību ir arī ar Eiropas valstīm, it īpaši tām, kas vēsturiski bijušas Padomju Savienības ietvaros.

Tiešie iemesli, kādēļ bērnus vispār ievieto ārpusģimenes aprūpes vietās, ir dažādi. Lielai daļai bērnu tieši viena vai abu vecāku nāve ir iemesls izvēlēties ārpusģimenes aprūpi. Savukārt citos gadījumos lielu lomu spēlē tiesas (*Polijā – ģimenes tiesas*) lēmums pasargāt bērnu no disfunkcionālas ģimenes. Izplatītākie iemesli šādam lēmumam ir ģimenes disfunkcionalitāte, kas izraisa nolaidību pret bērnu drošību, veselību un attīstību. Tāpat arī alkohola lietošana ir pamatā tam, ka vecāki nespēj pilnvērtīgi pildīt savus pienākumus. Citi apstākļi ietver: nepilna ģimenes struktūra, narkotisko vielu atkarība, vardarbība, slimība ģimenē, psihiska saslimšana, slikti dzīvošanas apstākļi, bezpalīdzība dzīvē, sociālā izolācija, nolaidība (Knuiman, Rijk, Hoksbergen & Baar, 2015).

Pētnieks Sveins Arilds Vis (Svein Arild Vis) un asociēts profesors Sturla Fosums (Sturla Fossum) kopīgi veiktajā pētījumā “Organizatoriskie faktori un bērnu līdzdalība lēmumu pieņemšanā: atšķirības starp divām bērnu labklājības organizācijām” pētīja sociālo darbinieku viedokļu atšķirības par bērnu līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sniegto pakalpojumu kvalitāti.

Sakotnēji rakstā tiek aplūkoti faktori, kas tiek ņemti vērā brīdī, kad sociālais darbinieks pieņem lēmumu par bērnu ārpusģimenes aprūpi, ir ietekmējoši – netiek ņemti vērā ne vecāku, ne bērnu viedokļi, bet gan tikai sociālā darbinieka viedoklis, uz kura tiek balstīts pieņemtais lēmums.

Pētījumā tiek pielietotas divas meta-analīzes, aplūkojot divas grupas, kuru sastāvā ir ilgstoši strādājošie sociālie darbinieki. Viena grupa bija tie sociālie darbinieki, kuru darba pienākumos bija izmeklēt ziņojumus par bērnu tiesību pārkāpumiem un plānot ģimenes vai ārpusģimenes

aprūpes pakalojumus. Otra grupa bija sociālie darbinieki, kuri strādāja pieaugušo personu un bērnu aprūpes institūcijās.

Secinājumi tika izdarīti sekojoši – organizatoriskā lēmumu pieņemšana un kultūra nosaka bērnu dalību lēmumu pieņemšanā. (Vis, S. A., & Fossum, S. 2015)

Autori Pirjo Polkī (Pirjo Pölkki), Rita Vornanena (Ritta Vornanen), Merja Pursiainen (Merja Pursiainen), Marjo Rikonena (Marjo Riikonen) savā pētījumā “Bērnu dalība Bērnu aizsardzības procesā audžuģimenes un sociālo darbinieku praksē” par mērķi ir izvirzījuši analizēt audžubērnu līdzdalību bērnu labklājības procesos dažādos laika periodos un kontekstos no bērnu un sociālo darbinieku perspektīvas. Dati ietver daļēji strukturētas intervijas. Aptaujāti tika astoņi bērni un jaunieši vecumā no septiņiem līdz 17 gadiem, kuri atradās audžuģimenēs, kā arī tika intervēti četri sociālie darbinieki.

Šajā pētījumā tika aptaujāti sociālie darbinieki, kā rezultātā tika konstatētas galvenās atziņas – izskaidrojot nepieciešamību bērniem atrasties ārpusģimenes aprūpē – audžuģimenē, bija grūti izskaidrot bērniem iemeslus, kāpēc viņi neatradās pie saviem vecākiem. Sociāliem darbiniekiem šo iemeslu skaidrošana radīja grūtības, jo bērni gaidīja uz sev interesējošiem jautājumiem godīgas atbildes. Lemjot par turpmāko aprūpes veidu, sociālajiem darbiniekiem grūti bijis izskaidrot bērniem, kāpēc tik daudz speciālisti iesaistījās šī lēmuma pieņemšanas brīdī.

Pētījuma rezultātu analīze liek secināt, ka bērnu tiesību un izpratne ir liels izaicinājums gan sociāliem darbiniekiem, gan pašiem bērniem. Likumi un noteikumi ir paredzējuši bērnu pamatprincipus līdzdalībai, taču pētījumā tika pierādīts, ka sociālie darbinieki šos pamatprincipus pietiekoši nerealizēja praksē. Pētījumā bērnu atbilžu apkopojot, tika noskaidrots, ka bērnu vēlmes līdzdarboties bija minimālas. Taču gan bērni, gan sociālie darbinieki pauda viedokli, ka pieaugušajiem vajadzētu uzņemties aktīvāku lomu, kas ļauj bērniem piedalīties lēmumu pieņemšanā. (Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M., & Riikonen, M. 2012)

Autore Nikola Atvola (Nicola Atwool) savā pētījumā “Bioloģiskās ģimenes saskarsme ar bērnu ārpusģimenes aprūpē: Cik daudz? Cik bieži?” ievadā norāda, ka vēl aizvien tiek diskutēts par nepieciešamību bērnam uzturēt kontaktus ar saviem bioloģiskajiem vecākiem, ja bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē. Autore atzīst, ka šī nepieciešamība ir izvērtējama katrā situācijā individuāli.

Pētījumā tiek izmantota kvalitatīvā metode – interviju veidā.

Autore sniedz informāciju, ka Jaunzēlandē ārpusģimenē esošo bērnu kontaktēšanās bērniem ar viņu bioloģiskajiem vecākiem izskata no četriem aspektiem – lēmumā piedalās bērns, bioloģiskie vecāki, audžuvecāki (vai aizbildnis) un sociālais darbinieks. Ja visas puses piekrīt un uzskata par nepieciešamu, ka bērna interesēs ir saglabāt bērnam kontaktus ar viņa bioloģiskajiem vecākiem, tad tāds lēmums arī attiecīgi tiek pieņemts.

Autore vērš uzmanību uz 5 aspektiem:

- Bērna vai jaunieša attīstības posms un vēsture;
- bērna vai jaunieša uzskati un vēlmes;
- izvietojšanās (ārpusģimenes aprūpes veids) veids un nākotnes mērķi;
- kultūras faktori;
- darbs ar bērna bioloģiskajiem vecākiem.

Secinājumi tika veikti, ka lēmums par nepieciešamību bērnam uzturēt kontaktus ar bioloģiskajiem vecākiem, ir jāpieņem, balstoties uz rūpīgu izvērtēšanu, regulāri to pārskatot. Lai pieņemtu šādu lēmumu, ir jāņem vērā noteikti faktori: bērna pagātne un vēsture pirms ārpusģimenes aprūpes uzsākšanas, vecumu, kultūras piederību, vecāka spējas, aprūpes veicēja spējas un bērna viedoklis. (Atwool, N. 2013).

Autorei likās ļoti pieņemama tik liela bērna iesaiste lēmumu pieņemšanā, kas ļauj viņam justies arī kā lēmumu pieņemšanas sistēmas daļai un būt informētam par viņa nākotni, kā arī par apstākļiem, kāpēc bērns tiek šķirts no bioloģiskajiem vecākiem, kas tālāk var aiztaupīt liekus pārdzīvojumus.

Autores Tamperes Universitātes Sociālās zinātnes un Humanitārās zinātnes profesore Tarja Poso (Tarja Pösö) un projektu menedžere Tuija Eronena (Tuija Eronen) veiktajā pētījumā “Pieci gadi ārpusģimenes aprūpē: bērna labklājības dokumentācija dzīves un laika trajektorijās” ir aplūkojušas Somijas 10 pašvaldībās 103 bērnu lietas, kuriem ir nodrošināta ārpusģimenes aprūpe no 2006. līdz 2011. gadam.

Dokumentācija raksturo bērna virzību un konkrēto sociālo darbinieku attieksmi pret notiekošiem procesiem ar klientu. Dokumentēšana ir uz pierādījumiem balstītas prakses metode, kas ir izmantota pētījuma laikā analizētajās sociālo darbinieku lietās, sniedzot starpinstitūcijām nepieciešamo informāciju un ļauj novērtēt 5 gadu ilgu periodu un attīstību bērna ārpusģimenes aprūpes jomā.

Autores pēc pētījuma veikšanas un rezultātu analīzes ir secinājušas, ka ir jādokumentē arī sociālo darbinieku atmiņas, kas attiecas uz konkrēto bērnu, un jādokumentē attiecības, kontakts, kāds ir izveidojies ar bērnu. (Pösö, T., & Eronen, T. 2015)

Latvijā praktizējošs sociālais darbinieks, izvērtējot šos un citus apstākļus, nelemj par bērna ievietošanu kādā no ārpusģimenes aprūpes vietām, bet pēc attiecīgās pašvaldības bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas no attiecīgā sociālā dienesta budžeta tiek veikti maksājumi, ja pašvaldības saistošos noteikumos ir paredzēta sociālā palīdzība ārpusģimenes aprūpē nonākušiem bērniem vai tiek veikta apmaksa par sociālā aprūpē sniegtajiem pakalpojumiem. Ārpusģimenes aprūpes formām būtu jā rūpējas par to, lai tā maksimāli nodrošinātu bērna tiesību uz augšanu ģimenē īstenošanu, kā arī veicinātu bērnu labklājības un tiesībām uz labvēlīgu dzīves vidi. Lai izprastu, kādi ir ārpusģimenes aprūpes veidi, nepieciešams sīkāk izpētīt ne tikai Latvijas likumdošanu, kuros tie tikuši atrunāti, bet arī pētnieku atziņas par ārpusģimenes aprūpes ietekmi uz bērnu. Turpmākajās apakšnodaļās tiks aplūkotas ārpusģimenes aprūpes iespējas pēc to hierarhijas, sākot ar to, kas visvairāk ir pietuvināta ģimeniskās vides aprūpei.

2.1. Bērna aprūpe aizbildnībā

Līdz šim maģistra darbā tika noskaidrots, ka viens no ārpusģimenes aprūpes veidiem ir bērna aprūpe aizbildnībā, ko nosaka Civillikums, kā arī Bāriņtiesas likums. Vispirms jāsaprot, ko nozīmē bērna aprūpe aizbildnībā, lai vēlāk darba gaitā spētu saprast, kāda ir sociālā darbinieka loma šī ārpusģimenes aprūpes veida īstenošanā.

Visbiežāk aizbildnība tiek definēta kā “aprūpes forma, kurā radnieki vai emocionāli tuvas personas uzņemas pilnu atbildību par bērna audzināšanu” (Messing, 2006, p.1416).

Civillikuma 222.pants nosaka, ka bērnam, kurš palicis bez vecāku aizgādības, ir iecelams aizbildnis, kas bērnam vai bērniem aizvieto vecākus (Valdības Vēstnesis, 1937), kā arī aizstāv bērna personiskās un mantiskās attiecības un tiesības. Tāpat tiek noteikts, ka gadījumos, ja bērns palicis bez aizgādības, tad par bērna aizbildni bāriņtiesa izvēlas no vienādi tuviem radniekiem, taču, ja šie radnieki ir nepiemēroti, tad no tālākiem radniekiem. Ja starp radniekiem tomēr neatrodas piemērota persona (nav spējīgi uzņemties aizgādību, neatbilst aizgādņa statusam likumisku iemeslu dēļ, vai bērnam nav vairāk citu radnieku), tad par aizbildni izvēlas no citu personu loka (Valdības Vēstnesis, 1937). No tā izriet, ka bāriņtiesa sākotnēji vēršas pie ģimenes tuvākajiem locekļiem un izvērtē viņu iespējas, tādejādi cenšoties saglabāt ģimeniskas vides

iespēju bērnam. Aizbildņa pienākumu pildīšanu no likumiskā viedokļa varētu skatīt kā saistītu ar vēlmi parūpēties par sev tuvu radnieku, kas dažādu iemeslu dēļ palicis bez vecāku gādības.

Jau pieminētajā pētījumā par ārpusģimenes aprūpes un adopcijas sistēmas izpēti un ieteikumiem tās pilnveidošanā ir izpētīts, ka brīdī, ka tiek pieņemts lēmums par ārpusģimenes aprūpes veidu, lielākā daļa pašvaldību pārstāvju (24%) min, ka vispirms meklē iespēju bērniem iecelt aizbildņus no tuvāko radnieku loka. Pat neskatoties uz to, ka par kvalitatīvu ārpusģimenes aprūpes veidu pašvaldību pārstāvji visbiežāk uzskatījuši audžuģimeni, tomēr izvēles brīdī priekšroka tiek dota aizbildņiem. Tam ir vairāki iemesli – gan audžuģimeņu trūkums, gan arī pastāv uzskats, ka primārie tuvinieki ir „ģimeniskāks” risinājums nekā audžuģimene, kā arī aizbildnība nereti ļauj bērniem saglabāt skolu un draugus, jo aizbildnis dzīvo tās pašas pašvaldības teritorijā (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008). Iekļaušanās jaunā vidē bērnam ir kārtējais psiholoģisks pārdzīvojums, kas var tikt mazināts, ja vide saglabājas tā pati, ko var nodrošināt aizbildnības gadījumā (Hedin,2012,p. 165.).

Šāda izvēle varētu būt skaidrojama ar jau minēto faktoru par ģimeniskas vides nodrošināšanu, kas bērna interesēm būtu primāra, taču, iespējams, tas var būt saistīts arī ar pašvaldību finansiālajām iespējām. Tas tiek atzīts arī pētījumā, norādot, ka lielākā daļa no aptaujātajām pašvaldībām norāda, ka galvenokārt ņem vērā finansiālās iespējas un izmaksas (26%), un tikai otrajā vietā ierindojas bērna intereses (25%), kas gan sīkāk netiek definētas (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Likumdošanā ir precizēti gadījumi, kuros bāriņtiesa savu pilnvaru ietvaros lemj par aizbildnības nodibināšanu un aizbildņa iecelšanu bērnam:

- ja bērna vecāki ir miruši vai izsludināti par mirušiem;
- ja bērna vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības;
- ja bērna vecāki ir pazuduši un izsludināti meklēšanā;
- ja bērna vecāki slimības dēļ nespēj pienācīgi aprūpēt un uzraudzīt bērnu;
- ja abi bērna vecāki ir nepilngadīgi;
- ja radušies citi neatliekami gadījumi (Bāriņtiesu likums, 2006).

Pēc radniecības pret bērnu pētījumos aizbildņi parasti tiek iedalīti - 1) vecvecāki, 2) brāļi māšas, 3) citi radnieki (Nandy&Selwyn,2011,p.9).

Jāpiemin, ka ārpusģimenes aprūpes laikā bērnam ir tiesības kontaktēties un tikties ar saviem vecākiem vai citiem radniekiem, ar kuriem bērns ir dzīvojis kopā, un aizbildņa

pienākums ir veicināt šo saišu atjaunošanos un neizjukšanu. Savukārt bāriņtiesai un tās darbiniekiem ir jāseko šim procesam, lai tiktu veicināta bērna un viņa vecāku komunikācija, saskarsme.

Tas tiek atrunāts arī Bērnu aizsardzības likumā, paredzot, ka bērnam ir šādas tiesības, izņemot gadījumus, ja tas var kaitēt bērnam vai rada draudus bērna aizbildņiem, audžuģimenēm, bērnu aprūpes iestāžu darbiniekiem vai citiem bērniem (Latvijas Vēstnesis, 1998).

Aplūkojot kā aizgādība kā ārpusģimenes aprūpes forma var ietekmēt pašus bērnus, tad Pensilvānijas Universitātes pētnieka Deivida M. Rubina (Rubin et al) un kolēģu pētījumā par aizbildības ietekmi uz ārpusģimenes esošu bērnu uzvedības labklājību tika iegūts, ka, neskatoties uz iepriekšējo bērnu atrašanās vietu vēsturi (piemēram, bērnu nams, audžuģimene, ģimene un citi), bērniem, kuri atrodas radniecības aprūpē (*kinship care*), ko Latvijā varētu pielīdzināt aizbildnībai, ir par 50% gadījumu mazāka iespēja trīs gadu laikā pēc nokļūšanas šajā aprūpē izrādīt uzvedības problēmas nekā salīdzinot ar bērniem, kas nokļuvuši audžuģimenē, kura nav radnieciski saistīta (Rubin, Long, Kim, Matone, O'Reilly & Garcia, 2015). No tā varētu secināt, ka arī pašu bērnu labklājībai aizbildība ir tā ārpusģimenes aprūpes forma, kas var stabilāk un drošāk nodrošināt bērna augšanai labvēlīgu vidi salīdzinot ar augšanu svešā ģimenē. Tomēr jāņem vērā, ka tas nav apgalvojams viennozīmīgi. Var pastāvēt gadījumi, kad notiek tieši pretēji – bērns jūtas labāk ne radnieku ģimenē, savukārt bērns, kas nokļūst aizgādībā pie radniekiem sāk izrādīt problemātisku uzvedību.

Tomēr pētījums pierāda arī vairākas problēmas, kas rodas gan bērniem, gan aizbildņiem šīs ārpusģimenes aprūpes formas ietvaros. Tā, piemēram, tiek atainoti vairāku pētījumu rezultāti, kas parāda, ka vecvecāki, kas audzina savus mazbērnus aizgādībā, biežāk piedzīvo depresīvus stāvokļus vai depresiju nekā vecvecāki, kam nav jārūpējas par saviem mazbērniem. Savukārt ir iegūts arī secinājums, ka bērniem, kuri nokļūst aizgādībā, ir lielāks sociālo, emocionālo un uzvedības problēmu līmenis nekā tiem bērniem, kas dzīvo ar vecākiem kopš dzimšanas, bet nabadzīgos apstākļos (Rubin et al., 2015).

No šiem pētījumiem var secināt, ka nepastāv viennozīmīgs viedoklis par to vai bērnam, atrodoties aizgādībā ir tikai pozitīvas vai negatīvas sekas, kas atspoguļojas sociālajā, ekonomiskajā un uzvedības sfērā. Tomēr jāņem vērā, ka nokļūšana pie aizbildņa, kas nav bioloģiskie vecāki, ir bērnam traumējoši, tāpēc problēmas, iespējams, ir neizbēgamas pat neskatoties uz aizgādņu materiālo nodrošinājumu. Tāpat ir redzams, ka aizbildņiem pašiem var

rasties problēmas, kā piemēram, vecvecākiem – depresija vai depresīvs stāvoklis. Tas, savukārt, var būt saistīts ar vecvecāku un mazbērnu izteikto vecuma starpību, audzināšanas iemaņu trūkumu salīdzinot ar mūsdienu audzināšanas tendencēm un citiem faktoriem.

Sociālais darbinieks, ja tiek uzturēts kontakts ar bērniem, sekojot līdzi viņu atrašanās vietei, vai saņemot „signālus” informāciju veidā par iespējamām problēmām, var veikt tāpat kā ar bioloģiskām ģimenēm sociālo gadījumu vadīšanu, kur konstatētai problēmai tiek piemeklēts risinājums pakalpojumu vai sociālās palīdzības veidā ar mērķi veikt intervenci, lai esošās problēmas novērstu, jo vēl aizvien tiek pārstāvētas bērnu tiesības un intereses.

Nereti praksē pie aizbildņa dzīvo kāds no bērna bioloģiskajiem vecākiem, līdz ar to šādos gadījumos sociālais darbinieks novēro situāciju, vidi, kurā atrodas bērns, attiecības starp konkrētajā mājāsaimniecībā esošajām personām, vērtē riskus, veic intervenci un nepieciešamības gadījumā informē par risku faktoriem. Iemesli aizbildnības dibināšanai mēdz būt visdažādākie – vecāku veselības stāvoklis, prasmju trūkums bērnu aprūpē, audzināšanā, vardarbīga uzvedība pret bērnu un citi iemesli. Attiecīgajos gadījumos autore uzskata, ka ir komplicēta situācija, jo no vienas puses bērnu bioloģiskas vecāks ir blakus, kas dažkārt būtu pieļaujami, piemēram, ja vecāka veselības problēmu dēļ viņš nespēj veikt bērna aprūpes vai audzināšanas funkcijas, bet, ja ir runa par vardarbīgu uzvedību pret bērnu, tad vardarbības faktors ar aizbildnības nodibināšanu nav izslēdzams arī turpmāk. Tāpēc pēc autores domām aizbildnības gadījumā gan no sistēmteorijas, gan no ekoloģiskās sistēmas teorijas viedokļa, iekļaujot riska faktorus bērnu drošības un attīstības jomā, sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem, neskatoties uz bāriņtiesas lēmumu, kuram būtu jābūt izvērtētam, vajadzētu aizbildnības gadījumā uzturēt kontaktu ar bērnu un aizbildni, lai tādā veidā novērtētu apstākļus un faktorus, kas ietekmē apstākļus, pārliecinoties par bērna drošību un attīstību, tādā veidā turpinot aizstāvēt bērna intereses.

Tika minēts, ka arī pašiem aizbildņiem var rasties kādas problēmas, kas saistāmas ar aizbildņa pienākumu veikšanu. Autore bija domājusi, ka, iespējams, vides faktori ir atbilstoši bērna pieņemšanai savā ģimenē, taču iespējams, ka aizbildnim trūkst prasmju komunikācijā ar bērnu vai nav izpratnes par saskarsmi tieši ar šo bērnu, ņemot vērā pārdzīvojumus, piemēram, par nošķirtību no bioloģiskajiem vecākiem vai par emocionālajiem pārdzīvojumiem. Sociālā dienesta sociālais darbinieks arī caur aizbildni – netieši var ietekmēt bērna labsajūtu vai labklājību.

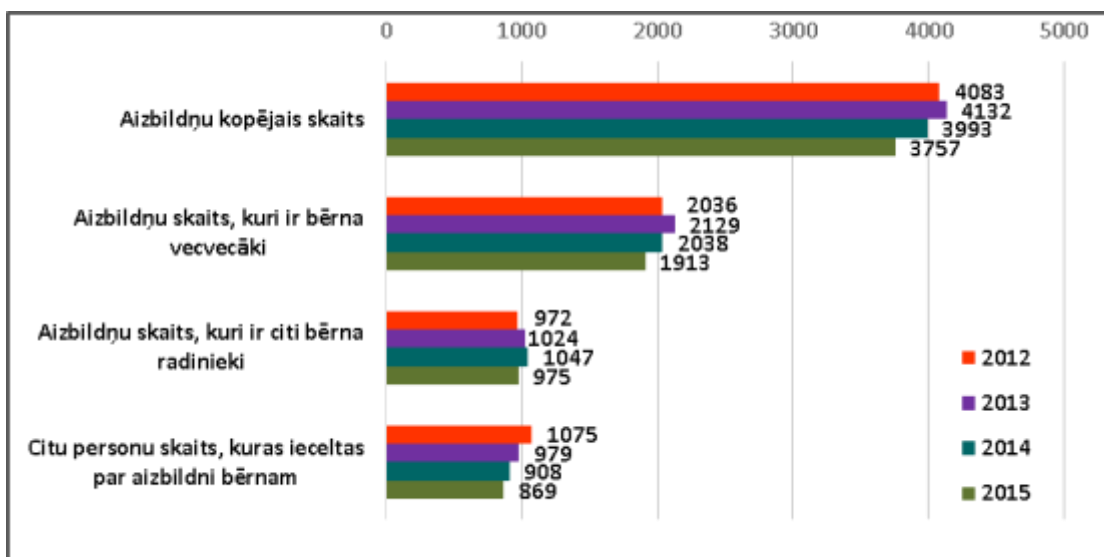
Norvēģijā tikai 2004. gadā likumdošanā tika noteikts, ka vienmēr ir jāizvērtē, vai bērna radu lokā nav kāda persona, kas varētu rūpēties par bērnu (Holtan, Handegård,

Thörnblad&Vis,2013,p.1089.). Zviedrijā līdz 1999. gadam sabiedrībā aizbildnību radu lokā nepraktizēja, jo uzskatīja par problemātisku. Pēc izmaiņām likumdošanā tika noteikts, ka sociālajiem darbiniekiem ir jāizvērtē iespējas tuvāko personu lokā – gan radu lokā, gan kopienā, kas ar laiku palielināja nodibināto aizbildnību skaitu (Backe-Hansen, Højer, Sjöblom&Storø, 2013,p.199). Mūsdienās aprūpi tuvāko radnieku lokā ir prioritāra, ko nosaka attiecīgie normatīvie akti (Green&Goodman,2010,p.1358; Nandy&Selwyn, 2011,p.4).

2.1.1. Statistikas dati par bērna aprūpi aizbildnībā

Jau iepriekš maģistra darbā tika noskaidrots, ka aizbildnība ir hierarhiski tuvākā ārpusģimenes forma, kas visvairāk atbilst bērna tiesībām uzaugt ģimenē un uz ģimenisku vidi. Tāpēc nepieciešams pārliecināties, vai šis ārpusģimenes aprūpes veids tiešām ir izplatītākais, kā arī, kāds ir aizbildņu pašu raksturojums un kuros brīžos sociālais darbinieks var būt kā palīgs, lai iegūtu nepieciešamo atbalstu.

Kā liecina Latvijas Republikas Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas mājas lapā pieejamā informācija par bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesas darbu 2015.gada analīzē, tad ir redzams, ka kopējais aizbildņu skaits 2015.gadā ir bijis 3757 aizbildņu (skat.2.3.att.). Salīdzinot aizbildņu skaitu četrus gadus, redzams, ka tas ir mainīgs – no 2012.gada uz 2013.gadu tas nedaudz palielinās, taču pēc 2013.gada mazliet samazinās.

2.3. att. Pārskats par kopējo aizbildņu skaitu (LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2015)

Kā tika noskaidrots iepriekš maģistra darbā, tad aizbildnība vispirms tiek nodrošināta no tuvāko radnieku loka, taču citos gadījumos arī no tālāko radnieku loka vai vispār no citu personu vidus. Statistikas dati liecina, ka visvairāk aizgādņu ir tieši no tuvāko radnieku loka - vecvecāki. Aplūkojot 2015.gada datus ir redzams, ka kopējais radnieku skaits (vecvecāki un citi radnieki) sastāda 76,9% no kopējo aizbildņu skaita, ko bāriņtiesa ir iecēlusi šī pienākuma pildīšanai, un tieši vecvecāki sastāda 50,9% jeb pusi no kopējo aizbildņu skaita.

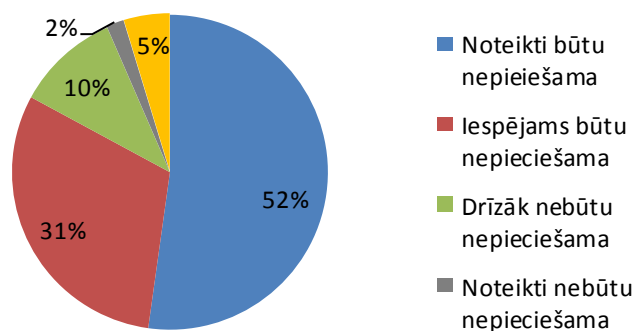
No tā izriet, ka Latvijas gadījumā lielākoties tie ir vecvecāki, kas nodarbojas ar aizbilstamo bērnu audzināšanu. Savukārt tas var novest pie līdzīgām sekām, kā ir secināts jau minētajā Deivida M. Rubina un kolēģu darbā (Rubin et al., 2015) par aizbildnības ietekmi uz ārpusģimenes esošu bērnu uzvedības labklājību. Respektīvi, tā kā Latvijas situācijā aizgādņa lomu visbiežāk uzņemas bērnu vecvecāki, pastāv risks, ka arī šiem bērniem var rasties līdzīgas sekas – depresija, depresīvs noskaņojums, atbalsta trūkums un citas problēmas.

Savukārt Austrālijas pētnieki no Kvīnslendas Universitātes un Grifitas Universitātes - Pauls Harnets (*Paul H. Harnett*), Melisa Rasela (*Melissa Russell*) un Šārona Deiva (*Sharon Dawe*) – ir veikuši pētījumu par vecvecāku, kas audzina savus mazbērnus, vajadzībām aizgādņības ietvaros. Pētījumā tiek atzīts, ka sociālā darba politika pēdējos gados vairāk atbalsta aizgādņības vai radnieku aprūpi nekā tradicionālo audžuģimeņu aprūpi. Tas tiek pamatots ar to, ka bērniem, kurus aprūpē radnieki - aizbildņi, veicas daudz labāk nekā bērniem, kurus aprūpē audžuģimenēs – cilvēki, kuriem nav radniecisku saišu ar bērnu (Harnett, Dawe & Russel, 2014).

Šajā pētījumā vēl tika iegūts tas, ka salīdzinot ar audžuģimenēm, vecvecāki, kas uzņēmušies aizgādņības rūpes, izjūt lielāku stresu par uzņēmušos aizbildņa lomu nekā to izjūt audžuģimenes. Tāpat nozīmīgs apstāklis, kas tika atklāts, ir tas, ka aizbildņi - vecvecāki, salīdzinot ar audžuģimenēm, izjūt daudz mazāku emocionālo un praktisko atbalstu, nekā viņi to vēlētos. Pētījumā tiek norādīts, ka vecvecākiem, kas uzņēmušies aizbildņa lomu, ir neapmierināta vajadzība pēc pakalpojumiem un dienestiem, kas varētu palīdzēt. Lai gan lielākā daļa bērnu (60%) funkcionē adekvāti tajā brīdī, kad ģimene tiek apmeklēta, tomēr ilgtermiņa iznākumi šīs grupas bērniem nav īsti zināmi, jo pietrūkst adekvātas palīdzības ilgtermiņā pašiem vecvecākiem (Harnett, Dawe & Russel, 2014).

Tā kā Latvijas gadījumā aizbildņi pusē gadījumu ir tieši vecvecāki, tad šie apstākļi jāņem vērā arī sociālajā darbā ar bērnu un pašiem vecvecākiem. Lai gan pētījums veikts Austrālijā, tomēr līdzīga problēma pastāv arī Latvijas ietvaros – to uzskatāmi parāda pētījuma

"Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai" statistiskie dati, ka vairākums aizbildņu (83%) uzskata, ka viņiem būtu nepieciešama (iespējams nepieciešama vai noteikti nepieciešama) papildus palīdzība (skat.2.4.att.).

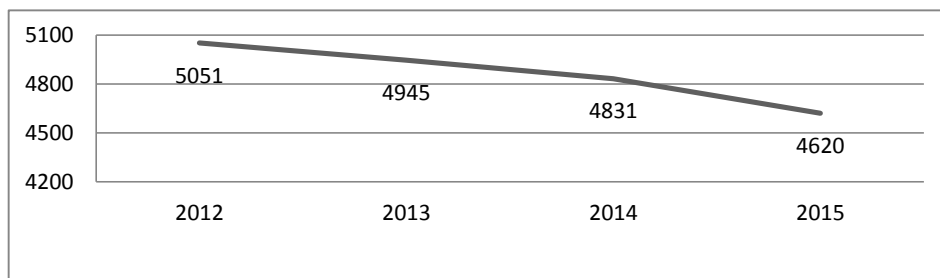

2.4.att. **Papildus palīdzības nepieciešamība (%; aptaujātie aizbildņi, n=274)** (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija, 2008)

Valstīm, kas nodrošina aizbildņa pakalpojumu, nepieciešams apzināties, ka paplašināt aizbildņu aprūpi bez pietiekama un adekvāta atbalsta, var būt bīstams veids kā iekonomēt līdzekļus. Šādām ģimenēm nepieciešama spēcīga ekonomiskā un profesionālā palīdzība, kas palīdzētu viņiem sasniegt vislabākos rezultātus bērna audzināšanā (Valle & Bravo, 2013). Sociālais darbinieks var iesaistīties un sniegt palīdzību gan nodrošinot pašvaldībā pieejamos pakalpojumus, gan informējot, ja nepieciešams, par sociālās palīdzības veidiem, kas caur aizbildņiem netieši var ietekmēt bērnu dzīves apstākļus.

Kopumā, kā liecina statistikas pārskats, tendences norāda uz to, ka bāriņtiesas atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam pēc iespējas apzina potenciālos aizbildņus, kas var uzņemties rūpes par bērnu, apzina viņu spējas uzņemties aizbildnību un tikai tad, ja nepastāv iespēja bērnam par aizbildni iecelt radnieku, nodrošina bērnam iespēju augt citas personas, kas nav bērna radnieks, ģimenē (LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību inspekcija, 2015).

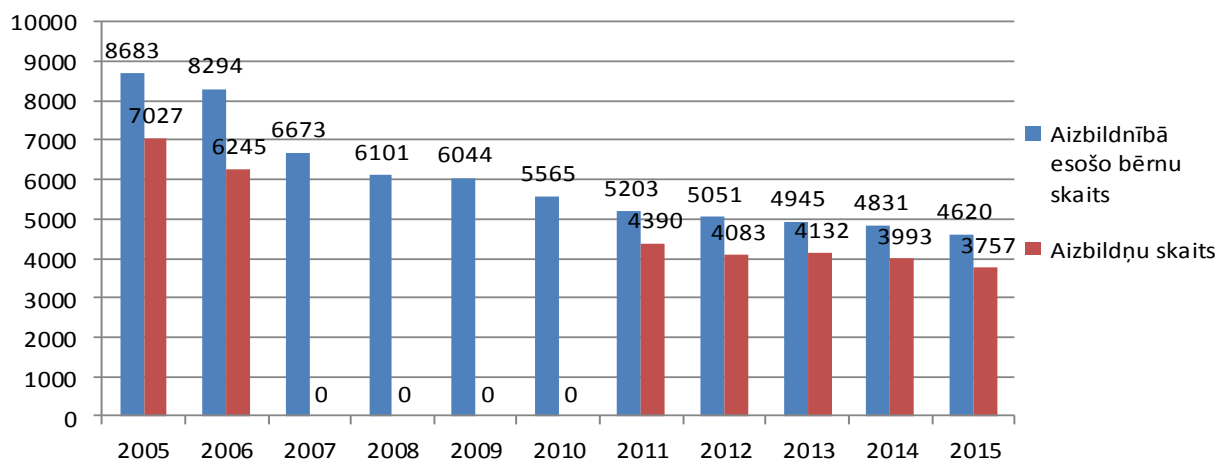
Savukārt to bērnu skaits, kas atrodas aizbildņa ģimenēs arī lēnām samazinās (skat.2.5.att.) – ja 2012.gadā šādu bērnu skaits bija virs 5 tūkstošiem, tad 2015.gadā to skaits ir sarucis par 431 bērnu.

2.5.att. **Bērnu skaits aizbildņa ģimenēs** (LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību inspekcija, 2015)

Pēc Centrālās Statistikas Pārvaldes datubāzes datiem (turpmāk – CSP), ir redzams, ka desmit gadu griezumā gan kopējais aizbildņu skaits, gan bērnu skaits, kam nodibināta aizgādība – pakāpeniski samazinās (skat.2.6.att.).

Lai gan par 2007. – 2010. gadu par aizbildnībā esošo bērnu skaitu CSP nav apkopotu datu, tomēr kopējā tendence ir novērojama. To var skaidrot ar jau minēto demogrāfisko stāvokli valstī, gan arī reālo valsts atbalstu aizgādņiem un viņu ģimenēm, kas var ietekmēt viņu vēlmi

neuzņemties aizgādību pār šādiem bērniem.

Secinājumi:

Autore secina, ka statistikas dati liecina par aizbildņu skaita un bērnu skaita, kam nepieciešama aizbildnība, samazināšanos. Tomēr to nevarētu interpretēt tikai kā sociālās aprūpes sistēmas uzlabošanos, jāņem vērā arī demogrāfiskie dati Latvijā – gan bērnu, gan cilvēku skaits kopumā samazinās.

Tāpat tiek secināts, ka aizbildnība Latvijā ir populārākā un biežāk izmantotā ārpusģimenes aprūpes forma. Tomēr, lai gan aizbildnība kā ģimenei vispietuvinātākā vide tiek atzīta par labvēlīgāko bērna interesēm un tiesībām, ir jāņem vērā, ka pastāv vairākas problēmas. Viena no tām ir papildus nepieciešamais atbalsts aizgādņiem – to atzīst ne tikai paši aizgādņi Latvijas veiktajos pētījumos, bet arī citos ārzemju pētījumos.

Vislielāko atbalstu būtu jāsniedz tiem aizbildņiem, kuri ir bērnu vecvecāki – to arī apstiprina vairāki pētījumi. Šāda palīdzība ir nepieciešama ne tikai, lai uzlabotu bērna pielāgošanos jaunajos apstākļos, bet arī palīdzētu aizbildņiem tikt galā ar saviem pienākumiem. Autore secina, ka nepieciešams veikt sociālo darbu ar šādiem aizbildņiem, lai ilgtermiņā nerastos problēmas esošajā ģimenē un tā spētu funkcionēt bez būtiskām problēmām.

Aizbildnības dibināšanā sociālajam darbiniekam ir īpaša, būtiska nozīme, jo, lai arī aizbildnis ir, visbiežāk, radnieks, taču tieši attiecībā uz to, ka aizbildnis visdrīzāk ir vai nu radnieks, vai pazīstams cilvēks, var būt riska faktors, ko var paredzēt, un tas nedrīkst būt neņemams vērā, jo ir jārikojas bērna interesēs. Autore kā riskus varētu uzskaitīt, piemēram, vecvecāku veselības stāvokli, finansiālo stāvokli, motivāciju, jo bieži vien ir tā, ka iemesls izšķirties par aizbildņa lomu ir nevēlēšanās, lai bērns nokļūst, piemēram, svešā ģimenē vai bērnu namā, prasmes audzināt bērnus, kas atšķirsies no vecvecāku audzināšanas uzskatiem un izpratnes, kad viņi audzināja savus bērnus, būtu jāņem vērā bērnu bioloģisko vecāku pieredze un sociālās problēmas attiecībā ar viņu vecākiem, ja tie ir aizbildņi, aizbildņu vēlmes pasargāt bioloģiskos vecākus, nesniedzot atklāti informāciju par problēmām, kas radušās aizbildnības laikā – tās var būt saistītas ar bioloģisko vecāku attieksmi, dzīvošanu aizbildņu dzīvesvietā, paaudžu konfliktiem. Tāpat arī gadījumos, kad aizbildnim, lai arī viņš var atļauties uzņemt ģimenē bērnu, jo ir atbilstoša mājvieta, algots darbs ar visām ar to saistītām priekšrocībām (alga, sociālās garantijas, kas varētu liecināt par stabilitāti un resursu), nav pieredzes bērnu audzināšanā, līdz ar to tas var radīt pieaugušus sociālus riskus bērnam.

2.2. Bērna aprūpe audžuģimenē

Līdz šim maģistra darbā tika noskaidrots par vienu no ārpusģimenes aprūpes veidiem – aizgādību. Tālāk darbā tiks sīkāk pētīts otrs veids – bērna aprūpe audžuģimenē, kas hierarhiski var tikt uzskatīts par otro pietuvinātāko ģimeniskās vides aprūpes veidu. Par audžuģimenes darbības tiesisko regulējumu atbild Bērnu tiesību aizsardzības likums un Bāriņtiesu likums, kā arī Ministru kabineta noteikumi par Audžuģimenes noteikumiem.

Bērnu tiesību aizsardzības likumā tiek noteikts, kas ir audžuģimene. Par audžuģimeni tiek uzskatīta ģimene vai persona, kas nodrošina aprūpi bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi atņemta viņa ģimeniskā vide vai kura interesēs nav pieļaujama palikšana savā ģimenē, līdz brīdim, kad bērns var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, tiek adoptēts, viņam nodibināta aizbildnība vai bērns ievietots bērnu aprūpes iestādē (Latvijas Vēstnesis, 1998). Audžuģimene tiek uzskatīta kā optimāla bērna aprūpes vide, jo tā ir paredzēta, lai sniegtu bērnam parastu ģimenes dzīvi, kamēr bērns neatgriežas mājās vai ir sasniedzis vecumu, kad var pats uzsākt neatkarīgu dzīvi (sasniegta pilngadība) (Khoo & Skoog, 2014).

Pieņemot lēmumu par bērna ievietošanu audžuģimenē, bāriņtiesa norāda laiku, uz kādu bērns ievietojams audžuģimenē (Latvijas Vēstnesis, 2006b). No tā izriet, ka, lai gan bērnam uz noteikto laiku tiek nodrošināta ģimeniska vide, kas ir bērna interesēs, tomēr bērna ievietošana audžuģimenē ir samērā nepatstāvīgs risinājums, jo bērnu no audžuģimenes jebkurā brīdī var izņemt – vai nu vecāki ir spējīgi turpināt rūpēties par bērnu paši, vai bērnu vēlas adoptēt, gadījumos, kad bērnam iecerē aizbildni un citos gadījumos.

Atšķirībā no aizbildnības, kad bez vecāku gādības palikušu bērnu visbiežāk uzņemas aprūpēt bērna radnieki, bet, ja to nav, - cita persona, par audžuģimeni ģimene var kļūt brīvprātīgi un tai nav jābūt radniecības saišu ar bez vecāku gādības palikušo bērnu. Līdz ar to īpaši svarīga audžuģimeņu pieejamības palielināšana ir tiem bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, kuriem nav radnieku vai citu personu, kuras varētu kļūt par bērna aizbildni (Latvijas Vēstnesis, 2015b).

Aplūkojot un salīdzinot aizbildnību un audžuģimeni kā divas ārpusģimenes aprūpes formas, tad viena no galvenajām atšķirībām ir tās ilgums – aizbildnība ir ilgtermiņa aprūpes forma, jo arī likumā ir atrunāts, ka aizbildnis bez īpaša iemesla nevar attiekties pildīt aizbildņa pienākumus. Un šie pienākumi jāpilda līdz bērns ir sasniedzis savu pilngadību jeb 18 gadu vecumu. Savukārt audžuģimenes savā formā ir paredzētas kā īstermiņa ārpusģimenes aprūpes forma – tikai tik ilgi, kamēr bērns tiek atgriezts ģimenē vai nodots adoptēšanai, vai atrodas aizbildnis.

Vēl viena, taču ne mazāk svarīga atšķirība, ir tāda, ka aizbildnībā esošā bērna vai bērnu intereses pārstāv aizbildņi – kā tas noteikts likumā, tomēr audžuģimeņu ietvaros bērna personiskās un mantiskās tiesības un intereses tiek pārstāvētas no bāriņtiesas puses nevis pašu audžuvecāku puses. Tas tiek uzskatīts kā problemātisks aspekts no pašvaldību vai bāriņtiesu puses. To pierāda pētījuma „Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes,

Autores uzskata, ka, izmantojot šo metodi, bērnu izzināšana dos labāku iespēju noskaidrot bērnu emocionālo stāvokli un iegūtā informācija ļaus saprast, kā veiksmīgāk nodibināt ar bērnu pozitīvu kontaktu, lai bērns ātrāk adaptētos audžuģimenē.

Tika secināts, ka relāciju mācīšanās sistēma piedāvā iespēju noskaidrot bērna iekšējo darbības modeli un garīgo pārstāvniecību, kas var palielināt izpratni par bērna uzvedības problēmu cēloņiem un samazināt nepieciešamību vainot pašam sevi. Šī metode ļauj audžuvecākiem un sociāliem darbiniekiem ātri izstrādāt kopainu par jauniem un viņa problēmām, kas palīdzētu saprast, kāda pieeja ir nepieciešama aprūpi uzsākot. (Kelly, W., & Salmon, K. 2014).

Neskatoties uz ne vienmēr vienkāršo procesu un sadarbību starp visām iesaistītajām pusēm, tomēr audžuģimenes ietvaros pašvaldības piedāvā sociālā darbinieka atbalstu un palīdzību. Tiek nodrošināta bezmaksas psiholoģisko palīdzību, informatīvā un metodiskā atbalsta sniegšanu audžuģimenēm, kā arī audžuģimeņu apmācību. Katru mēnesi tiek organizētas atbalsta grupu tikšanās, kā arī katru gadu tiek organizēti audžuģimeņu salidojumi (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Papildus jāatzīmē, ka audžuģimenei ir pienākums pēc bāriņtiesas pieprasījuma sniegt informāciju par bērna un vecāku saskarsmi, vecāku garīgo un materiālo atbalstu bērna audzināšanā ārpusģimenes aprūpes laikā (Latvijas Vēstnesis, 2006b). Tas nozīmē, ka audžuģimenes pienākumos ietilpst saskarsmes veicināšana ar bērna bioloģisko ģimeni un vecākiem. Šajā posmā iesaistās arī bāriņtiesa, nosakot kārtību kādā šī saskarsme ir veicama. Sociālā darbinieka pienākums arī ir veicināt bērna un viņa bioloģisko vecāku saskarsmi savā starpā, tāpēc no šī aspekta sociālajiem darbiniekiem būtu jāuztur kontakts ar bērnu, kurš saņem audžuģimenes pakļojumus, un pašu audžuģimeni. Sakarā ar to, ka autore pati strādā sociālajā dienestā par sociālo darbinieku ar ģimenēm, tiek paredzēti sarežģījumi, jo, saskaroties praksē ar audžuģimenes formām, ir konstatēts, ka praktizējošajā Ogres novadā maz ir audžuģimeņu, līdz ar to šos pakļojumus pārņem no citām pašvaldībām, kas apgrūtina tiešo kontaktu – tikšanās reizes attāluma un finansiālo resursu dēļ.

Anglijā, sadarbojoties Londonas Universitātes, Centrālās Lankašīras Universitātes un Kinga Koledžas pētniekiem (*Helen Austerberry, Nicky Stanley, Cath Larkins, Julie Rodley, Nicola Farrelly, Jill Manthorpe & Shereen Hussein*), ticis veikts pētījums par audžuģimeņu un vecāku kontaktu: kā audžuģimenes saskata sociālā darba atbalstu. Pētījumā tiek atklāts, ka no

sociālā darbinieka tiek sagaidīts, ka tas iedrošinās audžuģimenes sadarboties ar bioloģiskajiem vecākiem, lai veicinātu viņu rūpes par bērnu, kā arī lai novērsta bērnam sajūtu, ka viņš ir atsvešināts no savas bioloģiskās ģimenes. Šāda domāšana sociālā darba praksē ir veids, kā nodrošināt, ka organizatoriskie noteikumi iesaista audžuģimenes atbalsta un komunikācijas tīklā, lai risinātu fragmentācijas sajūtu, ko bieži vien piedzīvo vecāki un viņu bērni (Austerberry, Stanlay, Larkins, Ridley, Farrelly, Manthorpe & Hussein, 2013).

Autore uzskata, ka sociālais darbinieks šajā gadījumā varētu veicināt saskarsmi starp audžuvecākiem un ievietoto bērnu bioloģiskajiem vecākiem. Ārkārtīgi būtiski ir vecāku un bērnu saiknes uzturēšana, kā arī attiecības starp audžuvecākiem un bērnu bioloģiskajiem vecākiem, tāpēc autore uzskata, ka sociālā darbinieka loma ir iepazīstināt viņus savā starpā, informēt visas iesaistītās puses (bērns, audžuvecāki, bērna bioloģiskie vecāki vai citi nozīmīgi radnieki) par viņu tiesībām, pārliecinoties, vai starp abām pusēm ir vienotība par kārtību, kā saskarsme tiks nodrošināta laika gaitā. Šī iespēja bērnu bioloģiskajiem vecākiem tikt ar saviem bērniem pat tad, kad bāriņtiesa vecākiem ir pārtraukusi aizgādības tiesības, var būt kā resurss, lai turpinātu sociālajam darbiniekam vadīt sociālo gadījumu ar vecāku un kopīgi virzītu uz mērķi atgriezt bērnus ģimenē, ja tas ir iespējams. Šādos gadījumos sociālais darbinieks ir kā atbalsts bērnam un bērnu bioloģiskajiem vecākiem, iedrošinot vecākus un bērnu tikties „jaunos apstākļos”, kas varētu vieglāk ļaut adaptēties gan bērnam, gan viņa bioloģiskajiem vecākiem un aprast ar „jauno situāciju”, novērtēt saskarsmi un plānot veidus, kā nepieciešamības gadījumā šo saskarsmi varētu veicināt.

Savukārt, ja lūkojas no pašu bērnu, kas nokļuvuši audžuģimenēs viedokļa, ir ticis noskaidrots, ka vispozitīvākā un palīdzošākā pieredze, kas bērniem bijusi, kamēr viņi atradušies audžuģimenēs, ir saistīta ar emocionāli atbalstošām attiecībām, kas izveidojušās ne tikai ar pašiem audžuģimenes locekļiem, bet arī ar sociālajiem darbiniekiem vai gadījuma vadītājiem (Pecora, Kessler, Williams, Downs, English, White & O’Briens, 2010).

Lai arī audžuģimenes ir apguvušas apmācību un ir gatavojušās uzņemt savā ģimenes vidē bērnus, kuri viņiem ir bijuši sveši, novērtējot šo pakalpojumu kā izglītotu un pieejamu ar resursiem, autore secina, ka arī sociālā darbinieka atbalsts un rīcība var būt kā palīdzošs elements, lai uzlabotu bērnu uzturēšanos audžuģimenē. Šajā situācijā sociālais darbinieks nelemj par bērnu ievietošanu audžuģimenē, taču var iesaistīties, lai informētu bērnu par vides maiņu, atbalstītu viņu un iepazīstinātu bērnu ar audžuvecākiem, kas veicinātu adaptāciju, iespējams, mazinātu

bērnām pārdzīvojumus un novērstu neziņu, bet gan radītu iespāidu par bērna līdzdalību visā procesā.

Visas trīs autores Hailija Tomsone (Hayley Thompson), Sūzana Makpērsone (Susan McPherson) un Luīze Mārslenda (Louise Marsland) savā rakstā “Vai es nodaru ļaunumu savai ģimenei? Relācijas izmaiņas starp audžuvecākiem un viņu bioloģiskajiem bērniem” ir vēlējušās noskaidrot, kā audžuvecāku un viņu bērnu attiecību izmaiņas sakarā ar lēmumu pieņemt audžubērnus savā ģimenē var ietekmēt audžu bērnu ievietošanu un audžuvecāku lēmuma pieņemšanu uzņemt audžubērnus.

Šajā pētījumā tiek izmantota kvalitatīvā metode galvenokārt, piesaistot 9 audžuģimenes, kuras brīvprātīgi piekrita piedalīties pētījumā.

Tika izvirzītas 3 pozīcijas pētījuma daļā:

- bioloģiskā bērna pozīciju izmaiņas līdz ar audžubērnu ienākšanu ģimenē;
- audžuvecāka pārslogotība;
- ilgtermiņa ietekmē, nodrošinot audžuģimenes pakalpojumus, rodas vēlme pasargāt bioloģisko ģimeni.

Autores, analizējot rezultātus, ir secinājušas, ka ir jāņem vērā audžubērnu vecumi un rūpīgi jāizsver, vai tie nemainīs savu bērnu pozīcijas ģimenē, kas attiecīgi varētu izmainīt savu bērnu emocionālo stāvokli.

Audžuvecāki izjūt noslogotību, kad ienāk ģimenē audžubērni, kas ir skaidrots ar instinktiem saglabāt saites ar saviem bērniem.

Savukārt, runājot par ietekmēm uz savām ģimenēm, pētījuma rezultātā tika dažādas refleksijas secinātas – daži plānoja pārtraukt sniegt audžuģimeņu pakalpojumu sniegšanu, bet daži vecāki atzina, ka audžubērnu ienākšana ģimenē viņu bērnus ir izveidojusi daudz patstāvīgākus un nobriedušākus. (Thompson, H., McPherson, S., & Marsland, L. 2016)

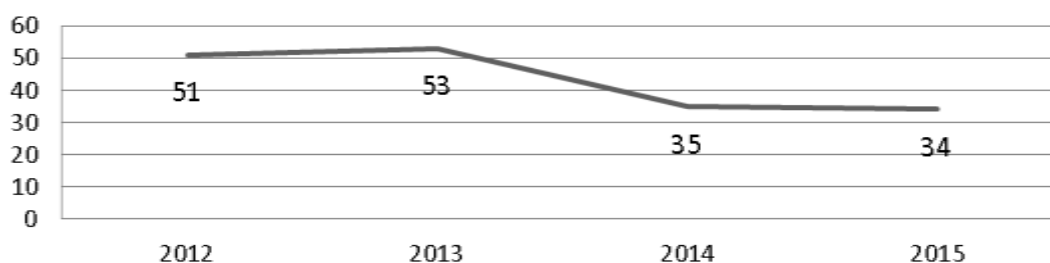
Lai labāk izprastu audžuģimeņu kā vienu no ārpusģimenes aprūpes formu izplatību Latvijā, jāaplūko statistiskie dati, kas palīdzēs saprast arī nepieciešamo sociālā darbinieka iesaistes vajadzību un līmeni šajā procesā.

audžuģimenes pienākumus attiecībā pret bērniem (LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2015).

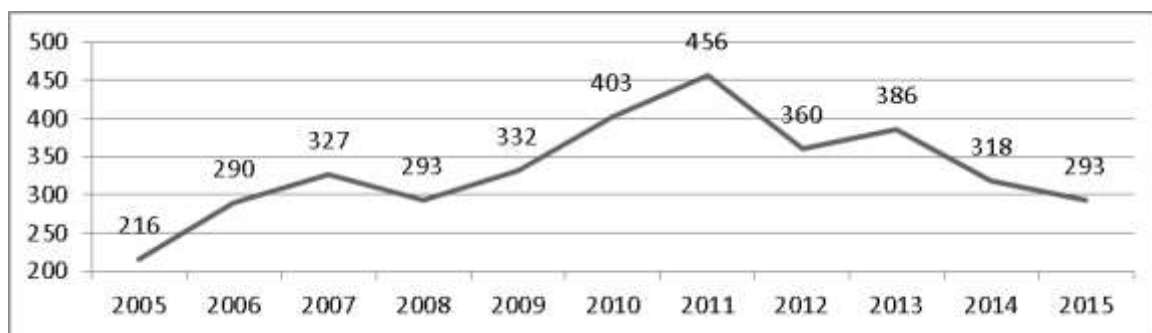
Nemot vērā šos faktoros, ir skaidrs, ka kopējais audžuģimeņu skaits, kas faktiski izpilda savus pienākumus, var būt mazāks nekā tas parādās statistikā. No tā var secināt, ka pastāv šķēršļi, kas liedz daļai audžuģimeņu reāli un praksē pildīt šos pienākumus – vai nu tas ir likumā noteikto ierobeģojumu dēļ, vai personisko, ekonomisko, sociālo faktoru dēļ. Līdz ar to ir izskaidrojams, kāpēc audžuģimeņu pakalpojumi tiek pieģķirti uz laiku, paredzot risku, ka audžuģimenes statusu, iespējams, nevarēs pagarināt vai atjaunot, kas paredz ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu maiņu.

Tomēr, ja salīdzina audžuģimeņu skaitu gada grieģumā, ir redzams, ka audžuģimeņu skaits, kam šis statuss ir pieģķirts pirmreizģji, lēnām samazinās (skat.2.2.2.att.).

2.2.2. att. **Audžuģimeņu skaits, kam statuss pieģķirts pārskata gadā** (LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, 2015)

Savukārt, ja aplūko bērnu skaitu, kas konkrētā gada laikā ievietots audžuģimenēs, ir redzams, ka to pieaudzis līdz 2011. gadam, taču pēc tam būtiski sācis samazināties (skat.2.2.3.att.).

2.2.2. att. **Audžuģimenēs gada laikā ievietoto bērnu skaits** (Centrālā statistikas pārvalde, 2015a)

Minētie dati norāda uz nepiecieģamību veicināt un stiprināt audžuģimeņu vģlmi uzģemties rūpes par bērnu, kā arī piesaistīt jaunas ģimenes. Nepiecieģams veidot arī atbalsta sistģmu ne tikai

ekonomiskā ziņā, bet arī strādājot ar jaunajām un jau esošajām ģimenēm, kā arī ar sabiedrību kopumā. Pašreizējie dati liecina, ka sabiedrības informētība un ieinteresētība kļūst vai nu par aizbildņiem vai audžuģimenēm ir zema, tāpat kā informētība par šādu iespēju esamību.

Par to liecina jau iepriekš aplūkots pētījums par ārpusģimenes aprūpes un adopcijas sistēmas izpēti. Iegūti dati apstiprina, ka vairākums aptaujāto visās mērķa grupās – gan pašvaldību pārstāvji, gan ārpusģimenes aprūpes iestāžu pārstāvji, gan aizbildņi un audžuģimenes – uzskata, ka iedzīvotāju interese un aktivitāte savā ģimenē pieņemt bez vecāku gādības palikušus bērnus, ir nepietiekama. Tikai aptuveni 1/10 aptaujāto uzskatījuši, ka iedzīvotāju aktivitāte ir pietiekama. Intervijās izskan līdzīgi viedokļi, ka iemesli sabiedrības neieinteresētībai ir cilvēki finansiālās problēmas, aizspriedumi un neatsaucība pret citu problēmām (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008). Autore uzskata, ka iedzīvotāji audžuģimenes statusa iegūšanas procesu uzskata par ilgstošu un sarežģītu, ko varētu daļēji novērst, ja tiktu popularizēta audžuģimeņu joma un sabiedrība tiktu informēta, stāstot par veiksmīgajiem gadījumiem un atspoguļojot audžuģimeņu nozīmi.

Iemesli, kāpēc iedzīvotāji nav ieinteresēti savā ģimenē pieņemt bez vecāku gādības palikušus bērnus, lielā mērā sakrīt arī ar iepriekšminētajiem dažādu tiešo mērķa grupu nosauktajiem: visbiežāk tiek minēta nepieciešamība vispirms domāt par saviem bērniem un ģimeni (23%), tāpat tiek minētas nepietiekamas finansiālās iespējas (20%), vecums (18%) un bailes no atbildības (9%). Zināmā mērā iedzīvotāju sniegtās atbildes pamato arī uzskatu par to, ka sabiedrībā valda aizspriedumi pret šiem bērniem: 18% piekrituši, ka šiem bērniem ir slikti gēni. Papildus arī jāpiemin, ka absolūtais vairākums iedzīvotāju – 70% - piekrituši izteicienam, ka bez vecāku gādības palikušo bērnu problēma ir jārisina valstij un pašvaldībai, nevis sabiedrībai (būtiski uzsvērt, ka arī 62% pašvaldību pārstāvju un 48% ārpusģimenes aprūpes iestāžu pārstāvju piekrituši šādam apgalvojumam) (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Savukārt, ja aplūko, kāda tipa palīdzību visvairāk nepieciešams audžuģimenēm, kuras nolēmušas par tādām kļūt, ir iegūts, ka pirmajās sešās vietās ir šāda veida palīdzības nepieciešamība (%; aptaujātās audžuģimenes, n=139):

- Psihologu konsultācijas – 27,3 %
- Pieredzes apmaiņa ar jau esošajiem audžuvecākiem – 12,2 %
- Morālais atbalsts – 12,2%
- Patiesa informācija par to, ar kādām grūtībām nāksies saskarties – 8,6 %

- Finansiālā, materiālā palīdzība – 6,5 %
- Sociālā darbinieka atbalsts – 5,8 % (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Lai gan primārākās ir psihologa konsultācijas un pieredzes un morālā atbalsta sniegšana, tomēr daļā gadījumu audžuģimenes izrāda vēlmi pēc sociālā darbinieka atbalsta, ko varētu izskaidrot kā nepieciešamību uzturēt kontaktu ar bērnu un būt kā atbalsta personai gan bērnam, gan audžuģimenei.

Secinājumi:

Autore, izpētot datus par audžuģimenēm kā vienu no ārpusģimenes aprūpes veidiem, ir secinājusi, ka arī šajā jomā sociālais darbinieks varētu būt kā atbalsts – palīdzēt risināt audžuģimenes problēmas, uzlabojot ģimenes vidi, sniegtu atbalstu īpaši jaunajām audžuģimenēm uzņemot svešu bērnu, lai novērstu neizpratni, greizsirdību vai protestu ģimenes locekļu starpā un uzņemtais bērns būtu veiksmīgāk pieņemts, būtu atbalsts bērnam, kurš ir ievietots audžuģimenē.

2.3. Bērna sociālā aprūpe institūcijā

Autore jau ir noskaidrojusi par diviem no ārpusģimenes aprūpes veidiem – aizbildniecību un aprūpi audžuģimenē. Kā trešais, taču ne mazāk izplatītais veids, ir bērna sociālā aprūpe institūcijā. Lai spētu izprast, kāda veida aprūpe tiek sniegta šajā gadījumā, nepieciešams sīkāk izpētīt tās būtību.

Šo aprūpes veidu īsteno bērnu aprūpes iestāde, kas Bērna tiesību aizsardzības likumā ir definēta kā iestāde, kurā tiek nodrošināta sociālā aprūpe un sociālā rehabilitācija bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem, kā arī bērniem, kuriem nepieciešama sociālā rehabilitācija vai īpaša aprūpe veselības stāvokļa dēļ (Latvijas Vēstnesis, 1998).

Bērnu ārpusģimenes un aprūpes iestādes – Latvijā ir 3 veida aprūpes un audzināšanas iestādes nepilngadīgām personām, kuri neatrodas vecāku gādībā.

- ✓ bērnu nami – patversmes, kur tiek nodrošināta sociālā aprūpe bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem no divu līdz astoņpadsmit gadu vecumam;
- ✓ bērnu bāreņu aprūpes centri, kur tiek nodrošināta sociālā aprūpe:
  - bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem līdz divu gadu vecumam;
  - bērniem ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem līdz četrus gadus vecumam.

- ✓ specializētie bērnu sociālās aprūpes centri, kur tiek nodrošināta sociālā aprūpe bērniem invalīdiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem no četrp līdz 18 gadu vecumam. (Bērnu tiesību aizsardzības likums)

Aplūkojot iemeslus, kādēļ bērniem tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe, sociāliem darbiniekiem, īpaši institūcijās, kurās nodrošina sociālo aprūpi, ir jābūt elastīgiem un empātiskiem, jo nevar zināt, kā bērni, kuri tiek ievietoti pēc krīzes situācijas, var reaģēt uz jauno sistēmu, kārtību. Aplūkojot konkrētu radušos vai esošu problēmu sociālā darbinieka rīcībā ir dažādas teorijas, kuras varētu palīdzēt problēmu novēršanā. Zināšanas par teorijām, teorētiskā bāze ļauj atpazīt konkrētu problēmu un izplānot darbības, lai šīs problēmas kopā ar klientu varētu novērst.

Nemot vērā katra bērna, kurš tiek ievietots institūcijā, vecumu, spēju psiholoģiski, fiziski funkcionēt, personas resursus, dzīves stāstu, adaptācijas individuālo laiku, bailes, personību un daudzus citus faktorus, ir atkarīga bērnu spēja pieņemt lēmumu mainīt vidi un ikdienu, kas ir atkarīga no katra bērna individuāli, var radīt stresu. Līdz ar to institūcijā strādājošajiem darbiniekiem-speciālistiem ir jānovēro, jāanalizē un nepieciešamības gadījumā jāreaģē – jāveic intervence, lai jaunietis, bērns var pielāgoties sistēmai, izmaiņām, un turpināt funkcionēt pēc iespējas pilnvērtīgāk.

Tāpat arī gadījumos, ja bērns atrodas pie aizbildņa vai audžuģimenes- jebkurā situācijā, vai tā ir ģimeniska vide, vai institūcijā atrašanās, izmaiņas ir – jautājums, kā ar šīm izmaiņām sadzīvo bērns, kā viņš izprot situāciju un kur jaunajā sistēmā – atrašanās vietā viņš sevi saredz kā sistēmas daļu, sajūt kā sistēmas daļu.

Kā autore maģistra darbā jau noskaidrojusi, tad ārpusģimenes aprūpi bērnam nodrošina aprūpes iestādē tikai tad, ja aprūpe pie aizbildņa vai arī pie audžuģimenes nav piemērota konkrētajam bērnam. Un bērns šajā iestādē atrodas tikai tik ilgi, kamēr viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenes. No tā izriet, ka trešais ārpusģimenes aprūpes veids ir kā galējais līdzeklis brīžos, kad bērnam nav piemērots cits risinājums, tomēr to nevajadzētu izmantot kā primāro veidu, kā atrisināt bērna ievietošanu ārpusģimenes aprūpes sistēmā.

Tas tiek noteikts ne tikai Bērnu tiesību aizsardzības likumā, bet arī Sociālo pakalpojumu un palīdzības likumā – bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošināma aprūpe ģimeniskā vidē — audžuģimenes, pie aizbildņa, un tikai tad, ja tas nav iespējams, aprūpe

tiek nodrošināta ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā (Latvijas Vēstnesis, 2002).

Tiesības saņemt valsts finansētus pakalpojumus ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās ir:

- bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz 2 gadiem un bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem līdz 4 gadu vecumam;
- bērniem invalīdiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem no 4 līdz 18 gadiem;
- pilngadīgām personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem (1. un 2. grupas invalīdi), kuriem nav nepieciešama atrašanās specializētā ārstniecības iestādē un kuru veselības stāvoklis neapdraud apkārtējos;
- invalīdiem ar redzes traucējumiem.

Šos pakalpojumus nodrošina 33 valsts sociālās aprūpes centri un organizācijas, kuras tiesības sniegt valsts finansētus sociālos pakalpojumus ieguvušas konkursa kārtībā.

Tiesības saņemt pašvaldību finansētus pakalpojumus ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās ir:

- bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem no 2 līdz 18 gadu vecumam;
- pensijas vecuma personām;
- invalīdiem, ja viņiem nepieciešamā aprūpe pārsniedz aprūpei mājās vai dienas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās noteikto apjomu (Latvijas Republikas Labklājības Ministrija, 2014).

Bērnu ievietošana bērnu namos kā vienā no sociālās aprūpes institūcijām ir bijis aktuāls process ne tikai Latvijā, bet arī citur pasaulē. Piemēram, Amerikā bērni institūcijās, tai skaitā bērnu namos, tika ievietoti ne tikai gadījumos, kad bērns bija zaudējis abus vecākus, bet biežāk gadījumos, kad viens no vecākiem bija miris vai bija slims un ģimenē bija pārāk daudz bērnu, lai par tiem visiem parūpētos. To mērķis bija panākt, lai bērnus aprūpētu un viņiem būtu iespēja dzīvot normālos apstākļos. Tomēr šādiem bērniem tika pievienota stigma, ka bērni ir nabagi un nāk no imigrantu ģimenēm (Dulmus & Shower [ed], 2012).

Latvijas likumdošanā ir noteikts, ka ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās darbs organizējams tā, lai institūcijas vidi tuvinātu ģimeniskai videi un nodrošinātu patstāvīgas dzīves iemaņu apgūšanu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem. Tāpat tiek noteikts, ka laikā, kamēr bārenis vai bez vecāku gādības palikušais bērns atrodas

ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, pašvaldības sociālais dienests un bāriņtiesa sadarbībā ar institūcijas darbiniekiem veic pasākumus, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē, uzturētu kontaktus starp bērnu un vecākiem vai, ja tas nav iespējams, meklētu iespēju nodrošināt bērna aprūpi citā ģimenē (Latvijas Vēstnesis, 2002).

Dažos avotos pieejams uzskats, ka pie bērnu ievietošanas institūcijās ir vainojama drīzāk nabadzība nevis ģimenes trūkums, kas noved pie tik liela skaita gadījumu, kad bērni ir ievietoti institūcijās. Dažāda veida sociālais atbalsts, tai skaitā, finansiālais, var samazināt spiedienu, kas ietekmē bērnu ievietošanu institūcijās. Internacionālajā sabiedrībā ir jānodrošina, ka institūcijas tiek izmantotas tikai kā pagaidu līdzeklis ārkārtas apstākļos (Moccia & UNICEF, 2009).

Savukārt, ja tiek aplūkoti viedokļi par institūcijas izvēli kā primāro no ārpusģimenes aprūpes veidiem, iegūtie dati no pētījuma par ārpusģimenes aprūpes sistēmas izpēti liecina, ka kopumā 34% pašvaldību piekrīt, ka gadījumos, ja pašvaldībai ir pieejams pakalpojums bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādē, tad tieši iestāde tiek uzskatīta par primāro izvēli aprūpes nodrošināšanā. Vēl biežāk šādam vērtējumam piekritušas pašas ārpusģimenes aprūpes iestādes – 42% (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Šie dati daļēji liecina par to, ka viens no iemesliem, kas varētu kavēt citu ārpusģimenes aprūpes veidu izvēli, ir tieši institūciju esamība konkrētās pašvaldības vai rajona teritorijā. Tomēr jāņem vērā arī pretējais viedoklis, ka šādu institūciju neesamība ir kā šķērslis, jo akūtās situācijās šādas institūcijas palīdzētu uz brīdi atrisināt bērna aprūpes nepieciešamību.

Neskatoties uz normatīvajos aktos noteikto, ka bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem nodrošināma aprūpe ģimeniskā vidē - pie aizbildņa vai audžuģimenē, un tikai tad, ja tas nav iespējams, aprūpe tiek nodrošināta aprūpes institūcijā, vēl aizvien bērni prioritāri tiek ievietoti aprūpes institūcijās. Pamatojoties uz Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas veiktajām pārbaudēm bērnu aprūpes institūcijās un bāriņtiesās, secināms, ja bez vecāku gādības palikušais bērns ir vecumā līdz diviem gadiem, daudzām pašvaldībām ir zema motivācija nodrošināt aprūpi institūcijā alternatīvu, ģimeniskai videi atbilstošu pakalpojumu, jo izmaksas par aprūpi institūcijā patlaban tiek segtas no valsts budžeta un pašvaldībai tādejādi nav papildu finanšu izdevumi laikā, kamēr bērns uzturas valsts sociālās aprūpes centrā (Latvijas Vēstnesis, 2015b). Taču autorei, strādājot sociālajā dienestā, ir nācies secināt, ka tieši šīs vecuma grupas bērniem ir vislielākā iespējamība būt adoptētiem, pat, ja ir konstatētas veselības problēmas, kas citu vecuma grupu bērniem būtu nozīmīgs šķērslis, lai viņus ne tikai neadoptētu,

bet arī lai nenodrošinātu ārpusģimenes aprūpi ģimeniskā vidē – dibinātu aizbildnību vai saņemtu audžuģimenes pakalpojumus. Autore šīs vecuma grupas bērniem kā sociālā dienesta sociālā darbinieka mērķi saskata saskarsmes veicināšanu ar bioloģiskajiem vecākiem un vides, apstākļu, aprūpes novērtēšanu.

Ministru Kabineta izstrādātajās „Pamatnostādnēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam” informatīvajā daļā ir sacīts, ka saskaņā ar starptautiskajiem bērnu tiesību standartiem jaunāka vecuma bērnu, t.i., bērnu līdz 3 gadu vecumam, ievietošana aprūpes iestādēs ir uzskatāma par bērnu tiesību pārkāpumu. Līdz ar to, izvēloties ārpusģimenes aprūpes formu, maziem bērniem ir jābūt nodrošinātai aprūpei ģimeniskā vidē (Ministru Kabinets, 2013). Autore piekrīt šim apgalvojumam, jo uzskata, ka bērniem līdz trīs gadu vecumam īpaši ir nepieciešama ģimeniskā vide un, vēlams, nemainīgs piesaistes objekts, lai veicinātu drošības sajūtu, jo institūcijā ir daudz objektu – darbinieku, kuri mainās darba grafika dēļ, līdz ar to ir apšaubāms, vai veidojas piesaistes saskarsme.

Autore savā profesionālajā darba pieredzē gan ir saskārusies ar 3 gadījumiem, kad bērni pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas tiek ievietoti institūcijās, bet bāriņtiesas lēmums šajās situācijās bija balstīts saistībā ar bērnu veselības problēmām un attīstības traucējumiem vienā no šiem gadījumiem, kas paredzēja ne tikai sociālo aprūpi, bet arī medicīnisko aprūpi. 2 gadījumos no iepriekš pieminētajiem gadījumiem, kuros bērni tika atstāti dzemdību nodaļā uzreiz pēc dzemdībām, bāriņtiesa steidzamības kārtā kārtoja adopcijas procesu, kurš bija veiksmīgs. Autore gan bija nepatīkami pārsteigta, ka pats adopcijas process šajos gadījumos bija ilgāks par 1 gadu – lai arī adopcijas termiņš atbilst normām, taču tik maziem bērniem – zīdaiņa vecumā ir turpmākai attīstībai ārkārtīgi svarīgi uzturēt patstāvīgu kontaktu ar piesaistes objektu – objektiem, kas būtu bijuši šie vecāki.

No iegūtajiem datiem var secināt, ka bērna ievietošana ārpusģimenes aprūpes institūcijā ir problemātiska tajos gadījumos, ja bērns ir jaunāks par trim gadiem, arī pašvaldību ietvaros nav motivācijas un resursu rast citu iespēju šādiem bērniem nokļūt ģimeniskā vidē nevis institūcijā.

Tāpat, neskatoties uz to, ka institūcija ir kā viens no risinājumiem, lai bērnam būtu nodrošināta aprūpe, tomēr kā redzams vairākos pētījumos un pārbaudēs, tad tieši institūciju darbībā un bērnu ievietošanai tajās ir vairākas būtiskas problēmas. Šajā sakarā jāpiemin arī Latvijas Republikas Tiesībsarga veiktais pētījums (Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2015) ar nosūtītu vēstuli ģenerālprokuroram un Latvijas Republikas Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko

lietu komisijai. Šī pētījuma gaitā tika veikts 21 ārpusģimenes aprūpes iestādes monitorings ar mērķi noskaidrot faktisko situāciju bērnumos. Tiesībsarga biroja darbinieki iepazinās ar 826 bērnu personas lietām un konstatēja prakses neatbilstību normatīvajam regulējumam šādās jomās:

Bērnu ievietošana bērnu namā - saskaņā ar tiesisko regulējumu ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Tādējādi bērnu namos būtu jābūt tikai tiem bērniem, kuriem aprūpe bērnu namā ir vispiemērotākā, tomēr pašvaldību bērnu namos ir ap 1350 bērnu. Praksē bērnu namos pārsvarā tiek ievietoti nevis tie bērni, kuriem tas ir vispiemērotākais aprūpes veids, bet gan tie, kuriem nav izdevies atrast alternatīvu, jo aizbildņu un audžuģimeņu skaits valstī ir nepietiekams.

Ārpusģimenes aprūpes nodrošināšana citas pašvaldības administratīvajā teritorijā - saskaņā ar tiesisko regulējumu laikā, kamēr bērns atrodas bērnu aprūpes institūcijā, pašvaldības sociālais dienests un bāriņtiesa sadarbībā ar institūcijas darbiniekiem veic pasākumus, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē, uzturētu kontaktus starp bērnu un vecākiem. Iepazīstoties ar bērnu tiesību nodrošināšanas faktisko situāciju, tika konstatēti gadījumi, kad bērni tiek ievietoti bērnu namos, kas atrodas citas pašvaldības administratīvajā teritorijā, tālu no bērnu vecāku dzīvesvietas. Šāda situācija rada šķēršļus bērna un vecāku saskarsmes tiesības īstenošanai. Ņemot vērā ārpusģimenes aprūpes mērķi un pašvaldības pienākumu sekmēt bērna atgriešanos ģimenē, ārpusģimenes aprūpe neatkarīgi no tās veida būtu jānodrošina iespējami tuvu bērna dzīvesvietai, lai bērns neatgriezeniski nezaudētu saikni ne tikai ar savu bioloģisko ģimeni, bet arī nezaudētu citus sociālos kontaktus, ierasto vidi.

Individuālais preventīvais darbs ar bērniem - publiskajā telpā ir izskanējis viedoklis, ka bērna ārpusģimenes aprūpe citā pašvaldībā ir pieļaujama gadījumos, kad bērnam ir būtiskas uzvedības problēmas. Tiesībsarga ieskatā radikāla bērna dzīvesvietas maiņa kā uzvedības problēmu risinājums nav ne efektīva, ne bērna interesēm atbilstoša. Ar dzīvesvietas maiņu nevar aizstāt preventīvo darbu ar bērnu.

Bērnu uzturēšanās ilgums bērnu aprūpes iestādēs - saskaņā ar tiesisko regulējumu bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē. No likuma izriet bāriņtiesas pienākums regulāri pārskatīt bērna lietu un rast iespēju bērnam nodrošināt aprūpi vai nu audžuģimenē vai pie aizbildņa, ja atgriešanās bioloģiskajā ģimenē nav iespējama. Kā liecina prakse, visvairāk bērnu konkrētajā iestādē bija pavadījuši no 2-6 gadiem, bet 12% bērnu iestādē dzīvojuši pat ilgāk par 10 gadiem. Dati par

bērnu ilgstošo atrašanos bērnu namā nozīmē, ka netiek pārskatīts jautājums ne par atgriešanās iespējām bioloģiskajā ģimenē, ne par citu ārpusģimenes aprūpes veidu – audžuģimeni vai aizbildni. Vienlaikus situācija liecina, ka bērna ārpusģimenes aprūpes laikā pašvaldības sociālais dienests un bāriņtiesa sadarbībā ar institūcijas darbiniekiem nav veikuši efektīvus pasākumus, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē.

Bērnu namu vadītāju bezdarbība - saskaņā ar tiesisko regulējumu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā ievietota bērna aizbildņa pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs. Aizbildņa pienākumu nosaka Civillikuma 255.pants: „Aizbildnim sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu.” Praksē konstatējama bērnu namu vadītāju kā aizbildņu bezdarbība:

1) bērnu namos ievietoto bērnu tiesības uz pilnvērtīgu attīstību netiek nodrošinātas - bērni nav iesaistīti interešu izglītībā; nav pienācīgas veselības aprūpes, ieskaitot garīgo veselību; bērnu nama vadītājs nav informējis pašvaldību par nepieciešamību bērniem, kuriem ir uzvedības traucējumi, izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmas; nav informējis par nepieciešamību licencēt bērnam ieteikto izglītības programmu bērnu namam tuvākajā izglītības iestādē vai nav izvēlējis bērna interesēm atbilstošāko izglītības iestādi;

2) aizbildnis nav rīkojies, lai saglabātu bērna mantu;

3) aizbildnis nav pienācīgi pārstāvējis bērna personiskās intereses (nav piedalījies administratīvās komisijas un/vai tiesas sēdēs, nav pilnvērtīgi pārstāvējis bērna intereses, piemēram, ieteicis piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli soda vietā);

4) aizbildnis nav sadarbojies ar bērna dzīvesvietas sociālo dienestu un bāriņtiesu bērna atgriešanās ģimenē sekmēšanai un bērna un vecāku saskarsmes veicināšanai;

5) aizbildnis nav noformējis bērnam nepieciešamos dokumentus (apliecība sociālo garantiju nodrošināšanai, personu apliecinoši dokumenti, invaliditāti apliecinošs dokuments);

6) aizbildnis nav noskaidrojis un ņēmis vērā bērna viedokli viņam būtisku jautājumu izlemšanā bērna vislabākajās interesēs. (Latvijas Republikas Tiesībsargs, 2015)

Autore savā darba praksē saskārās ar situāciju, kad valsts policija lūdza iesaistīties Ogres novada Sociālā dienesta Suntažu sociālā centra sociālajiem darbiniekiem, izveidot attiecīgajiem bērniem, kuri atradās sociālās aprūpes institūcijā – bērnu namā „Laubere”, kurš teritoriāli atrodas Ogres novada Sociālā dienesta Suntažu sociālā centra apkalpojamajā teritorijā un kuras speciālistu sastāvā arī bija sociālais darbinieks, sociāls korekcijas un sociālās palīdzības

programmu dažādu uzvedības problēmu dēļ. Autore saskatīja neatbilstību, jo sociālās aprūpes institūcijā strādā sociālais darbinieks, kuras pienākumos atbilst sociālās korekcijas programmas izveide, līdz ar to nebija skaidra nepieciešamība, kāpēc bija jādublē šī uzdevuma īstenošana diviem speciālistiem – līdz ar to var secināt, ka sociālās aprūpes institūcijā esošais sociālais darbinieks vai nu nav veicis šo pienākumu, vai nu tas nav bijis efektīvs. Ogres novada Sociālā dienesta Suntažu sociālā centra sociālajam darbiniekam attiecīgie darbinieki nebija pieejami darba laikā, jo attiecīgie bērni mācījās citu pašvaldību izglītības iestādēs un institūcijā ieradās nedēļas nogalēs.

Citos avotos tiek atzīts, ka bērniem, kas uzauguši institucionālā vidē ir arī bērna labvēlīgai attīstībai esoši šķēršļi un traucējumi. Piemēram, Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija ir izteikusies, ka institucionālajā aprūpei var būt negatīva ietekme uz bērna attīstību, jo bērnam trūkst individuāla emocionālā aprūpe un viens pastāvīgs aprūpētājs. Pētījumi pierāda, ka tiklīdz bērns nonāk ģimeniskā aprūpē bērna attīstība progresē daudz straujāk un atveseļošanās process pēc iepriekš pārciestās vardarbības bioloģiskajā ģimenē arī notiek veiksmīgāk (Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija, 2011).

Pastāv šķēršļi ne tikai tajos aspektos, ka bērniem labvēlīgāka vide būtu nevis institūcija, bet gan ģimeniska vide pie audžuvecākiem vai aizbildņiem, tomēr eksistē vēl cita problēma – pašu pašvaldību bezdarbība. Veicot situācijas izvērtējumu pašvaldībās ārpusģimenes aprūpes jomā, konstatējams, ka pašvaldībās nav konkrēti izstrādātu plānu, kā institūcijās sniegto ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu aizstāt ar ārpusģimenes aprūpi audžuģimenē vai pie aizbildņa (ģimeniskā vidē aprūpes pakalpojumu nodrošināšanai), nav noskaidrotas institūcijās dzīvojošo bērnu vajadzības, nav apzināti iestādē un pašvaldībā pieejamie un nepieciešamie resursi jaunajam bērnu ārpusģimenes aprūpes modelim (bērnu aprūpes institūciju pārveide par daudzfunkcionāliem krīzes centriem un bērnu aprūpe audžuģimenē un pie aizbildņa; ģimeniskai videi pietuvināts pakalpojums – aprūpe institūcijā) (Ministru Kabinets, 2013).

2.3.1. Statistikas dati par bērnu aprūpi sociālajās institūcijās

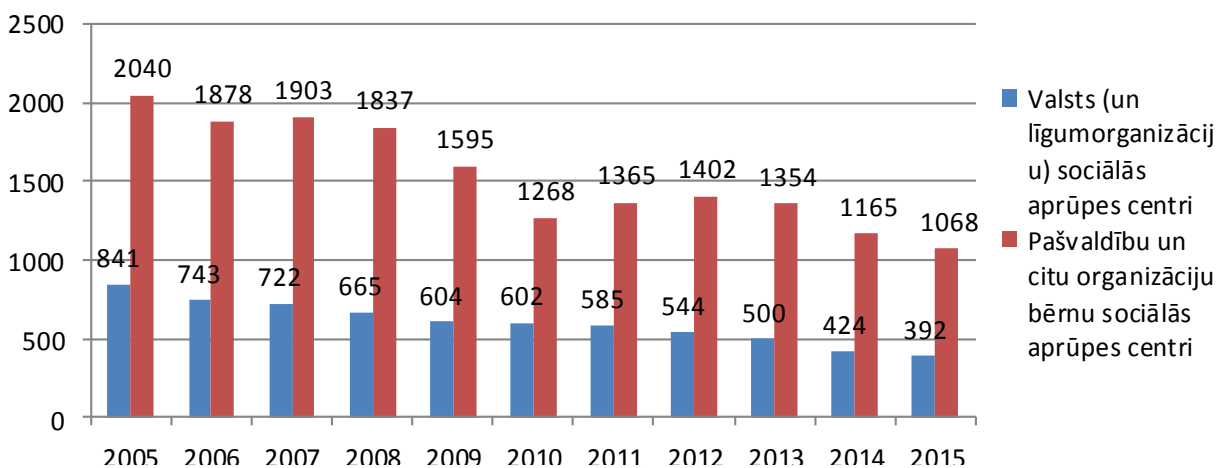
Līdz šim tika noskaidrots, ka bērnu ievietošana institūcijās bieži vien no pašvaldību puses ir kā viens no ātrākajiem un izdevīgākajiem risinājumiem, tādēļ nepieciešams noskaidrot, cik patiesībā daudz bērnu atrodas sociālās aprūpes institūcijās, kā arī cik šādu institūciju ir Latvijā kopumā. Statistikas dati palīdzēs saprast arī atšķirības starp diviem pārējiem ārpusģimenes

aprūpes veidiem – kurš no tiem ir biežāk izmantotais Latvijā, kā arī cik lielā mērā nepieciešams strādāt ar institūcijās ievietoto bērnu cenšanos ievietot ģimenēs.

Ja aplūko plašāku kontekstu, tad aptuvenais aprēķins par bērnu skaitu visā pasaulē, kas atrodas institūciju aprūpē, ir aptuveni 2 miljoni bērnu, tai skaitā vairāk nekā 800 000 tūkstoši, kas atrodas Centrālās Eiropas un Rietumeiropas valstīs. Tomēr šie skaitļi nevar tikt uzskatīti par pilnībā droši ticamiem, jo ne visās valstīs ir pieejami uzticami dati par šo bērnu skaitu – daudzās valstīs šie dati netiek regulāri vākti un apkopoti, kā arī ne visās valstīs tie tiek reģistrēti (Moccia & UNICEF, 2009).

Tomēr, pat, ja šie dati pilnībā precīzi un reprezentatīvi neatspoguļo reālo pasaules situāciju, tomēr skaitļi ir ļoti lieli. Ņemot vērā šo skaitļu lielumu, ir jānoskaidro vai arī Latvijas situācijā bērnu ievietošana institūcijās notiek bieži.

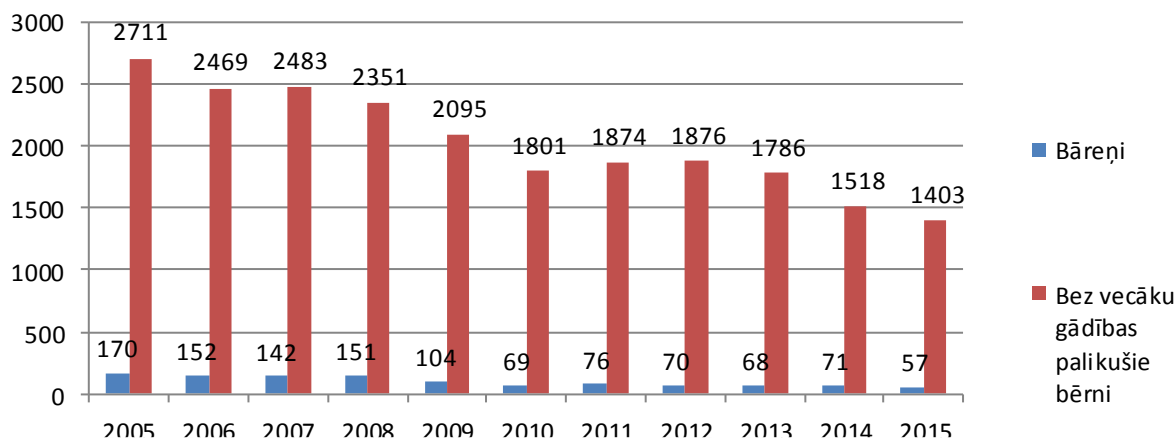
Kā liecina Latvijas statistikas dati (pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem), tad lielākais vairums atrodas pašvaldību un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centros, un krietni mazāk bērnu atrodas valsts (un līgumorganizāciju) sociālās aprūpes centros (skat.2.3.1. att.).

2.3.1. att. **Bērnu atrašanās sociālās aprūpes iestādēs gada beigās (skaits)** (Centrālā statistikas pārvalde, 2015b)

Šie dati parāda, ka desmit gadu griezumā kopējais bērnu skaits institūcijās lēnām samazinās, tomēr vēl joprojām ir salīdzinoši augsts. Ja salīdzina ar audžuģimenēs esošo bērnu skaitu, tad audžuģimenēs 2015.gadā atradās tikai 1232 bērni, bet institūcijās – vismaz 1460 bērni.

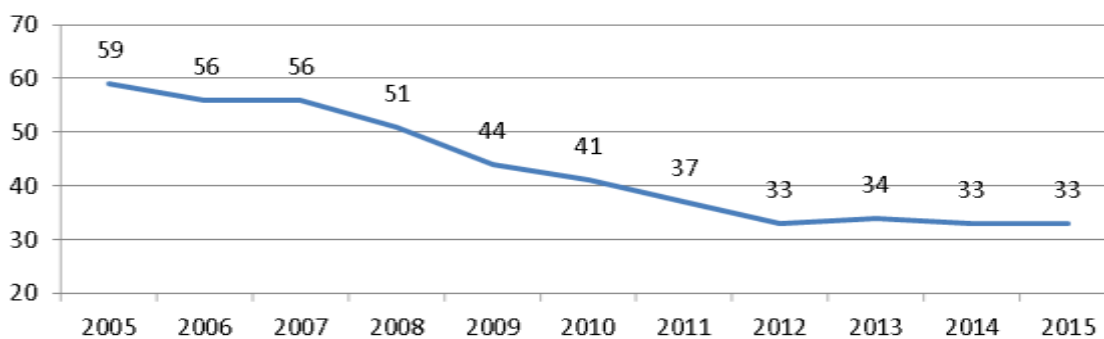
Tāpat statistikas datos ir redzams, ka lielākā daļa bērnu, kas kopumā atrodas šajās institūcijās ir nevis bāreņi, kas palikuši vispār bez vecākiem, bet gan bez vecāku gādības palikušie bērni (skat.2.3.2.att.).

2.3.1. att. **Bērnu atrašanās vietas sociālās aprūpes iestādēs gada beigās (skaits)** (Centrālā statistikas pārvalde, 2015b)

Šāds fakts ir interesants, jo nozīmē, ka ir izteikti nepieciešams sociālais darbs ar šo bērnu vecākiem, lai palīdzētu tiem atgūt aizgādības tiesības pār saviem bērniem, nevis turpinātu tos uzturēt institūcijās.

Savukārt, ja aplūko datus par iestāžu skaitu, tad pēc CSP datiem ir redzams, ka pēdējo desmit gadu laikā Latvijā pašvaldību un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centri ir samazinājušies par vairāk nekā divdesmit (skat. 2.3.3.att.).

2.3.2. att. **Pašvaldību un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centri** (Centrālā statistikas pārvalde, 2016)

Kā tika noskaidrots jau iepriekš maģistra darbā, tad iestāžu skaitu un esamību var uzskatīt gan kā pozitīvu iezīmi, gan kā negatīvu iezīmi. Ārpusģimenes aprūpes iestāžu esamība ir pozitīva, jo sniedz iespēju ārkārtas situācijās ievietot bērnu drošā un viņam labvēlīgā vidē, taču no otras puses, bieži vien tieši institūciju esamība pašvaldībās ir kā primārais apsvēruma, nemaz neapsverot citus ārpusģimenes aprūpes ieviešanas veidus, kas bērna interesēm būtu tuvāks.

Autore uzskata, ka audžuģimeņu iespējamība nav pilnībā izmantota – pirmkārt, šāda iespēja nav publiskota – līdz ar to sabiedrība nav informēta par iespēju kļūt par audžuģimenēm, kā arī valstij kopumā un pašvaldībām atsevišķi būtu jāizvērtē iespēja ieinteresēt ģimenes iegūt audžuģimeņu statusu – ir nepieciešams plānot papildus pasākumus, kuri varētu ieinteresēt vēl lielāku sabiedrības daļu kļūt par audžuģimenēm – tas varētu būt atbalsts dzīvojamās platības jomā (piemēram, rast iespēju saņemt plašāku dzīvojamo platību uz audžuģimenes pakalpojumu laiku, periodu, kad tiek nodrošināti audžuģimenes pakalpojumi, iekļaut darba stāžā u.c. pasākumi).

Savukārt, ja aplūko institūciju viedokli par to, kas sociālajiem darbiniekiem un dienesta būtu jāuzlabo darbā, tad visvairāk būtu jāuzlabo darbs ar ģimenēm un vecākiem (16%), tāpat tiek minēts, ka sociālajiem darbiniekiem būtu vairāk jākontrolē un jāuzrauga riska ģimenes, kā arī jānodrošina vai jāpalielina nepieciešamais darbinieku skaits (pa 13%). Papildus jāinformē sabiedrība un jāuzlabo sociālo dienestu darbs (pa 10%) (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008). Šie dati parāda nepieciešamību sociālajiem darbiniekiem vairāk iesaistīties ne tikai ikdienas darbā ar ģimenēm un bērniem, bet arī tajos brīžos, kad bērni ir nokļuvuši ārpusģimenes aprūpes iestādēs – gan darbs ar vecākiem, gan darbs ar pašu bērnu. Taču sociālo dienestu darbinieku resursi ir ierobežoti, kas liecina par sociālā darba speciālistu trūkumu visā valstī. Lai mainītu šo situāciju, autore uzskata, ka atkal jau pašvaldībām un valstij būtu jāpārskata sociālo darbinieku situācija Latvijā, jo gan retas izglītības iestādes nodrošina studiju programmu „sociālais darbs”, kas liecina par interesentu trūkumu. Turklāt darba devēji un pašvaldības visbiežāk, plānojot štata vietas, pieturās pie Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 10. pantā minētā viena sociālā darbinieka skaita uz tūkstoš iedzīvotājiem (Latvijas Vēstnesis, 2002), kas ir neliels skaitlis, lai varētu pietiekami un kvalitatīvi nodrošināt sociālos darbu gan darbam ar ģimenēm ar bērniem, gan nodrošinot sociālo darbinieku atbalstu aizbildņu un audžuģimenēm.

Šī paša pētījuma ietvaros ārpusģimenes aprūpes iestādēm (n = 31) tika jautāts arī par nepieciešamajām izmaiņām valsts līmenī. Visbiežāk aptaujāto institūciju pārstāvji vēlamos

uzlabojumus valsts līmenī bērnu ārpusģimenes aprūpes pilnveidošanā saista ar četriem līdzekļiem:

- valstij būtu jāsniedz lielāks finansiāls atbalsts (23% aptaujāto);
- jāuzlabo likumdošana (7%);
- jāsamazina birokrātija (7%)
- vairāk jāveido "mazie" bērnu nami, ģimenes bērnu nami u.tml. (7%) (SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”, 2008).

Autore secina, ka Latvijā valdošā sistēma sociālā darba jomā nedarbojas pietiekami labi – nav pietiekami līdzekļu, kas to uzlabotu.

Secinājumi:

Sociālās aprūpes institūcijā ir arī savas priekšrocības no visiem ārpusģimenes aprūpes veidiem, jo ir pieejami resursi, kas nav tik viegli pieejami ne aizbildņiem, ne audžuģimenēm – sociālie darbinieki, psihologi, kas nepieciešamības gadījumā var veikt psihosociālu darbu, taču atrašanās sociālās aprūpes institūcijās starp līdzīgās situācijās nonākušiem bērniem veido vidi, kas ne vienmēr ir pozitīva, patīkama – tā mēdz radīt nolemtības, nevajadzības, maznozīmības sajūtu. Autore ir saskārusies ar sociālās aprūpes institūcijās esošajiem bērniem, kuriem bieži ir jāveidos sociālās palīdzības un sociālās programmas korekcijas uzvedības problēmu dēļ, klaiņošanas dēļ, uzvedības pārkāpumu dēļ, kas varētu liecināt par vides un jomas ietekmi uz bērniem, to rīcību un emocionālo stāvokli. Ja situācijas neuzlabojās un netiek novērstas problēmas, tas varētu liecināt par sociālo aprūpes centru darbības neefektivitāti un nepieciešamību veikt pārmaiņas, piemēram, paplašināt profesionāļu pakalpojumu pieejamību, iepazīt ārzemju kolēģu praksi problēmu risināšanā. Situācijās, kad bērniem tiek nodrošināta sociālā aprūpe institūcijā, autore uzskata, ka sociālā darbinieka loma ir starpinstitucionāla sadarbība, saskarsmes veicināšana bērnam ar bioloģiskajiem vecākiem, bērna dzīvesvietas apstākļu novērtēšana un interešu pārstāvēšana.

3. PĒTIJUMA METODOLOĢIJA

Pētnieciskajā daļā tiks aplūkots Ogres novada Sociālais dienests kā piemērs un tajā strādājošie sociālie darbinieki, kuri strādā ar ģimenēm ar bērniem, kā arī aprakstīta empīriskā pētījuma norise un grūtības pētījuma veikšanā.

Pētnieciskajā daļā, ņemot vērā, ka Ogres novada Sociālajā dienestā strādā 11 speciālisti ar ģimenēm ar bērniem, tika intervēti 10 sociālie darbinieki, jo 11. sociālais darbinieks pati ir maģistra darba autore. Tāpat ir intervēta arī Ogres novada sociālā dienesta vadītājas vietniece Ilona Reinholde, kura atbild arī par sociālā darba kvalitāti Ogres novada Sociālajā dienestā, pārbaudot sociālo darbinieku lietas un norādot, ja nepieciešams, uz korekcijām sociālajā darbā un ir atbalsts sociālajiem darbiniekiem kovīziju veidā. Autorei likās interesanti salīdzināt vadītājas vietnieces viedokli, skatījumu ar sociālo darbinieku izpildi, lai secinātu, vai ir balanss – vienlīdzīgi uzskati starp abām intervējamajām daļām – vadītājas vietnieci kā kontrolējošo personu un sociālajiem darbiniekiem kā izpildītājiem.

Par pētījuma metodi tika izvēlēta kvalitatīvā metode - daļēji strukturētā intervija, iepriekš nosūtot daļēji strukturētos jautājumus katram respondentam ar mērķi iepazīties ar tēmu un sagatavoties intervijai, bet pēc tam gan klātienē, gan telefoniski, gan arī jaukti – saņemot rakstisku atbildi, bet precizējošos jautājumus tika noskaidrots vai nu klātienē, vai telefoniski. Sarežģījumus radīja sociālo darbinieku noslogotība un darba vietu attālums – tāpēc intervējamie tika intervēti arī brīžos, kad konkrētajās dienās bija paredzētas apmācības - izdevīgajos brīžos (pārtraukumi, brīvais laika posms (pirms apmācībām)).

Metožu izvēles pamatojums

Daļēji strukturētās intervijas tiks izmantotas intervējot sociālos darbiniekus, kuri strādā ar konkrētu mērķa grupu – ar ģimenēm ar bērniem, un intervējot Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietnieci. Ekspertu – sociālo darbinieku vai arī sociālā darba speciālistu, kuri strādā ar ģimenēm ar bērniem, intervijās tiks noskaidrotas atbildes uz sekojošiem pētījuma jautājumiem:

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?
2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?
3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu?

Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis?

Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Autore izmanto šo metodoloģiju, lai izprastu sociālā darba speciālistu izpratni par sociālā darbinieka lomu un pēctecību ar bērniem, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē. Autore uzskata, ka daļēji strukturētās intervijas metode ļauj pieturēties pie pamatjautājumiem, kuri tiek nemainīgi uzdoti visiem respondentiem, taču ar papildjautājumiem var iegūt precīzāku viedokli, lai izprastu respondent priekšstatu un varētu saņemt pamatojumu plašākā veidā uz jautājumiem.

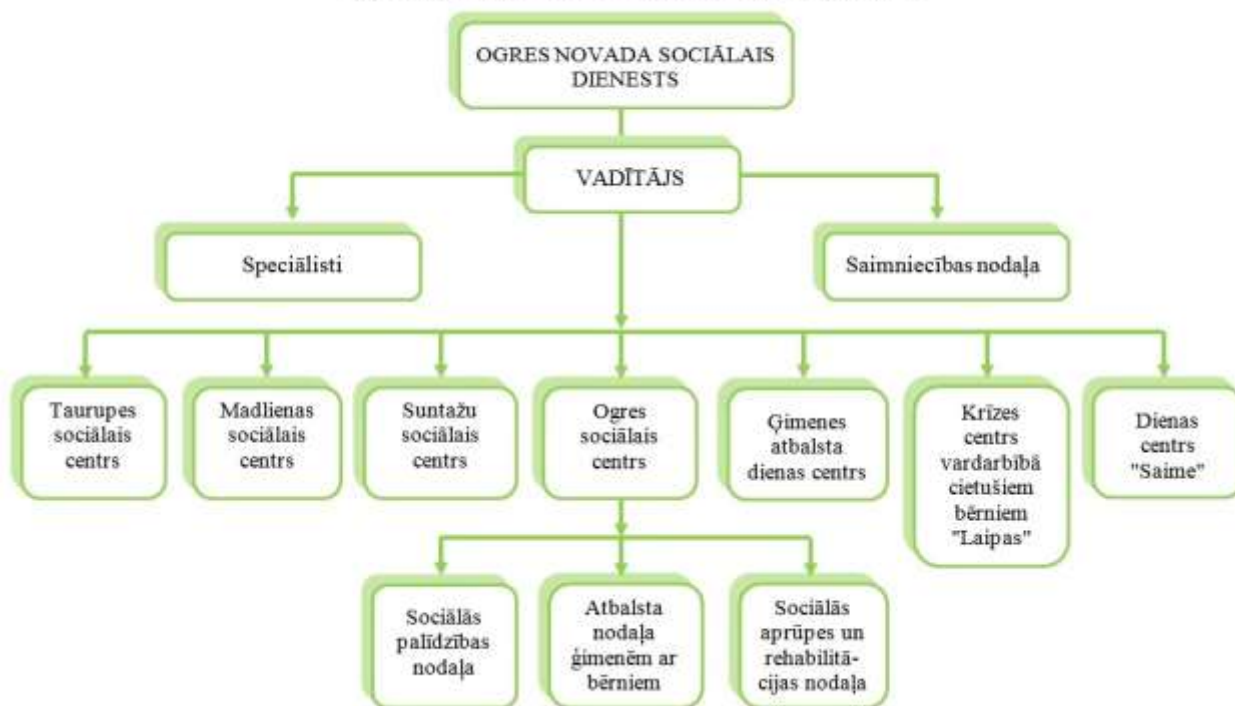
4. REZULTĀTI UN DISKUSIJAS

Nodaļā tiks analizēti intervijās iegūtie dati. Pētījuma rezultāti tiks salīdzināti ar maģistra darba teorētiskajā daļā gūtajiem secinājumiem. Lai izpētītu Ogres novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku sociālā darba pēctecību ar bērniem, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē, autore izvirzīja sekojošus pētījuma jautājumus:

- Vai tiek turpināts sociālais darbs ar bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē?
- Kas paredz sociālā darba pēctecību ar šo mērķa grupu?
- Kādi uzdevumi, mērķi ir veiktajam sociālajam darbam ar bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē?
- Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo sociālo darbu ar bērniem ārpusģimenes aprūpē?
- Kāds ir sociālo darbinieku viedoklis par sociālā darba pēctecības nepieciešamību?
- Kādi ieteikumi ir intervējamajiem sociālajiem darbiniekiem, lai uzlabotu, pilnveidotu sociālo darbu, sociālā darbinieka lomu un nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā?

Ogres novada Sociālā dienesta struktūra

Ogres novada sociālā dienesta struktūras shēma

Ogres novada Sociālais dienests sastāv no dažādām struktūrām, kurās sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem notiek 4 struktūrvienībās:

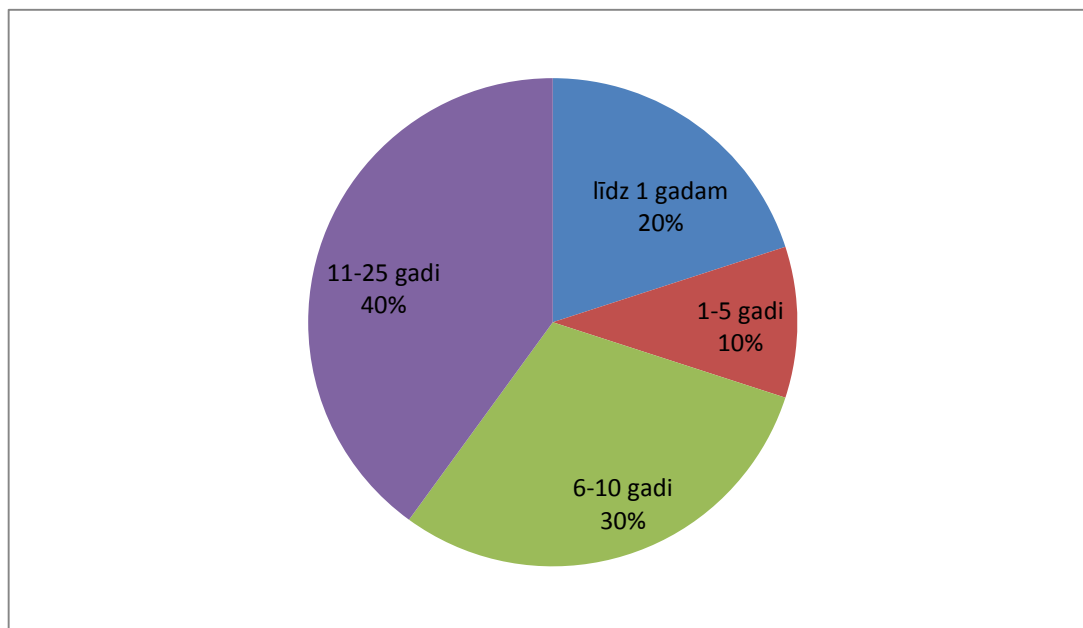
- Ogres novada Ogres sociālais centrs ir pašas pilsētas sociālais centrs, kurš sastāv no sociālās palīdzības nodaļas, atbalsta nodaļas ar ģimenēm ar bērniem un sociālās aprūpes un rehabilitācijas nodaļas. Konkrēti atbalsta nodaļa ar ģimenēm ar bērniem ir atbildīga par social darbu ar šo pašu mērķa grupu, kuru pārstāv nodaļas vadītāja Ginta Lūse, sociālā darbiniece Indra Viktorova un sociālā darbiniece Marika Stepāne. Šajā nodaļā patreiz ir pieejama 1 vesela slodze un tiek meklēts sociālais darbinieks, kurš strādātu tieši ar mērķa grupu – ar ģimenēm ar bērniem. Ogres pilsētā uz 2017. gada 1. janvāri bija deklarēti 25032 iedzīvotāji.
- Ogres novada Sociālā dienesta Madlienas sociālais centrs sastāv no centra vadītājas Ineses Bergmanes - Behmanes, kura pilda arī sociālā darbinieka pienākumus ikdienā, 2 sociālajiem darbiniekiem Lauras Rudzgailes un Ineses Matvejevas, kuri strādā ar visām mērķa grupām, un sociālās palīdzības organizatora Aijas Žurēvičas. Madlienas sociālais centrs apkalpo 3 pagastus – Madlienu, Ķeipeni un Krapī. Ir vakanta slodze

- sociālā darba speciālistam, kura nesen ir atbrīvojusies. Madlienas pagastā uz 2017. gada 1. janvāri bija deklarēti 1619 iedzīvotāji, Ķeipenes pagastā tajā pašā periodā – 988 iedzīvotāji, bet Krapes pagastā tajā pašā periodā – 661 iedzīvotāji. (Madlienas sociālā centra apkalpojošās teritorijas iedzīvotāju kopskaits 3268 iedzīvotāji).
- Ogres novada Sociālā dienesta Suntažu sociālais centrs sastāv no centra vadītājas R. Ļeščišinas (autore), kura pilda arī sociālā darbinieka un sociālās palīdzības organizatora pienākumus ikdienā, sociālā darbinieka Ilzes Lindes, kura strādā ar visām mērķa grupām, un sociālās palīdzības organizatora Daigas Torbejevas. Suntažu sociālais centrs apkalpo 2 pagastus – Suntažus un Lauberi. Ir vakanta pusslodze sociālā darba speciālistam, kura nav bijusi aizpildīta jau 2 gadus. Suntažu pagastā uz 2017. gada 1. janvāri bija deklarēti 1874 iedzīvotāji, bet Lauberes pagastā tajā pašā periodā – 667 iedzīvotāji (Suntažu sociālā centra apkalpojošās teritorijas iedzīvotāju kopskaits 2541 iedzīvotājs).
- Ogres novada Sociālā dienesta Taurupes sociālais centrs sastāv no centra vadītājas Airas Lčmeles, kura pilda sociālās palīdzības organizatora un arī sociālā darbinieka pienākumus ikdienā, 2 sociālajiem darbiniekiem Ritas Veinbergas un Ingas Orbidānes, kuri strādā ar visām mērķa grupām – 1 pilna slodze un 1 pusslodze. Taurupes sociālais centrs apkalpo 3 pagastus – Taurupi, Meņģeli un Mazozolus. Ir vakanta slodze sociālā darba speciālistam, kura nav bijusi aizpildīta jau 2,5 gadus. Taurupes pagastā uz 2017. gada 1. janvāri bija deklarēti 814 iedzīvotāji, Meņģeles pagastā tajā pašā periodā – 569 iedzīvotāji, bet Mazozolu pagastā tajā pašā periodā – 508 iedzīvotāji (Taurupes sociālā centra apkalpojošās teritorijas iedzīvotāju kopskaits 1891 iedzīvotājs).

Sākotnēji, pētot rezultātus, ir jāuzsver Ogres novada Sociālā dienesta intervējamo sociālo darbinieku darbības joma – 3 respondenti (2 sociālie darbinieki ar ģimenēm ar bērniem un atbalsta nodaļas ar ģimenēm ar bērniem vadītāja Ginta Lūse), kuri strādā Ogres novada Sociālā dienesta sociālajā centrā atbalsta nodaļā ar ģimenēm ar bērniem, līdz ar to mērķa grupa ir tikai ģimenes, kurās ir bērni. Pārējie intervējamie respondenti strādā Ogres novada Sociālā dienesta lauku teritorijā, kas nozīmē, ka sociālais darbs tiek veikts ar visām mērķa grupām, kā arī jānodrošina sociālās palīdzības saņemšana pagasta iedzīvotājiem, ko būtu neētiski salīdzināt, taču

maģistra darba pētniecības nodaļā tas tiks veikts ar nolūku, lai nevis attaisnotu vairākumu intervēto sociālo darbinieku, kuri strādā pašvaldības lauku teritorijā, bet raksturotu šķēršļus.

Analizējot intervējamos respondentus, būtiski ir norādīt, cik ilgi respondenti strādā Ogres novada Sociālajā dienestā. Visi respondējamie intervējamie, izņemot 2 sociālās darbinieces, praktiski jau sākotnēji, uzsākot darba gaitas, strādāja ar konkrēto mērķa grupu. Galvenokārt, sociālo darbinieku darba pieredze sociālajā darbā ar mērķa grupu – ģimenes ar bērniem ir vairāk kā 6 gadi, kas liecina par to, ka intervējamie respondenti, galvenokārt, ir pieredzējuši darbinieki.

4.1. att. *Intervējamo speciālistu darba stāžs Ogres novada Sociālajā dienestā-sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem*

9 no 10 respondentiem darba gaitā bijuši ir gadījumi, kad ģimenes, kurām tika nodrošināta sociālā gadījuma vadīšana, nav spējušas atrisināt savas problēmas un kuru dēļ bērni ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē. Vienīgajam respondentam, iespējams, darba stāža dēļ nav saskarsmes ar gadījuma vadīšanas laikā nonākušu ārpusģimenes aprūpē bērnu, jo konkrētais darbinieks strādā mazāk kā gadu Ogres novada sociālajā dienestā par sociālo darbinieku. Autore, uzdodot papildjautājumus par šīs respondentes pieredzi, nonāca kopā ar pašu sociālo darbinieci pie secinājuma, ka, iespējams, darba pieredzes trūkuma dēļ viņas darba gaitas sākotnēji ir saudzējošākas – nodaļas vadītāja, iespējams, tādēļ, ka mērķa grupa pieprasa teorētiskās un, vēlams, arī praktiskās zināšanas, lai sasniegtu labākus rezultātus un darbinieku morāli un praktiski sagatavotu, tāpēc ir izvēlēta šāda taktika, apmācot jaunu speciālistu. Turpmāk konkrētā

sociālā darbiniece, novērojot kolēģu darbu, apgūstot teorētiskās zināšanas praktisko pielietojumu, spēs atbildēt uz citiem intervijas jautājumiem, kuru atbildēs ir jāpauž savs viedoklis, kurš ir izveidojies, balstoties uz pieredzēto un novēroto darba praksi. Konkrētā sociālā darbiniece praktizējas uz sociālās korekcijas un sociālās palīdzības pakalpojumu nodrošināšanu.

Atbildot uz jautājumu, kura ārpusģimenes aprūpes forma ir sastopama praksē visbiežāk, tiek ņemtas 9 respondentu atbildes, kurās ir secināts, ka nav pārsvara starp ārpusģimenes aprūpes formām, līdz ar to praktiski ir vienlīdzīga situācija kopainā. Taču aplūkojot konkrētus sociālos centrus, gan iezīmējas svarīgas iezīmes – lai arī Suntažu sociālā centra teritorijā (Lauberē) atrodas bērnu nams, taču visbiežāk sastopamā ārpusģimenes forma ir audžuģimenes pakalpojumu nodrošināšana, bet laika gaitā arī tika mainīta nodrošinātā ārpusģimenes aprūpes forma no sociālās aprūpes institūcijā uz audžuģimenes pakalpojumiem. Taurupes sociālais centrs ir saskāries, galvenokārt, ar divām ārpusģimenes aprūpes formām – noteikta aizbildnība un audžuģimenes pakalpojumu saņemšana. Audžuģimene, kuras pakalpojumus saņem bērns, atrodas Taurupes sociālā centra apkalpojošajā teritorijā, taču sociālajam darbiniekam, kurš strādā attiecīgajā pagastā, nav bijusi saskarsme līdz šim – arī šinī gadījumā sociālā darbiniece strādā neilgu laiku - tikai 8 mēnešus, bet lēmums par ārpusģimenes aprūpi tika pieņemts pirms tam, kad konkrētā sociālā darbiniece sāka strādāt Ogres novada sociālajā dienestā, bet līdz šim nav bijusi vajadzība iesaistīties audžuģimenes darbībā, jo nav bijuši iemesli intervencei. Madlienas sociālā centra praksē visizplatītākā ārpusģimenes aprūpes forma ir aizbildnība, taču ievērojams skaits gadījumu ir, kad bērni saņem sociālās aprūpes pakalpojumus, ko respondenti kā iespējamo iemeslu min bērnu vecumu (pusaudžu vecums), līdz ar to, ņemot vērā, ka personas, kuras vēlētos veikt aizbildņa pienākumus, nebija, audžuģimenes neesot uzņēmušas pusaudžus, vienīgā iespēja esot izmantot tuvumā esošā pieejamā bērnu nama pakalpojumus. Ogres sociālā centra rīcībā pusē gadījumu esot nodibināta aizbildnība, bet audžuģimenes pakalpojumi un sociālā aprūpe institūcijā tiek nodrošināta vienlīdzīgā gadījumu sadalījumā.

Attiecībā uz iepriekš pieminēto pašvaldībā esošo bērnu namu “Laubere” autore zina, ka ir bijusi izveidota darba grupa, kura ir pētījusi konkrētās sociālās aprūpes iestādes efektivitāti, atzīstot to par mazefektīvu un norādījusi, ka esošajām telpām sakarā ar gaidāmajiem deinstitucionalizācijas pasākumiem būtu daudz lielāka praktiskā nozīme, ja likvidētu bērnu nama pastāvēšanu un esošajās telpās ierīkotu saistībā ar deinstitucionalizāciju plānotos pasākumus – pakalpojumu veidā. Līdz ar to, saistībā ar šā gada 3. jūnijā gaidāmajām vēlēšanām esošais Ogres

novada pašvaldības vadošais domes sastāvs nevēlas pieņemt šādu lēmumu par iestādes likvidāciju, jo tas, iespējams, varot atsaukties negatīvi uz vēlētāju atsaucību vēlēt par konkrētajām partijām, kas būs saistīti ar lēmuma pieņemšanu. Autore šādu lēmumu uzskata par pamatotu, jo ir zināms, ka patreiz šajā sociālās aprūpes iestādē atrodas tikai 6 bērni, taču apkalpojošais personāls vairākas reizes pārsniedz ievietoto bērnu skaitu, arī pieredze saistībā ar sociālās aprūpes iestādi like secināt, ka darbs, mērķis šai iestādei nav sasniedzis savu mērķi, jo bērni nav sagatvoti atbilstoši patstāvīgai dzīvei, bērnu deviant uzvedība attīstās sociālās aprūpes laikā, salīdzinot ar ievietošanas situāciju – šāds viedoklis autorei ir izveidojies laika gaitā, jo, vadot klientu lietas, ir bijusi saņemta informācija no policijas par bērnu tendenci klaiņot, par ko bērnu nams laicīgi netika ziņojis, lietot alkoholu un citas atkarību izraisošas vielas, par ko ir bijuši sastādīti administratīvie protokoli, bērni ir veikuši likumpārkāpumus atkārtoti. Autore piekrīt, ka nonākot sistēmā, kur vide ir nomācoša, jo bērnu likteņi un iemesli, kāpēc viņi ir nonākuši sociālās aprūpes iestādē, ir pēc autores pieredzes līdzīgi, taču sociālās aprūpes institūcijas darbībai jābūt preventīvai, attīstošai nevis degradējošai un nomācošai. Autore ir secinājusi, ka bērnu nama bērni nrespektēja darbinieku un bērnu nama vadības viedokli, kavējot mācības, pārkāpjot iekšējās kārtības noteikumus, kas liecina par sociālās aprūpes iestādes rīcības neefektivitāti.

Attiecībā uz sociālo darbinieku profesionālās darbības pēctecību attiecībā uz bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē, tiek ņemtas vērā 9 respondentu atbildes, kur, galvenokārt, visi darbinieki norāda, ka visu respondentu gadījumā pamatā sociālais darbs notiek ar bērnu bioloģiskajiem vecākiem, ja vien viņi ir motivēti līdzdarboties problēmu risināšanā. Ogres sociālā centra sociālā darbiniece Indra Viktorova min arī, ka aizbildnības gadījumā sadarbībā ar aizbildni lielākoties notiekot iesaistīšanās, ja ir nepieciešama palīdzība un atbalsts konfliktu risināšanā ar bērnu, aizbildņa bērna aprūpes un audzināšanas prasmju un zināšanu attīstīšanās, kas netieši skar bērnu, ar mērķi uzlabojot sociālas attiecības starp aizbildni un bērnu. Tāpat arī bērnam tiek nodrošināti valsts programmas sociālās rehabilitācijas pakalpojumi vardarbības gadījumā, kas tiek īstenoti, nodrošinot psihologa konsultācijas. Madlienas sociālā centra sociālie darbinieki apgalvo, ka sociālais darbs ar bērnu viņu ārpusģimenes aprūpes laikā visbiežāk nenotiek, jo teorētiski bērnam esot nodrošināti atbilstoši apstākļi, par ko savulaik ir lēmusi atbilstošā institūcija - bāriņtiesa, kā arī vēl viens iemesls esot arī attālumš, jo bieži vien aizbildnība notiek citas pašvaldības teritorijā, līdz ar to tas ir kā iemesls minēts, kāpēc nav notikusi pēctecība sociālajā darbā ar bērnu. Ja aizbildnība tiek nodibināta tajā pašā teritorijā, kuru apkalpo sociālais

centrs, tad Madlienas sociālā centra darbinieki cenšas apsekot aizbildņus un novērtēt apstākļus, lai pārliecinātos, ka nepastāv jauni riski, kas apdraud bērna drošību un attīstību. Madlienas sociālā centra sociālā darbiniece Laura Rudzgaile minēja, ka vienā gadījumā sociālā darbinieka konstatēto problēmu dēļ bāriņtiesa ir bijusi rosināta lemt par ārpusģimenes aprūpes maiņu, norādot iemeslus, kāpēc tādas izmaiņas būtu bijušas vajadzīgas - azistāvot bērna intereses. Bāriņtiesa pēc saņemtās informācijas izvērtējusi situāciju un lēmusi par bērna ievietošanu audžuģimenē, kur turpmāk bērns ir saņēmis atbilstošos pakalpojumus un ģimeniskā vide nākusi par labu un bija sasniegts mērķis aizstāvēt bērnu intereses, kā tas tiek sagaidīts no bērnu tiesību aizsardzības kompetentajām institūcijām. Arī Suntažu sociālā centra sociālā darbiniece Ilze Linde galvenokārt iegūst informāciju no bērniem, kuriem ir noteikta ārpusģimenes aprūpe, telefoniskā sarunā runājot ar pašiem bērniem, par cik viņi bija pazīstami, taču šīs intervijas tēma, uzdotie jautājumi un refleksija viņā ir veicinājusi vēlmi apsekot arī bērnu dzīvesvietas un novērot bērnus ārpusģimenes aprūpes sistēmā, tāpēc viņa apņemas brīdī, kad sociālie darbinieki būšot vismazāk nodarbināti, to noteikti izdarīt. Taurupes sociālā centra sociālā darbiniece intervijā atbildēja, ka viņa tiekoties klātienē ar bērniem, kuri ir nonākuši aizbildnībā vai saņem audžuģimenes pakalpojumu, bet pamatojums ir šo bērnu pieejamība – viņiem dzīvesvieta netika mainīta, līdz ar to šis aspekts ir būtisks un nozīmīgs.

Autore arī var dalīties ar savu darba pieredzi, kad atsevišķos gadījumos, kad vecāks ir pietiekoši motivēts, ir veicinājusi bioloģiskās mātes, kurai kā grūtniecei bija nodrošināts sociālās rehabilitācijas pakalpojums sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, saskarsmi ar bērniem audžuģimenes dzīvesvietā, kas izvēršās ilglaicīgā procesā – pirmreizējā tikšanās reizē audžumamma informēja, ka attiecīgie bērni nevēlējās uzlabot sekmes attiecīgos priekšmetos, lai arī potenciāls esot, līdz ar to tikšanās reizē tika pārrunāta iespēja motivēt bērnus mācīties un kā balvu dot iespēju apmeklēt bioloģisko mammu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Šis piedāvājums bija autore ierosinājums, bet sākotnēji pārrunāts starp bioloģisko mammu, audžumammu, lai pārliecinātos, vai visas iesaistītās puses atbalsta šādu rīcības plānu, bet tikai pēc tam tika pausts pašiem bērniem, par ko viņi bija priecīgi. Rezultātā mērķis bija sasniegts, jo abi bērni uzrādīja ievērojami labākus rezultātus attiecīgajos mācību priekšmetos, arī dotais termiņš bija pietiekami ilgs, lai sekmes varētu reāli paspēt uzlabot, līdz ar to solījums tika pildīts un sociālā darbiniece audžumāti un abus bērnus pavadīja ciemoties pie bioloģiskās bērnu mātes, piesaistot arī pašvaldības resursus – nodrošinot transportlīdzekli. Autore kā sociālais

darbinieks tikšanās laikā no savas pozīcijas novēroja bērnus, viņu attieksmi, rīcību, audžumātes nostāju, attieksmi, kā arī novēroja bioloģiskās mātes prasmi pavadīt brīvo laiku kopā ar saviem bērniem, izpratni par bērnu emocionālajām vajadzībām. Šis piemērs un gūtie novērojumi noderēja turpmākajam darbam arī ar bioloģisko māti, jo, novērojot saskarsmi, varēja secināt par piesaistes trūkumu, neprasmī plānot un veicināt brīvā laika lietderīgu pavadīšanu ar bērniem, par ko tika runāts gan ar pašu sievieti, gan ar sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas social darbinieci ar mērķi uzlabot situāciju un novērst trūkumus iespējas robežās. Savukārt, saistībā ar bērniem varēja novērot viņu ciešo piesaisti ar audžumammu, vēlmi pavadīt ar bioloģisko māti kopā laiku, turklāt bērni pierādīja, ka spēj uzlabot sekmes attiecīgajos priekšmetos - arī turpmāk vairs nebija novērojama lejupslīde mācību jautājumā. Autore kā sociālā gadījuma vadītāja bija gandarīta, ka mērķis tika sasniegts, taču ar laiku, vēl papildus novērojot bioloģiskās mātes un bērnu saskarsmi, novērojot intervences rezultātus, sociālā darbiniece rosināja bāriņtiesai liegt saskarsmi, jo novērojumi un audžumammas nostāja par bioloģiskās mātes tendenci bērniem solīt tikšanos, bet regulāri solījumus nepildīt bija vērā ņemams fakts, lai secinātu, ka bioloģiskās mātes dzīves veids, personīgo spēju pārvērtēšana un motivācijas trūkums rada bērniem emocionālu kaitējumu, ko bāriņtiesa akceptēja. Autore uzskata, ka vecāku solījumu paušana un pēctecīgi to nepildīšana saistībā ar bērnu ir emocionālās vardarbības paveids, kurš atkarībā no situācijas un sistemātiskuma, smaguma pakāpes un nodarītā kaitējuma var bērnam radīt emocionālus pārdzīvojumus ar tālāk izejošām sekām, ko nedrīkst nepamanīt ārpusģimenes aprūpju pārstāvji. Autoras Džeina Aldgeita (Jane Aldgate) un Miranda Makintoša (Miranda McIntosh) savā darbā arī ir norādījušas būtiskus, vērā ņemamus riskus, kurus maģistra darba autore atpazīna no iepriekš minētā sociālā gadījuma vadīšanas savā profesionālajā praksē, kad saskarsmē ar bioloģiskajiem vecākiem bērni piedzīvo vai turpina piedzīvot sāpīgo pieredzi, jo vecāki nepilda bērniem tikšanās reizēs dotos solījumus vai, ja bioloģiskie vecāki laika gaitā ir izveidojuši jaunas attiecības, kurās dzimst bērni, bet bērns var zaudēt šādā veidā piederības sajūtu, jo var sajusties lieks jaunajā ģimenes sistēmā (Aldgate&McIntosh,2006,p.68.). Autore, uzsākot profesionālās darba gaitas, pēc Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietnieces Ilonas Reinholdes ieteikuma telefoniski ir sazinājusies arī par bērnu, kurš atradās sociālās aprūpes institūcijā, ar mērķi noskaidrot viņa saskarsmi ar bioloģiskajiem vecākiem un dzīves apstākļiem – lai arī saruna notika ar institūcijas sociālo darbinieci, taču tā bija lietderīga, jo tika saņemta nepieciešamā informācija. Autore

neuzstāja uz sarunu ar konkrēto bērnu, jo personīgi viņu nepazina, līdz ar to neuzskatīja tobrīd par vajadzīgu runāt tieši ar šo bērnu, arī klātienē autore viņu nekad nav satikusi attāluma dēļ.

Intervijā ar Ogres novada sociālā dienesta Madlienas sociālā centra vadītāju Inesi Bergmani – Behmani intervējamā specialist minēja piemēru, kad ilgstoši – vairāk nekā 15 gadu garumā vadītā sociālā darba rezultātā, kad beidzot tika lemts par ārpusģimenes aprūpi šīs ģimenes bērniem, vecāki esot jutušies atviegloti par šādu lēmumu, jo tika novērots, ka, bērniem pieaugot, bioloģiskie vecāki nespēja viņus audzināt prasmju trūkuma un izpratnes trūkuma dēļ, nebija arī motivācijas risināt problēmas un vecāki uzksatīja, ka bērni esot jau lieli, tāpēc paši varot tikt gala. Šajā gadījumā bāriņtiesa lēmusi 4 bērnus pusaudžu vecumā ievietot sociālās aprūpes institūcijā, ar laiku vienam no šiem bērniem nodibinot aizbildi, Inese Bergmane – Behmane uzskata, ka, ja bāriņtiesa būtu ņēmusi vērā Madlienas sociālā centra specialistu norādītos risku faktorus un bērniem savlaicīgi tiktu nodrošināta nevis institucionāla sociālā aprūpe, bet gan ģimeniska, atbalstoša vide, tad rezultāts būtu bijis daudz veiksmīgāks, bet tagad šīs pašas ģimenes bērni par nožēlu atkārti savā pieredzē piedzīvotos pārkāpumus bērnu aprūpē, jo tā viņiem ir zināma pieredze, ko īsteno savā praksē, savu bērnu audzināšanā, bet rezultāts ir tāds pats – tika lemts par ārpusģimenes aprūpi bērniem un vecāku motivācija nav ne noturīga, ne ilgstoša. Konkrētā gadījuma bioloģiskās ģimenes sastāvā ir 6 bērni, no kuriem 1 bērna gadījumā scenārijs ir izveidojies, kā autore rakstīja, tāpēc ir jāparedz, ka pārējo bērnu dzīves gaitās varētu būt līdzīgi riski, jo pieredze ir identiska, bet resursu ir maz. Bērni kuri, gan būdami ārpusģimenes aprūpē, gan jau ir patstāvīgu dzīvi uzsākuši, periodiski atgriežas savā vide – pie bioloģiskajiem vecākiem, bet autore, pirms uzsāka strādāt Suntažu sociālajā centrā, strādāja Madlienas sociālajā centrā, un ir vairākkārt apsekojusi šo ģimeni, kur konstatējusi, ka bērni atgriežas bezizejas stāvoklī, viņi nav apmierināti ar vecāku pienākumu pildīšanu, vecāki ir bezspēcīgi un nav ieinteresēti mainīt sevi, risināt savas problēmas bērnu labā. Autore uzskata, ka šis konkrētais gadījums ir ārkārtīgi kompleksi sarežģīts un piekrīt intervējamās specialists viedoklim, ka diemžēl bāriņtiesas novēlotais lēmums ir neefektīvs. Konkrētie nepilngadīgie bērni, kuri atradās bērnu namā “Laubere” atradās bez institūcijas atļaujas pie vecākiem, ignorējot kārtības noteikumus, bet arī pati institūcija, zinot, kur ir bērni, savlaicīgi neziņoja atbilstošajām iestādēm – autore saredz šajā gadījumā, ka būtu vismaz saistībā ar Madlienas sociālo centru jālūdz apsekot bērnus atrašanās vietā, lai novērtētu apstākļus un iespējamus riskus. Šo gadījumu var aplūkot gan no sistēmteorijas viedokļa, gan no ekoloģiskās sistēmteorijas viedokļa, jo bērni nav adaptējušis jaunajā sistēmā –

bērnu namā, līdz ar to sistēma ir nepilnīga, bet gan bioģisko vecāku, gan sociālās aprūpes ekoloģiskā vide nav bērniem labvēlīga, kas paredzētu citu ārpusģimenes aprūpes veidu, kuram būtu jābūt ģimeniskā vide un jābūt daudz efektīvākam, atbalstošākam, autoritāram – autore jau iepriekš minēja, ka konkrētie bērni ir pusaudžu - jauniešu vecumā, kas sarežģī citu ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu vecuma problemātikas dēļ kā to pieļauj autore. Maz ir arī audžuģimeņu un bāriņtiesai jālemj, vai ir pieļaujama bērnu šķiršana ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanas laikā.

Attiecībā uz jautājumu, kas paredz šo profesionālās darbības rīcību, tās regularitāti, intervējamie speciālisti, galvenokārt, min normatīvos aktus, domājot par saskarsmes veicināšanu un nepieciešamību nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, ja tas ir vajadzīgs bērnam pēc piedzīvotās vardarbības. Visi intervējamie sociālie darbinieki savā praksē un arī pati autore ir sazinājušies un apciemojuši bērnus, kuri saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus krīzes centrā, ja viņiem jau ir bāriņtiesa lēmusi ārpusģimenes aprūpi un ja ir radusies nepieciešamība vai izdevība to izdarīt - tuvākais krīzes centrs, kura pakalpojumus pārsvarā izmanto Ogres novada Sociālā dienesta speciālisti, ir Ogres novada Sociālā dienesta krīzes centrs „Laipas”. Attiecībā par regularitāti vairāk no sniegtajām atbildēm var secināt, ka tas ir pēc nepieciešamības un visbiežāk attiecās aizbildnības dibināšanas gadījumā. Intervijās daudzi respondenti ir atbildējuši, ka rīcība ir atkarīga no katra darbinieka pašiniciatīvas, kas ir saistīta ar nodarbinātību, kontakta izveidošanos ar bērnu, bērna atrašanās vietu. Attiecībā uz likumdošanu, sociālie darbinieki min, ka nav atrunātas citas sociālo darbinieku rīcības un par regularitāti attiecībā no bāriņtiesai paredzamajiem uzdevumiem nav teikts. Tāpat likumdošanā minētā sociālo darbinieku loma, piemēram, saskarsmes veicināšana esot interpretējama, jo tas nav atrunāts, kādā veidā veikt – ierasti sociālie darbinieki norāda, ka šo darbību motivē, stimulē no bioloģisko vecāku puses pārsvarā. Sociālie darbinieki, kas ir pieņēmuši apsekot bērnus reizi gadā, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē, šo regularitāti, iespējams, ir pārņēmuši no bāriņtiesas paredzamajām darbībām un tās regularitāti, vēl jo vairāk sociālie darbinieki reizēm dara to kopā ar bāriņtiesas speciālistiem, kā iemeslu minot resursu ekonomēšanu. Autore, pieminot mēdijos izskanējušo informāciju par Jelgavas sociālās aprūpes institūcijā konstatētajiem pārkāpumiem attiecībā pret bērnu aprūpi, vēlējās noskaidrot intervējamo sociālo darbinieku viedokli par atbildību, noskaidroja, ka, ņemot vērā bāriņtiesai likumdošanā atrunāto pienākumu vismaz reizi gadā apsekot bērnu dzīvesvietas, tā esot sociālās aprūpes institūcijas un bāriņtiesas atbildība, uzsverot, ka sociālajiem darbiniekiem nav uzlikts par pienākumu šis apsekošanas uzdevums, kas vairāk ir

pašu darbinieku iniciatīva. Visi intervējamie speciālisti norādīja, ka sociālā palīdzība, ko regulē likumdošana, tiek pilnībā ievērota, bet tā neattiecas tik daudz uz maģistra darba tēmu, jo sociālo palīdzību saņem likumiskie pārstāvji vai pakalpojumu sniedzēji, bet bērni saņem materiālā izpausmē no šīm personām atbalstu, līdz ar to sociālās palīdzības nozīme nav interpretējama kā tiešais sociālā darbinieka pienākums pret bērnu. Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietniece Ilona Reinholde savā atbildē balstījās uz sistēmteoriju, ka sociālais darbs ir jāsteno ar visiem ģimenes locekļiem, tādā veidā pamatojot nepieciešamību sociālajam darbiniekam sekot, uzraudzīt, nepieciešamības gadījumā atbalstīt, lai bērns būtu drošos apstākļos, kas kopumā sakrīt ar vairumu aptaujāto sociālo darbinieku viedokli.

Jau iepriekšējā atbildē noskaidrojām sociālo darbinieku viedokli par pēctecīgo rīcību un tās regularitāti, tāpēc, ja tiek runāts par faktoriem, kas ietekmē šo darbību un tās regularitāti, respondenti norāda, ka, ņemot vērā to, ka nav noteiktas obligātas prasības, sociālā darbinieka rīcība ir atkarīga no paša speciālista nodarbinātības, nepieciešamības, informācijas pieejamības par nepieciešamību rīkoties, kā arī bērnu atrašanās vietas – lokācijas vietas. Sociālie darbinieki precizē atbildi, ka nereti, īpaši audžuģimenes gadījumā, bērns saņem šos pakalpojumus citā pašvaldībā, līdz ar to tas ir apgrūtinājums, jo nepieciešami brīva laika un pārvietošanās līdzekļi. Sociālie darbinieki atzīst, ka ir gadījumi, kad pēc ārpusģimenes aprūpes lemšanas, nav redzējuši bērnus, kuri ir nodoti ārpusģimenes aprūpē.

Attiecībā uz nākamo jautājumu, vai bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā sociālie darbinieki turpina uzturēt kontaktus ar pašiem bērniem, atbildes nav viennozīmīgas. Daļa sociālo darbinieku savās atbildēs apstiprina, ka uztur kontaktus ar vismaz daļu no bērniem, ja to pieprasa situācija, piemēram, bērnam, nonākot aizbildnībā, ir radušās emocionālas vai uzvedības problēmas, vai rodas konfliktējošas attiecības, piemēram, starp bērnu un aizbildni. Ja bērni, kuri nonākuši ārpusģimenes aprūpē, dzīvo tajā pašā teritorijā – pagastā vai sociālā centra apkalpošanas teritorijā, tad tiek „turēta roka uz pulsa” – sadarbībā ar izglītības iestādēm tiek pieprasīta informācija, lai konstatētu, vai nav radušās kādas sociālās problēmas, lai nepieciešamības gadījumā veiktu intervenci ar mērķi novērst šīs problēmas, iegūta cita veida – papildus informācija. Tie sociālie darbinieki, kuri norāda, ka uztur kontaktus ar bērniem, pamato šai sadarbībai iemeslus ar nepieciešamību bērnam just interesi no viņa iepriekšējās vides, kas veicina piederības sajūtu, kā arī lai noskaidrotu bērna dzīves apstākļus, gaitas, attiecības jaunajā vidē un attiecības starp cilvēkiem, bērna pašapmierinātību ar situāciju un apstākļiem, kas atkal

jau dublējas ar bāriņtiesas kompetenci un veiktajām darbībām, mērķiem – noskaidrot bērna viedokli. Autore un daži respondenti uzskata, ka, ja bērns nav zināms, tad sociālā darbinieka interese var radīt bažas pašam bērnam. Sociālie darbinieki intervijās izsaka bažas, vai ir nepieciešami šādi kontaktu uzturēšanas mehānismi, ja, piemēram, mainās sociālie darbinieki, kuri nepazīst ne bērnu, ne likumīgos pārstāvjus vai pakalpojumu sniedzējus. Intervētie sociālie darbinieki min, ka reizēm bērni tik labi iejūtas un jūtas, piemēram, audžuģimenēs, ka nav nepieciešamība vairs kontaktēties, jo ir skaidrs, ka „tur viss ir kārtībā” Arī autorei šīs pārdomas veicināja neizpratni, jo ir jāsaprot, ja nav iemesla iesaistīties, kāds mērķis ir šādai izrādītai interesei un vai tas neradīs neizpratni bērņā. Daļa respondentu atbildēja, ka, uzturot kontaktu ar bērnu, var noskaidrot bioloģisko vecāku izrādīto interesi par bērņiem – tāda ir vai nav, pārbaudot tādā veidā bioloģisko vecāku sniegto informāciju, bet autorei radās šaubas, vai bērns ir tas, kuram jautāt šādus jautājumus, jo mēdz būt gadījumi, kad atbildes sniegšana var radīt nevajadzīgus pārdzīvojumus un šāda informācijas iegūšana, piemēram, telefoniski var būt pat neētiska, jo nevar novērtēt, kādas emocijas bērns izjūt atbildes sniegšanas brīdī un kas notiek pēc tam, kad telefonsaruna ir beigusies – iespējams, ka bērns atkal pārdzīvo, ka bioloģiskie vecāki neinteresējas par viņu. 3 no 9 respondentiem norāda, ka neuztur kontaktus, jo nav bijusi nepieciešamība. Sociālā darba praksē esot „nerakstītais likums” jautāt informāciju par bērna dzīves apstākļiem un apmierinātību ārpusģimenes aprūpes formā arī netieši – piemēram, piezvanot sociālās aprūpes institūcijās strādājošiem speciālistiem un apjautājoties par bērna apstākļiem, ko praksē izmantojusi ir arī autore, taču autores viedoklis ir, ka šāda informācija var noderēt sociālā darba ar gadījumu ziņā, strādājot ar vecākiem, lai noskaidrotu viņu interesi par bērnu, bet no speciālistu sniegtās informācijas nevar secināt pilnībā par dzīves apstākļiem, jo tas tomēr ir subjektīvs darbinieka viedoklis, kas nereti tiek balstīts uz novērojumiem, priekšstatiem. Autore pēc respondentu atbildēm salīdzina un secina, ka Ogres novada sociālā centra sociālie darbinieki vairāk un dažādākos veidos uztur kontaktus ar bērņiem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē, jo attiecīgās respondentes min, ka apmeklēt atvērto durvju dienu ārpusģimenes aprūpes iestādēs, sastop bērņus kādā no audžuģimenēm, aizbildņiem paredzētajiem pasākumiem, personīgi iespēju robežās nogādā Ziemassvētku saldumu paciņas. Autore saskata priekšrocības, ka veicot sociālo darbu tikai ar konkrētu mērķa grupu - ar ģimenēm ar bērņiem, ir gan iespējas vairāk, gan mērķa grupa ir lielāka – pilsētā ir vairāk gadījumu, kad bērņiem ir noteikta ārpusģimenes aprūpe, kā arī piedāvātie pakalpojumi audžuģimenēm ir vairāk pieejami. Taču 2

sociālie darbinieki, kuri veic sociālo darbu ar ģimenēm un bērniem Ogres sociālā centra apkalpojošā teritorijā – tas, pēc autores domām, ir krietni mazs darba resurss.

Analizējot uz pirmspēdējā strukturētās intervijas jautājuma sniegtās atbildes, kad tika vaicāts respondentu viedoklis, vai sociāliem darbiniekiem ir nepieciešams uzturēt kontaktu ar bērnu viņa uzturēšanās ārpusģimenes aprūpes laikā, daļa sociālo darbinieku min, ka tomēr, par cik tas ir likumdošanā deliģēts bāriņtiesai, būtu tā arī jābūt, ja vien situācija neprasa tieši sociālā darbinieka iejaukšanos, pamatojot to ar nepieciešamību bāriņtiesai regulāri izvērtēt bērna dzīves apstākļus, aprūpi, bērna audzināšanu, labklājību un attiecības ar ārpusģimenes aprūpi nodrošinātām personām. To respondentu, kuri atbildēja, ka ir jāuztur kontakts sociālajiem darbiniekiem ar bērniem, sniegto atbilžu pamatojumā ir vēlme pārliecināties par bērnu labklājību, kas pārklājās ar bāriņtiesas kompetenci. Divas sociālās darbinieces min citu iemeslu – ir jāveido un jāuztur kontakts, lai tad, kad bērna pilngadība tuvotos, būtu jau izveidojies labs kontakts un attiecības būtu bijušas atbalstošas starp sociālo darbinieku un bērnu, kas ļaus pašam bērnam justies drošāk un stabilāk, kā arī viņš būs labāk sagatavots patstāvīgai dzīvei, jo sociālā dienesta sociālais darbinieks arī sniegs informāciju, kur un kādā veidā bērns var saņemt atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai, ko paredz sociālās drošības pasākumi. Turklāt sakarā ar grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā pašvaldības sociālajam dienestam bāreņa vai bez vecāku gādības pilngadību sasniegušas personai saistībā ar ārpusģimenes aprūpes beigšanos ir jāsniedz atbalsts, novērtējot vajadzības, resursus, trūkstošos pasākumus, kas liedz atbilstoši normām uzsākt patstāvīgi dzīvot, kā arī pēc patstāvīgas dzīvošanas 2 gadus novērtēt sociālās izmaiņas (Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, 2017). Šo argumentu autore akceptē, jo sadarbībai starp sociālo darbinieku un bērnu ir tālejošs mērķis. Viens respondents min, ka ir noteikti jāuztur kontakts ar bērnu, lai pārliecinātos, vai nav vardarbības riski arī ārpusģimenes aprūpes laikā. Intervētie sociālie darbinieki gan apšaubīja, vai ir nepieciešams uzturēt kontaktu ar ļoti maziem bērniem, kuri nevar paust savu viedokli – attiecībā uz zīdaiņiem un maziem bērniem autore uzskata, ka, ja sociālais darbinieks ir motivēts apsekot bērnu, tad mērķim ir jābūt vides novērtējumam, lai saprastu, vai bērnam tiek nodrošināts viss nepieciešamais viņa drošībai un attīstībai, kā arī lai novērotu bērna labsajūtu, kas varētu skaidrot bērna apmierinātību jaunajos dzīvesapstākļos un attiecības ar aizbildni vai audžuvecākiem. Autore uzskata, ka iepriekš minētajā situācijā sociālais darbinieks var veicināt saskarsmi no bioloģisko vecāku puses, bet ne no bērna puses. Ja bērns atrodas

sociālās aprūpes institūcijā, tad gan autore uzskata, ka ir jāpaļaujas uz sociālās aprūpes darbiniekiem un bāriņtiesas kontroli.

Saistībā ar ieteikumiem, kā pilnveidot sociālo darbinieku lomu un nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpē, kādas izmaiņas ieviest, respondenti minēja, ka būtu jābūt skaidrākām sagaidāmajām, deliģētajām darbībām, kuras būtu uzliktas par pienākumu sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem. Šīm izmaiņām būtu jābūt atrunātām vai nu likumdošanā, vai citos normatīvajos aktos. Cits respondents atbild, ka, ja ir uzstādījums, ka sociālajam darbiniekam ir jāuztur kontakti regulāri ar bērniem, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē, tad pašvaldībai un sociālajam dienestam ir jā rūpējas par to, lai būtu attiecīgs skaits darbinieku, kā rezultātā varētu veikt vairāk darbības saskarsmē ar bērnu, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē. 3 intervējamie sociālie darbinieki ierosināja, ka jāplāno ir resurss – speciālists, kurš uzrauga bērnus ārpusģimenes aprūpē, atzīstot, ka tā ir būtiska joma, kuru vajadzētu pilnveidot un attīstīt. No iepriekš minētajiem 3 respondentiem 2 sociālo darbinieku nostāja bija, ka šiem speciālistiem ir jābūt bāriņtiesas sastāvā, jo viņu pienākums šobrīd ir uzraudzīt un kontrolēt ārpusģimenes aprūpes kvalitāti. Cits respondents uzskata, ka sadarbība ar bērnu un izrietošā atbildība ārpusģimenes aprūpes laikā ir jāuzņemas bāriņtiesai, jo viņi ir lēmēji, līdz ar to arī kontrolētāji. Madlienas sociālā centra speciālists Laura Rudzgaile, kura intervijas sākumā uzskatīja, ka sociālajiem darbiniekiem nav jāuztur kontakts ar bērnu, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, intervijas beigās ierosināja, ka gadījumā, ja būtu izstrādāta sadarbības shēma pašvaldības sociālā dienesta darbiniekiem ar ārpusģimenes aprūpes formām, kā efektīvāk veicināt saskarsmi bioloģiskajam vecākam ar bērnu vai ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājiem, iespējams, ka pozitīvo gadījumu, kad bērns tiek atgriezts savā ģimenē, būtu vairāk. Šī pati respondente, izejot no savas darba vietas specifikas, kad sociālais darbinieks strādā ar visām mērķa grupām, uzsver, ka ir nepieciešams palielināt sociālo darbinieku skaitu un sašaurināt vienam sociālajam darbiniekam veicamo funkciju loku – mērķa grupas, kam viņas skatījumā būtu daudz efektīvāki rezultāti. Autore piekrīt šādam viedoklim, jo lauku sociālajiem darbiniekiem ir jābūt ikdienā ārkārtīgi elastīgiem, lai veiksmīgi un ātri pārslēgtu savu vērsto darbību no vienas mērķu grupas uz citu mērķu grupu, līdz ar to darbs ir mazāk efektīvs, jo ir jāpārzin plašs spektrs ar pakalpojumiem, risināšanas veidiem, sociālajiem pakalpojumiem. Autore uzskata, ka tieši tāpēc, ka vienam speciālistam visdrīzāk ir jāapkalpo klienti gan sociālās palīdzības jomā, gan sociālo pakalpojumu lomā, šī pašiniciatīva sniegt atbalstu bērnam, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē, ir ļoti nosacīta nevis nevēloties to

darīt, bet gan noslogojuma dēļ. Līdz ar to ir reālāk domāt, ka bērns, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē, „ir pie vietas”, bet bāriņtiesai būtu jā rūpējas par viņu labklājību. Autore piekrīt Lauras Rudzgailes teiktajam, ka būtu jā palielina darba resursi un jā sadala pa jomām kā tas notiek pilsētās – lai arī strādājot Ogres novada sociālajā centrā ir bijušas norādes katram lauku sociālajam centram uzņemties kādu konkrētu specifiku, kas būtu vadošā darba praksē – piemēram, darbs ar ģimenēm ar bērniem, darbs ar jauniešiem, taču autore saskata grūtības, jo katrs lauku sociālais centrs apkalpo 2 – 3 pagastu iedzīvotājus, bet resursu ziņā (transporta pakalpojumi, grūtības saplānot klienta pieņemšanas laikus katrā pagastā, jo katrā pagastā būs konkrētai mērķa grupai atbilstoši klienti) tas būtu parāk apgrūtināts un sarežģīti nelielā sociālā darbinieku skaita dēļ. Tāpat arī sociālajam centram paredzētās telpas ir problemātiskas, jo Madlienas sociālā centra Ķeipenes un Krapes pieņemšanas notiek vienlaicīgi gan sociālajam darbiniekam, gan sociālās palīdzības organizatoram. Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietniece Ilona Reinholde dalās ar savām domām, ka sociālajam darbiniekam, kas ar atbildību īsteno savu darbu, darbs ar bērnu – kontakta uzturēšana ir pati par sevi saprotama, kā arī izteica iespējamību, ka varētu sociālā darbinieka lomu vēl vairāk uzsvērt normatīvajos aktos.

Ja aplūko maģistra darba kontekstā sociālā darbinieka lomu no teoriju viedokļa, tad autore secina, ka sociālā darbinieka loma no sistēmteoriju viedokļa ir atbalstoša, lai veicinātu saskarsmi starp ārpusģimenes aprūpi nodrošināmajām personām un bērnu, lai bērns pieņemtu sevi jaunajā sistēmā - vai ģimenē, vai institūcijā, lai bērns pēc iespējas justos kā sistēmai piederīga un līdzvērtīga sastāvdaļa, kas to papildinātu un pilnveidotu – ir jāpanāk veiksmīga mijiedarbība starp ārpusģimenes aprūpes nodrošinātājiem un bērnu, veidojot drošu, atbalstošu vidi, ko paredz arī sociālā darbinieka funkciju kontekstā ekoloģiskā sistēmteorija. No teoriju viedokļa sociālajam darbiniekam ir jāpanāk, lai jebkura disfunkcija, kas ir saistīta ar bērnu, tiktu novērsta efektīvāk un pēc iespējas ātrāk, tad arī tiks panākti veiksmīgie gadījumi, taču pamatā ir jāveic maksimāli preventīvie pasākumi, lai bērns tomēr nenonāktu ārpusģimenes aprūpē.

5. SECINĀJUMI

Pēc aptaujāto Ogres novada Sociālā dienesta sociālo darbinieku sniegto atbilžu apkopojuma un autores viedokļa, tiek secināts, ka sociālais darbinieks ir atbalsta persona, kurš iespēju vai nepieciešamības gadījumā iesaistās un kontaktējās ar bērnu, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē, taču šī sadarbība ir vairāk balstīta uz pašiniciatīvas vai nepieciešamības iejaukties. Analizējot normatīvos aktus, likumdošanu, sociālā dienesta uzdevums ir nodrošināt sociālo palīdzību. Sociālā darbinieka loma bērna ārpusģimenes aprūpē ir minēta ar mērķi veicināt saskarsmi bērnam ar bioloģiskajiem vecākiem, un nodrošināt sociālo rehabilitāciju nepieciešamības gadījumā, kā arī aizstāvēt bērna intereses, taču atšķirībā no bāriņtiesu kompetences, kur ir pietiekami skaidri atrunāti uzdevumi, pienākumi, sociālā darbinieka loma šajā ziņā ir vispārināta, kas pieļauj traktēt sociālā darbinieka pienākumus pēc izpratnes, izdevīguma vai nepieciešamības.

Autorei radās pārdomas par to, kāda sociālā darbinieka loma ir katrā ārpusģimenes aprūpes formā un, iepazīstoties ar zinātnisko literatūru, veiktajiem pētījumiem, balstoties uz savas profesionālās prakses pieredzi, kā arī intervēto speciālistu pieredzi, ir secinājusi, ka sociālās aprūpes institūcijā gadījumos, kura pati par sevi ir bērnu tiesību aizsardzības institūcija, sociālā dienesta sociālais darbinieks var sniegt atbalstu, izrādot interesi par bērnu un viņa gaitām, sniegt atbalstu psihosociālā veidā, radot piederības sajūtu. Gadījumos, kad bērns saņem audžuģimeņu pakalpojumus, pakalpojumu sniedzēji ir apmācīti, izglītoti, taču no sociālā dienesta sociālo darbinieku puses ir vēlama apsekošana ar mērķi novērtēt apstākļus, attiecības starp bērnu un audžuģimeni, tāpat arī intereses izrādīšana, kā arī nepieciešamības gadījumā pakalpojumu sniegšana, atbalsta funkciju nodrošināšana gan psihosociāli, gan materiāli. Aizbildņu gadījumā, kas ir visizplatītākais ārpusģimenes aprūpes veids, sociālā dienesta sociālajiem darbiniekiem ir jāapseko dzīvesvietā, nepieciešamības gadījumā jānodrošina atbalsts materiālā un psihosociālā jomā, kā arī būtu vēlams iegūt informāciju, kas varētu apstiprināt vai noliegt sociālās problēmas, jo aizbildnības gadījumā pastāv daudz riska faktoru, kurus nevar neņemt vērā. Risku faktoru izvērtēšana ir gan bioloģisko ģimeņu, gan ārpusģimenes aprūpju gadījumos obligāta. Visu trīs ārpusģimenes aprūpju gadījumā ir jānovērtē arī vardarbības iespējamie riski no bioloģiskajiem vecākiem, ja notiek saskarsme ar bērnu. Tāpat, īpaši audžuģimeņu un aizbildnības gadījumā var būt konfliktējošas attiecības starp audžuģimenēm/aizbildņiem un bērnu bioloģiskajiem vecākiem, kas veicina emocionālu vardarbību – līdz ar to bērns atkal cieš, jo viņa dēļ rodas konflikti starp līdzcilvēkiem. Autori šķiet, ka reizēm audžuģimenes reaģē asi uz bioloģiskajiem vecākiem, jo

audžuģimenes uzskata nepatiesi, ka bērni nu ir “viņu ģpašums”, tāpat arī bioloģiskie vecāki nepakļaujas jaunajai sistēmai reizēm un vai nu ar viltu, vai ar agresiju, nepieņemot likumīgo pārstāvju nosacījumu, cenšas apliecināties par situācijas noteicējiem. Aizbildības gadījumā pastāv riski, kuri sākotnēji var nebūt, bet laika gaitā izveidoties – aizbildņa veselības pasliktināšanās, aizbildņa funkcionālo, psihisko spēju izmaiņas, krīzes situācijas, ģimenes sastāva izmaiņas, finansiālo līdzekļu trūkums, piemēram, darba zaudējuma gadījumā, bērnu audzināšanas vai emocionālo vajadzību izpratnes trūkums. Ir gadījumi, kad lēmumu par aizbildnību personas pieņem emociju brīdī, jo ir žēl bērnu, bioloģiskos vecākus, izjūt “spiedienu” vai pienākuma sajūtu, nespējot iedomāties, kā nodrošinās aprūpi šim bērnam, vai spēs tikt gala ar papildus pienākumiem, neapdomā tālejoši sekas. Autores praksē bija gadījums, kad kaimiņiene pieteicās 15 gadus vecai meitenei būt par aizbildni, jo viņas bioloģiskā māte ar ģimeni steidzamības kārtā mainīja dzīvesvietu, atstājot meiteni vienu. Jau sākotnēji autore sarunā ar meitenes kaimiņieni konstatēja, ka lēmums balstīts uz žēlumu pret šo bērnu – laika gaitā starp kaimiņieni un meiteni radās nesaprašanās, neizpratne, kas pārauga konfliktsituācijās. Jau sākotnēji bāriņtiesa zināja par pieaugušās personas veselības problēmām, kuras laika gaitā varētu progresēt. Kad kaimiņienes izjustais žēlums pret meiteni bija pārgājis un kad viņas viena otru vairāk iepazīna, meitenei sagādāja grūtības pieņemt aizbildnes noteikumus, pildīt savus pienākumus mājas apstākļos, meitenes uzvedība atbilda pusaudžu vecuma posmam, kad ir raksturīga dumpošanās, pretošanās, garstāvokļu straujas izmaiņas, kas radīja grūtības saskarsmē. Aizbildnei pašai bija 7 bērni, taču viņa dzīvoja viena pati ar jaunāko dēlu pirms aizbildnības nodibināšanas. Kad meitene uzzināja, ka aizbildne katru mēnesi atliek dēlam zināmu naudas summu bankas kontā, viņa jutās mazāk svarīga, mazāk nozīmīga, kas radīja jaunus konfliktus. Rezultātā aizbildnes veselība, iespējams, uz stresa pamata manāmi pasliktinājās, kas veicināja pieņemt lēmumu atteikties no aizbildņa statusa, līdz ar to meitene nonāca soicālās aprūpes institūcijā, kur atradās līdz pašai pilngadībai. Aizbildne pēc 1 gada nomira un viņas dēls kļuva par bāreni. Autore uzskata, ka bāriņtiesa šajā gadījumā balstījās un nepilnīgu izvērtēšanu un nepamatoti iecēla par aizbildni neatbilstošu personu, bet iespējamus un pastāvošos riskus bāriņtiesas pārstāvji varēja paredzēt.

Aizbildņi, tāpat kā audžuģimenes reizēm baidās informēt par problēmām, kuras varētu laicīgi risināt, jo baiļu pamats ir zaudēt likumīgās tiesības – šādās situācijās autore apšaubā, ka nodoms būtu bērna intereses – drīzāk tas varētu būt personiskais labums – materiālais labums vai bailes, ka problēmas ietekmēs reputāciju.

Autorei patīk viedoklis, kas raksturo aizbildnību, kuras gadījumā centrā ir ģimene, kura vienlaikus ir problēma un risinājums – bērna bioloģiskie vecāki ir radījuši nepieciešamību pēc palīdzības, kamēr cita ģimenes daļa – bērna aizbildņi nodrošina risinājumu (Aldgate&McIntosh,2006,p.110.). Taču tas attiecas uz gadījumiem, kad aizbildnība veiksmīga un ir panākts šis mērķis – risināt problēmas. Neviena ārpusģimenes aprūpes forma neizslēdz riskus nelabvēlīgai videi.

Autore gan uzskata, ka, ja bērnam tiek, piemēram, 5 reizes mainīts ārpusģimenes aprūpes veids, tad atbilstošās institūcijas (tajā skaitā arī sociālā dienesta sociālie darbinieki) nav veikušas savus pienākumus pietiekoši, un ir apšaubāms, vai tik bieža ārpusģimenes aprūpes veidu maiņa ir bērna interesēs – iespējams, ka skatoties katru gadījumu, kad bāriņtiesa pieņem lēmums mainīt ārpusģimenes aprūpes formu, tas ir skaidrs un pamatots, bet holistiski domājot, kas notiek ar bērnu, kad viņam tik bieži mainās vide, mainās cilvēki apkārt, nav saprotams, kā var bērns iekļauties un adaptēties jaunajā vide, apšaubot viņa spēju būt emocionāli stabilam. Šādos gadījumos autore redz sociālā darbinieka lomu - veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai nepieļautu tik biežu ārpusģimenes aprūpes formas maiņu, kas ir jārisina starpinstitucionālā līmenī, ko iesaka pilnveidot pašvaldību sociālajiem dienestiem, bet bāriņtiesām par šādu faktu – nepieciešamību atkal un atkal mainīt ārpusģimenes aprūpes formas, ieteikums ir ziņot pašvaldības sociālajiem dienestiem ar lūgumu iespēju robežās iesaistīties, konstatēt problēmas un veikt preventīvus pasākumus, lai šīs problēmas izdotos novērst.

Intervētā sociālā darbiniece Ilze Linde, 2011. gadā izejot audžuģimenes apmācību, ieguvusi lielāku priekšstatu par nepieciešamības gadījumā vajadzību audžuvecākiem sadarboties ar sociālo darbinieku, tādā veidā iegūstot priekšstatu par sociālā darbinieka lomu un nozīmīgumu gan pašiem audžuvecākiem, gan bērnam, nekā strādājot 7 gadus par sociālo darbinieku. Tāpat Ilze Linde apgalvoja, ka izglītības iestādē, apgūstot sociālā darbinieka profesiju bakalaura līmenī, netika atsevišķi sniegta izglītojošā informācija par sociālā darbinieka lomu, aplūkojot to kontekstā ar bērnu, kurš ir ārpusģimenes aprūpē. Madlienas sociālā centra vadītāja, kura strādā nemainīgi kopš sociālā dienesta izveides Madlienas pagastā, arī neatminas, ka studiju laikā būtu apgūta šī tēma, vēl jo vairāk nav bijusi pa šiem gadiem ne viena informatīvā sapulce vai apmācība, kurā būtu uzsvērtā šī attiecīgā joma. Autore savā 6 gadu pieredzē ir apmeklējusi apmācības, kuras pilnveido zināšanas par to, kā uzlabot sociālā darbinieka metodes sociālā darba gadījuma vadīšanas laikā ar ģimenēm ar bērniem, bet nav veicināta līdzīgā veidā izpratne par to,

kādi tad īsti ir pienākumi sociālajam darbiniekam tieši pret bērnu, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē. Tāpēc autore uzskata, ka jāsāk jau no pamatiem izglītojošo iestāžu programmās veidot iestrādnes mācību procesa laikā, uzsverot sociālā darbinieka pēctecīgo rīcību brīžos, kad bērns nonāk ārpusģimenes aprūpē - nevis slēgt lietu vai kopš tā brīža tikai likt lietā attiecīgi no bāriņtiesas saņemtos informatīvos dokumentus par ārpusģimenes aprūpes pieņemtajiem lēmumiem, bet gan iespēju robežās veikt kaut vai atbalstošu funkciju, rīksu faktoru analizēšanu, kas ir saistībā ar sitēmteoriju un ekoloģisko teoriju balstītas profesionālās darbības.

Tāpat autore uzskata, ka nevar izmainīt vienu jomu, kas būtu aktuāla sociālam darbam ar bērnu, kurš nonācis ārpusģimenes aprūpē, jo statistikas dati par pārtrauktajām aizgādības tiesībām vecākiem ir graužoši, līdz ar to var piekrist sociālai darbiniecei Laurai Rudzgailei, kura savā intervijā pauž savu viedokli, ka sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem jau sākotnēji nav efektīvs, jo pašvaldībās (īpaši mazajās pašvaldībās) trūkst resursu – nav pietiekoši daudz un dažādu speciālistu, trūkst piemērotu pakalpojumu vai to pieejamība ir ierobežota (pakalpojumu pieejamība galvenokārt tiek koncentrēta pilsētās). Aplūkojot statistikas datus par pēdējiem pieciem gadiem, autore secina, ka sociālie darbinieki paliek un paliks arvien noslogotāki – autore pieļauj, ka ar vairumu gadījumu, kad aizgādības tiesības vecākiem ir bijušas pārtrauktas, sociālie darbinieki ir strādājuši, līdz ar to tās ģimenes, kurām ir atjaunotas pārtrauktās aizgādības tiesības, visticamāk arī nav iztikušas bez sociālo darbinieku atbalsta, bet darba gaitā nāk papildus informācija par jaunām ģimenēm, kur ir nepieciešams atbalsts problem risināšanā, un atkal sociālo gadījumu vadīšanas skaits pieaug. Autore iesaka pašvaldībām veicināt štata vietu papildus izveidi gan sociālajos dienestos, gan bāriņtiesās, kas paredzēs sistemātisku, pēctecīgu darbību ar bērniem ārpusģimenes aprūpē. Tāpat arī gan pašvaldības, gan valsts līmenī ir jāattīsta audžuģimeņu pakalpojumi, jāsniedz informācija par šādu apmācības iespēju, to mērķiem, jāatbalsta audžuģimeņu izveidi, paredzot labvēlīgākus apstākļus, jo ir jāattīsta pakalpojumi, kuri nodrošinātu ģimenisku vidi, nevis institucionālu vidi. Autore ar bažām seko līdz sociālo darbinieku pieprasījumam – vakantajām vietām Ogres novada pašvaldībā, jo labi apzinās, ka strādājošie sociālie darbinieki ir pārslogoti, supervīzijas ir visbiežāk sasteigtas katra kalnedārā gada otrā pusē, kas ir metode kā stiprināt sociālos darbiniekus, bet šai metodei būtu jābūt pieejamākai un pārdomātākai – esošais sadalījums, kad supervīzijas notiek pārsvarā sociālajiem darbiniekiem ar sociālās palīdzības organizatoriem, sadalot speciālistus pēc darba vietas – pilsētas specialist supervīzējas atsevišķi no lauku teritorijā strādājošajiem speciālistiem, ir

neefektīvs veids. Autore iesaka Ogres novada sociālajam dienestam ieguldīt un attīstīt šo resursu – supervīzijas, kur tās pielietošana būtu sadalīta pa specialist specifiku nevis darba lokācijas vietu. Autori māc bažas, ka sociālie darbinieki nevēlas vairs modelēt supervīziju laikā sociālo gadījumu vadīšanu, atsakoties runāt par sociāliem gadījumiem, bet sagaida kaut ko relaksējošu, ko autore uzskata par nepareizu, jo supervīzija lieliski palīdz refleksēt, analizēt un iezīmēt turpmākās darbības virzienu, kad sociālais darbinieks nespēj to saredzēt vai nav pārliecināts par sava lēmuma atbilstību, turklāt tā ir veiksmīgs veids kā pārējiem supervīzijas dalībniekiem gūt pieredzi līdzīgās situācijās.

Autore secina, ka Ogres novada Sociālā dienesta sociālie darbinieki atbilstoši savām iespējām pilda atbilstoši likumdošanai sociālā darbinieka lomu, taču, ja piesaistītu resursus darbinieku veidā, kuriem būtu deliģēts šis pienākums, efekts varētu būt daudz lielāks, jo esošie darbinieki ir pārslogoti.

Līdzšinējā situācijā sociālie darbinieki uztver, ka ar lēmumu nodrošināt bērnam ārpusģimenes aprūpi, bāriņtiesa nodrošina bērnam drošu vidi un kontrolē to. Sociālie darbinieki nenoliedz savu dalību bērnu ārpusģimenes aprūpē, bet tikai nepieciešamības vai bērna pieejamības gadījumā.

Ņemot vērā to, ka sociāliem darbiniekiem nav sava likuma, kāds ir, piemēram, bāriņtiesām, kas palīdz saprast savas kompetences, robežas un pienākumus konkrēti un bez iespējas interpretēt tos, autore uzskata, ka likumdošanā labklājības ministrijai un atbilstošām institūcijām vajadzētu paredzēt sociālā darbinieka dalību bērnu ārpusģimenes aprūpē ar mērķi novērtēt vidi, bērna labklājību un iesaistīties personas sagatavošanā patstāvīgai dzīvei savlaicīgi – pirms pilngadības sasniegšanas, jo prakse liecina, ka bērni, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē, īpaši sociālās aprūpes institūcijās, nav patstāvīgai dzīvošanai morāli gatavi. Līdz ar to autore nonāk pie secinājuma, ka esošie pakalpojumi un kontrole nav pietiekami - sociālo darbinieku dalība un ieteiktie uzdevumi dublētos, kas paredzētu, ka, iespējams, sociālās sistēmas mērķis tiktu biežāk sasniegts, taču prasa lielus sociālā dienesta esošo sociālo darbinieku laika resursus. Autore uzskata, ka būtu jāanalizē ārvalstu, kaimiņvalstu prakse, lai izveidotu sistēmu, kuras sastāvā būtu speciālisti, kuriem būtu deliģēta šī funkcija atbalstīt bērnus, kuri ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē, aizbildņus, audžuģimenes, nošķirot sociālā darba ar ģimenēm un bērniem jomu un gadījumā, kad bērns nonāk ārpusģimenes aprūpē, pašvaldībām un sociālajiem dienestiem vai bāriņtiesām izveidot nodaļu, kuras specialist strādātu ar bērniem un viņiem nodrošinātajiem ārpusģimenes aprūpes

veidu nodrošinātājiem, kas paredzētu gan kompetenču sadali, gan darbinieku resursus, gan dzīvesapstākļu novērtēšanu, gan risku faktoru novērtēšanu, gan starpinstitucionālu un starpprofesionālu sadarbību, uzlabojot gan no sistēmteorijas, gan no ekoloģiskās sistēmteorijas viedokļa situāciju un būtu efektīvāka.

Autore uzskata, ka bāriņtiesām būtu aktīvāk un biežāk jāuzrauga ārpusģimenes aprūpes formu īstenotāji – autore neuzskata, ka viena reize gadā iegūt informāciju ir pietiekoša, tāpēc arī bāriņtiesas funkcijas iegūtu, ja tiktu izmainīta sistēma un paredzēta atsevišķa nodaļa, kas no sociālās politikas viedokļa nodrošinātu mazākaizsargāto klientu – nepilngadīgu bērnu ārpusģimenes aprūpē – tiesības dzīvot labklājībā, vai nu bāriņtiesā, kurai ir deliģēta kontroles funkcija, vai arī sociālajā dienestā, kas veiktu preventīvu darbu. Šāds viedoklis ir izveidojies pēc konstatēto bērnu sociālo aprūpju iestāžu pārkāpumu konstatēšanas, kas ir izskanējusi mēdijos – nevar nepieminēt kā pēdējo mēdijos izskanējušo Jelgavas sociālās aprūpes institūcijas pārkāpumu virkni un arī bērnu nama “Laubere” darbības apkopoto informāciju, kas ir pretrunā ar bērnu tiesību aizsardzības iestāžu mērķiem un sagaidāmajām rīcībām.

Autore secina, ka, neskatoties uz sociālo darbinieku noslogojumu, viņiem ir pienākumu sajūta un pašiniciatīva sekot līdzī kaut vai attāluma ziņā pieejamāko bērnu labklājībai. Autore neuzskata, ka šī brīža prakse ir sasniegusi maksimālos sociālā darbinieka iespējamus rezultātus, tieši pretēji – ir jāattīsta sociālais darbs citā – jaunā jomā. Lai arī bērns aizbildnības un audžugime;nu aprūpes laikā ir ģimeniskā vide, tā tomēr ir cita veida joma, kas paredzētu līdzīgas darbības – vides, apstākļu novērtēšana, rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana, resursu piesaiste, saskarsmes veicināšana, bērna atrašanās ārpusģimenes aprūpē tomēr paredz dažbrīd atšķirīgus mērķus, bet jomu sadale paredzētu gan lielāku specialist piesaisti, gan resursu nepieciešamību, gan starpprofesionālu un starpinstitucionālu sadarbību biežāku, kur bērns būtu ieguvējs un bērnu tiesību aizsardzības uzdevums sasniegtu savus mērķus.

Autore ir pārdomājusi savu nostāju par sociālā darbinieka lomu ārpusģimenes aprūpē attiecībā pret bērnu, kuram ir lemta ārpusģimenes aprūpe, un, apkopojot visu maģistra darba laikā iegūto informāciju gan no teorētiskajām zināšanām, gan no analizētās lietratūras, gan no interviju secinājumiem, un secinājusi, ka par maz darbības ir veiktas šajā jomā un iespēju robežās ir jāpilnveido trūkumi, ko ar kolēģiem tuvākajā laikā arī jau ir nolemts īstenot.

Taču autori māc bažas, ka sociālajos dienestos, izejot no savas pieredzes un no piedāvātajiem profesionālās pilnveides piedāvāto iespēju tēmām nav pietiekoši uzsvērts sociālo

darbinieku loma, funkcijas un uzdevumi bērnu ārpusģimenes aprūpē, tāpēc ir jāinformē, atkārtoti jāizglīto sociālos darbiniekus par patiesībā lielo nozīmi un atbildību – iespējams, ka tad tiktu arī panākta jauna, atbilstošāka sistēmas pilnveide attiecībā uz bērniem, kuri ir nonākuši ārpsuģimenes aprūpē, viņu nākotni, piederības sajūtu, nozīmīguma sajūtu kā vajadzīgam, pilnvērtīgam, nozīmīgam sabiedrības loceklim, bērnam, kurš nākotnē izaugs un kļūs par patstāvīgu sabiedrības loekli – autore uzskata, ka vairāk sniedzot atbalstu šiem bērniem, tas būtu lielisks ieguldījums viņu tuvākajā un tālākajā nākotnē, kas ir sistēmas sastāvdaļas pamatprincips. Bērns savas dzīves laikā būs dažādu sistēmu sastāvdaļa, tāpēc ir pēc iespējas vairāk jāatbalsta viņš laika gaitā, lai viņam būtu vieglāk adaptēties arvien jaunajās sistēmās un realizēt sevi.

Autore uzskata, ka maģistra darba izstrādes laikā izdevās gan teorijas daļā, gan pētniecīgajā daļā izskaidrot sociālā dienesta sociālā darbinieka lomu bērna ārpsuģimenes aprūpē un sagatvot ieteikumus, kā šo lomu pilnveidot.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

- Aldgate, J., McIntosh, M. (2006). *Looking after the family: a study of children looked after in kinship care in Scotland*. Edinburgh, UK: Astron. Retrieved from <http://www.gov.scot/Publications/2006/06/07132800/0>
- ANO Ģenerālā Asambleja. (2010). 64/142. *Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi*. Rīga: Valsts valodas centrs. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/guidelines.pdf
- Atwool, N. (2013). Birth Family Contact for Children in Care: How Much? How Often? Who With? *Child Care in Practice*, 19(2), 181–198.
Pieejams <http://dx.doi.org/10.1080/13575279.2012.758086>
- Austerberry, H., Stanley, N., Larkins, C., Ridley, J., Farrelly, N., Manthorpe, J., & Hussein, S. (2013). Foster Carers and Family Contact: Foster Carers' Views of Social Work Support. *Adoption & Fostering*, 37(2), 116–129.
- Backe-Hansen, E., Højer, I., Sjöblom, Y., Storø, J. (2013). Out of home care in Norway and Sweden – similar and different. *Psychosocial Intervention*, 19(3), 203–202. Barker, R.L., (2003). *The Social Work dictionary*. 5th ed. NASW Press
- Bāriņtiesu likums*. (2006). Latvijas vēstnesis, 07.07.2006. Nr. 107 (3475). Izgūts no <http://likumi.lv/doc.php?id=139369>
- Centrālā statistikas pārvalde. (2012, 2013, 2014, 2015, 2016). *SDG08. Bērna aizgādības tiesību atņemšana un atjaunošana gada beigās*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_socdr/SD0080.px/table/tableViewLayout2/?rxid=ce8aac91-f2b0-4f13-a25d-29f57b1468fb
- Centrālā statistikas pārvalde. (2015a). *SDG09. Aizbildnību raksturojošie rādītāji gada beigās*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_socdr/SD0090.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0
- Centrālā statistikas pārvalde. (2015b). *SDG12. Bērnu atrašanās iemesli sociālās aprūpes iestādēs gada beigās (skaits)*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_socdr/SD0120.px/?rxid=ce8aac91-f2b0-4f13-a25d-29f57b1468fb

- Centrālā statistikas pārvalde. (2016). *SDG11. Ilgstošās sociālās aprūpes un rehabilitācijas centri gada beigās*. Rīga: Centrālā statistikas pārvalde. Izgūts no http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala_ikgad_socdr/SD0110.px/?rxid=ce8aac91-f2b0-4f13-a25d-29f57b1468fb
- Dulmus, C.N., Sowers, K.M. (ed). (2012). *How Institutions are Shaping the Future of Our Children: For Better or for Worse?* New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Farmer, E., & Moyers, S. (2008). *Kinship Care : Fostering Effective Family and Friends Placements*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Galaway, B., Compton, B. R. (1999). *Social Work Process (6th ed)*. London: Brooks/ Cole Publishing Company.
- Gitterman, A., Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice (3rd ed)*. New York: Columbia University Press.
- Goša, Z. (2003). *Bērni sociālās aprūpes iestādēs. No Dzīves jautājumi VIII*. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola „Attīstība”. 163 – 174. lpp.
- Green, Y.R., Goodman, C.C. (2010). Understanding birthparent involvement in kinship families: Influencing factors and the importance of placement arrangement. *Children and Youth Services Review*, 32, 1357–1364.
- Harnett, P.H., Dawe, S., Russell, M. (2014). An Investigation of Needs of Grandparents Who Are Raising Grandchildren. *Child and Family Social Work*, 19, 411–420.
- Harms, L., Connolly, M. (2012). *Social Work: from Theory to Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Hedin, L. (2012). A sense of belonging in a changable everyday life – a follow-up study of young people in kinship, network, and traditional foster families. *Child & Family Social Work*, 19, 165-173.
- Hepworth, D.H. (2010). *Direct Social Work Practice: Theory and Skills*. California: Cengage Learning.
- Holtan, A., Handegård, B. H., Thørnblad, R., & Vis, S. A. (2013). Placement disruption in long-term kinship and nonkinship foster care. *Children & Youth Services Review*, 35(7), 1087-1094. doi:10.1016/j.childyouth.2013.04.022

- Kelly, W., & Salmon, K. (2014). Helping foster parents understand the foster child's perspective: A relational learning framework for foster care. *Clinical Child Psychology & Psychiatry*, 19(4), 535–547.
Pieejams <http://dx.doi.org/10.1177/1359104514524067>
- Khoo, E., Skoog, V. (2014). The road to placement breakdown: Foster parents' experiences of the events surrounding the unexpected ending of a child's placement in their care. *Qualitative Social Work*, 13(2), 255–269.
- Knuiman, S., Rijk, C. H., Hoksbergen, R. A., & Baar, A. L. van. (2015). Children without parental care in Poland: Foster care, institutionalization and adoption. *International Social Work*, 58(1), 142–152.
- Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija. (2011). *Ieskats bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošināšanā Latvijā*. Rīga: Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija. Izgūts no <http://www.barintiesuasociacija.lv/ieskats-barenu-un-bez-vecaku-gadibas-palikuso-bernu-tiesibu-nodrosinasana-latvija?lang=&p=10454&gads=2011>
- Latvijas Republikas Labklājības Ministrija. (2014). *Ilgstošā aprūpe*. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības Ministrija. Izgūts no <http://www.lm.gov.lv/text/204>
- Latvijas Republikas Tiesībsargs. (2015). *Par bērnu tiesību nodrošināšanu pašvaldību institucionālajā aprūpē*. Rīga: Latvijas Republikas Tiesībsargs. Izgūts no http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/Berņu_namī_vestule_generalprokuroram_18052015.pdf
- Latvijas Vēstnesis. (1998). *Bērnu tiesību aizsardzības likums*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=49096>
- Latvijas Vēstnesis. (2002). *Sociālo pakalpojumu un palīdzības likums*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=68488>
- Latvijas Vēstnesis. (2006a). *Bāriņtiesu likums*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=139369>
- Latvijas Vēstnesis. (2006b). *Ministru kabineta noteikumi Nr.1036. Audžuģimenes noteikumi*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/doc.php?id=150734>
- Latvijas Vēstnesis. (2014). *Bērņa tiesību konvencija*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150>

- Latvijas Vēstnesis. (2015a). *Grozījumi Bāriņtiesas likumā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/277888-grozijumi-barintiesu-likuma>
- Latvijas Vēstnesis. (2015b). *Ministru Kabineta rīkojums Nr.114. Par koncepciju "Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu"*. Rīga: Latvijas Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/272710-par-koncepciju-par-adopcijas-un-arpusgimenes-aprupes-sistemu-pilnveidosanu>
- LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. (2015). *Bāriņtiesu iesniegto ikgada valsts statistikas pārskatu par bāriņtiesu darbu 2015. gadā analīze*. Rīga: LR Labklājības Ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Izgūts no <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=4417&page=>
- Messing, J.T. (2006) From the child's perspective: A qualitative analysis of kinship care placements. *Children and Youth Services Review*, 28 (2006) 1415–1434
- Ministru Kabinets. (2013). „*Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.- 2020.gadam*” informatīvā daļa. Rīga: Ministru Kabinets. Izgūts no http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/lmpam_290713_sp.pdf
- Moccia, P., UNICEF. (2009). *Progress for Children: a Report Card on Child Protection*. New York: UNICEF. Retrieved from https://www.unicef.org/romania/Progress_for_Children.pdf
- Nandy, S., Selwyn, J. (2011). *Spotlight on kinship care*. University of Bristol. Retrieved from <http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/sps/migrated/documents/execsum.pdf>
- Nash, M., Munford, R., O'Donoghue, K. (ed). (2005). *Social Work Theories in Action*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Oko, J. (2011). *Understanding and Using Theory in Social Work (2nd ed)*. UK: Learning Matters, Ltd.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory (3rd ed)*. Chicago: Lyceum Books, Inc.
- Pecora, P.J., Kessler, R.C., Williams J., Downs A.C., English, D.J., White J., O'Briens, K. (2010). *What Works in Foster Care?: Key Components of Success from the Northwest Foster Care Alumni Study*. New York: Oxford University Press.
- Pösö, T., & Eronen, T. (2015). Five years in care: documented lives and time trajectories in child welfare. *Child & Family Social Work*, 20(2), 202–210.
- Pieejams <http://dx.doi.org/10.1111/cfs.12069>

- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M., & Riikonen, M. (2012). Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, 18(2), 107–125.
Pieejams <http://dx.doi.org/10.1080/13575279.2011.646954>
- Rubin, D.M., Long, J., Kim, M., Matone, M., O'Reilly, A., Garcia, A. (2015). The Influence of Caregiver Depression on Children in Non-relative Foster Care Versus Kinship Care Placements. *Matern Child Health J.* 19, 459 – 467.
- SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”. (2008). *"Ārpusģimenes aprūpes (ārpusģimenes aprūpes iestādes, audžuģimenes, aizbildnība) un adopcijas sistēmas izpēte un ieteikumi tās pilnveidošanai", gala ziņojums.* Izgūts no http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/statistika_un_petijumi/?doc=1877
- Scales, T. L. (2011). 'Accepting a Trust So Responsible': Christians Caring for Children at Buckner Orphan's Home, Dallas, Texas, 1879-1909. *Social Work & Christianity*, 38(3), 332–355.
Pieejams <http://datubazes.lanet.lv:3536/ehost/detail/detail?vid=174&sid=fc4b7440-5fdc-4ba583cda9c38fa5b748%40sessionmgr102&hid=125&bdata=JnNpdGU9ZW9vc3QtbG12ZQ%3d%3d#db=a9h&AN=65069172>
- Valdības Vēstnesis. (1937). *Civillikums*. Rīga: Valdības Vēstnesis. Izgūts no <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
- Valle, del J.F., Bravo, A. (2013). Current Trends, Figures and Challenges in Out of Home Child Care: An International Comparative Analysis. *Psychosocial Intervention* 22 (2013), 251-257
- Vis, S. A., & Fossum, S. (2015). Organizational factors and child participation in decision-making: differences between two child welfare organizations. *Child & Family Social Work*, 20(3), 277–287.
Pieejams <http://dx.doi.org/10.1111/cfs.12076>

Daļēji strukturētās intervijas jautājumu paraugs

Labdien! Es esmu Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes maģistru studiju programmas „Sociālais darbs” 1. kursa studente Ramona Ļeščišina un lūdzu Jūs piedalīties intervijā, kuras mērķis ir maģistra darba ietvaros veikt pētījumu, lai noskaidrotu Ogres novada sociālā dienesta sociālā darbinieka lomu bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā.

- 1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?**
- 2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?**
- 3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?**
- 4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?**
- 5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?**
- 6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?**
- 7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?**
- 8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?**
- 9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu?**
Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis?
Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?
- 10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.**
- 11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?**

Paldies par atsaucību!

Intervija ar Ogres novada Sociālā dienesta vadītājas vietnieci Ilonu Reinholdi

1. Kāda, Jūsaprāt, ir sociālā darbinieka profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks ↔ bērns)?

Manuprāt, gan periodā kamēr bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē, gan arī pēc tam, kad bērns atgriežas ģimenē, sociālais darbinieks īsteno psihosociālo darbu ar bērna vecākiem(lai bērns varētu atgriezties ģimenē), gan arī uzrauga situāciju ar bērnu, ja viņš(a) atrodas ārpusģimenes aprūpē. Parasti bērni, kuri atrodas aizbildnībā, tos uzrauga bāriņtiesa (nosaka likums), savukārt, ja bērns atrodas audžuģimenē vai sociālās aprūpes institūcijā, tad sociālais darbinieks gan telefoniski, gan iespēju robežās klātienē, seko līdzī bērna situācijai ārpusģimenes aprūpē, un nepieciešamības gadījumā sniedz atbalstu vai izglītojošu informāciju gan bērnam, gan ārpusģimenes aprūpes iestādei -audžuģimenei, sociālās aprūpes iestādei.

2. Kāda, Jūsaprāt, ir sociālā darbinieka loma bērnu ārpusģimenes aprūps laikā no brīža, kad bāriņtiesa pieņem lēmumu vecākam pārtraukt aizgādības tiesības?

Ja vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, tad notiek intensīvs psihosociālais darbs ar bērna vecākiem, savukārt bērns tiek ievietots drošā vidē(aizbildnība, audžuģimene, bērnu nams). Saskaņā ar likumdošanu, ārpusģimenes aprūpē jānodrošina bērnam viss nepieciešamais, taču neskatoties uz to, sociālais darbinieks seko līdzī bērna situācijai ārpusģimenes aprūpes laikā, sniedzot bērnam nepieciešamo atbalstu(izglītojošu, atbalstošu, psiholoģisku).

3. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, darbinieku pašiniciatīva?

Šo pēctecību nodrošina gan normatīvie akti bērnu tiesību aizsardzības likums, Minētais izriet no sistēmiskuma teorijas, jo darbs jāīsteno ar visiem ģimenes locekļiem. Šinī gadījumā, ja bērnam nodrošina ārpusģimenes aprūpi, tad sociālajam darbiniekam jāseko, jāuzrauga, nepieciešamības gadījumā jāatbalsta, lai bērns būtu drošos apstākļos, kā arī jāseko, vai vecāks nodrošina piesaisti ar bērnu interesējas par bērnu, vēlas, lai bērns atgrieztos mājās).

4. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Šo pēctecību nodrošina gan normatīvie akti, bērnu tiesību aizsardzības likums. Minētais izriet no sistēmiskuma teorijas, jo darbs jāīsteno ar visiem ģimenes locekļiem. Šinī gadījumā, ja bērnam nodrošina ārpusģimenes aprūpi, tad sociālajam darbiniekam jāseko, jāuzrauga, nepieciešamības gadījumā jāatbalsta, lai bērns būtu drošos apstākļos, kā arī jāseko, vai vecāks nodrošina piesaisti ar bērnu(interesējas par bērnu, vēlas, lai bērns atgrieztos mājās).

5. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi – raksturot mērķi.(Var salīdzināt citu valstu pieredzi vai praksi attiecīgajā jomā, ja Jūsu rīcībā ir šāda informācija)

Vēlos vēlreiz pasvītrot, ka viennozīmīgi, sociālajam darbiniekam jāuztur kontakts ar bērnu, jāseko līdzī viņa situācijai, jāskatās vai vecākam ir motivācija atgūt bērnu, kāda ir vecāka piesaiste pie bērna. Daudzās ārvalstīs - Zviedrija, Vācija īsteno pat sekojoši: ievieto vecāku un bērnu krīzes centrā, bet vecāks šajā institūcijā turpina rūpēties par bērnu. Vecākam tiek dots īss termiņš, lai uzraudzības laikā viņu uzrauga dažāda veida speciālisti, viņš novērstu šķēršļus pilnvērtīgai bērna aprūpei.

6. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Domāju, ka sociālajam darbiniekam, kas ar atbildību īsteno savu darbu, tas darbs ar bērnu, kontakta uzturēšana, ir pati par sevi saprotama. Iespējams, ka var vēl vairāk iezīmēt normatīvajos aktos šo lomu.

Intervija ar Ogres novada Sociālā centra vadītāju Gintu Lūsi

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Es strādāju Ogres novada Sociālā centra atbalsta nodaļā ar ģimenēm un bērniem par vadītāju.

2. Cik ilgi strādājat sociālajā dienestā?

Jau no pašiem manas profesionālās darbības pirmssākumiem sāku strādāt Ogres novada sociālajā dienestā 19 gadus.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

Ar ģimenēm ar bērniem strādāju nu jau 13 gadus.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā, protams. Mums ir 18 gadījumi, kuros sociālā gadījuma vadīšanas laikā bērnu vecākiem tika pārtrauktas aizgādības tiesības vecākiem, taču visi šie gadījumi ir vienlīdzīgi skaita ziņā ārpusģimenes aprūpē – pa 6 gadījumi aizbildnībā, audžuģimenēs un sociālaš aprūpes institūcijā.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Uz šo jautājumu es jau sniedzu atbildi iepriekš.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns)?

Skatoies no situācijas...Ja nepieciešams, nodrošinām sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērnam, ja tas ir nepieciešams pēc vardarbības pret viņu konstatēšanas, reizēm braucam apraudzīt audžuģimenes – cenšamies reizi gadā to izdarīt. Ar vietējiem aizbildņiem un audžuģimenēm mēs vairāk sadarbojamies, ja rodas nepieciešamība iejaukties. Atbalstam ar Ziemassvētku dāvanām – cenšamies paši nogādāt katram bērnam tās, dažāda veida sociālā palīdzība atbilstoši likumdošanai un saistošajiem noteikumiem.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Liela daļa ir pašiniciatīvas, jo apmeklējam iestāžu pasākumus, kuri tiek rīkoti, aizbildņu un audžuģimeņu rīkotos pasākumus - vietējā audžuģimene atbalsta arī citas ģimenes, kuras pilda audžuģimenes un aizbildņu funkcijas. Tāpat ir arī rakstīts normatīvajos aktos. Darbinieki paši plāno šīs darbības, bez dienesta uzstādījuma.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Nepieciešamība – ja nav īpašas vajadzības neiejaucamies, brīvais laiks – noslogojuma ziņā, pieejamie resursi.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu?

Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis?

Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Nemot vērā to, ka atbalsta nodaļā esam 3 darbinieki, kuriem ir jāstrādā ar ģimenēm un bērniem, tad pateikšu atklāti, ka darām tikai pašu iespējamāko – interesējamies, kā iet bērnam, cenšamies apmeklēt viņu dzīvesvietā, lai viņš jūt to piederības sajūtu un inetresi, bet, cik es šeit strādāju, esmu novērojusi, ka ja bērns ir nodots ārpusģimenes aprūpē citā pašvaldībā, tad tas bērns retos gadījumos atgriežas šeit dzīvot. Vispār, ja tiek runāts par kontroli, tad tā ir bāriņtiesas kompetence – audžuģimeņu gadījumā es praktiski neiesaistos, jo viņi ir bāriņtiesas uzraudzībā. Protams, ja rodas nepieciešamība, tad ir jāvada sociālais gadījums, kā to darām ar ģimenēm ar bērniem, jo tā ir jauna izveidota ģimenes sistēma, līdz ar to darbs attiecās uz ārpusģimenes aprūpes formām, bet mūsu pienākums nav kontrolēt.

10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Sociālajiem darbiniekiem ir jā dara tas, ko pieprasa no viņa profesionālie standarti – protams, ir jāinteresējās iespēju robežās par bērnu, bet novērot viņa apstākļus ārpusģimenes aprūpē ir bāriņtiesas pienākums – mēs reizi gadā cenšamies ar bāriņtiesu kopā bērnus apsekot. Mēs savā praksē vairāk strādājam ar bērnu bioloģiskajiem vecākiem – darbs notiek intensīvs.

11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Uzskatu, ka bāriņtiesas sistēmā būtu jābūt speciālistam, kurš sekotu līdzī apstākļiem situācijās, ja bērns nonāktu ārpusģimenes aprūpē. Mēs jau tā darām visu iespējamo. Sociālais darbs ir apjomīgs. Patreiz esam 3 darbinieki uz visu Ogres pilsētu, kuri strādā ar ģimenēm ar bērniem.

Intervija ar Ogres novada Sociālā centra sociālo darbinieci Indru Viktorovu

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Strādāju Ogres sociālā dienesta sociālajā centrā.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

7 gadus.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

6 gadus

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Aizbildnība manu sociālo gadījumu vadīšanā ir stipri biežāk, pēc tam apmēram pusi uz pusi – bērnu ārpusģimenes aprūpes iestādes un audžuģimenes.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

Faktiski strādājam pamatā ar bioloģiskajiem vecākiem, ik pa laikam sazinoties ar ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju, lai noskaidrotu, vai un kā vecāks uztur kontaktus ar bērnu, interesējmiess par bērnu, atbalstam bērnu, apciemojam iespēju robežās. Sniedzam viedokli bāriņtiesai par iespēju bērnam viesoties vecāku dzīvesvietā, apsekojot dzīvesvietu, izvērtējot līdzšinējo sadarbību ar vecāku, riskus, apmeklējam ģimeni laikā, kad bērns viesojas vecāku dzīvesvietā, lai novērotu savstarpējo komunikāciju, vecāka spējas veikt bērna. Aizbildnības gadījumos sadarbībā ar aizbildni lielākoties iesaistāmies tikai tad, ja ir nepieciešama palīdzība un atbalsts konfliktsituāciju risināšanā ar bērnu, aizbildņa bērna aprūpes un audzināšanas prasmju un zināšanu attīstīšanā. Nodrošinām psihologa konsultācijas ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem valsts programmas vardarbībā cietušiem bērniem ietvaros -lielākoties, ja bērns dzīvo šeit Ogrē.Sadarbībā ar bāriņtiesu nogādājam bērnu audžuģimēnē, sniedzam informāciju audžuģimenei par bioloģiskajiem vecākiem, situāciju bioloģiskajā ģimenē, potenciālo sadarbību ar bioloģiskajiem vecākiem. Audžuģimenes gadījumos vai gadījumos, ja par aizbildņiem kļūst sveši, ar bioloģisko ģimeni nesaistīti cilvēki, nepieciešamības gadījumā palīdzam veidot pozitīvu savstarpējo komunikāciju starp bioloģiskajiem vecākiem un audžuvecākiem, iesaistāmies konfliktsituāciju risināšanā. Gatavojam apsveikumus audžuģimēnēm Ziemassvētkos, ik pa laikam sazināmies ar audžuģimēnēm, lai noskaidrotu kā klājas bērnam, ja ir iespējams (transporta problēma), cenšamies pa laikam apmeklēt audžuģimēnēs ievietotos savas pašvaldības bērnus. Izmaksājam pabalstus audžuģimēnēm. Pirms pilngadības sasniegšanas (iestādēs, audžuģimēnēs) vai bērnam sasniedzot pilngadību (aizbildnībā) uzsākam sadarbību (informācija, pabalsti, konsultācijas, pakalpojumi utt.) ar bez

vecāku gādības palikušajiem bērniem. Psihosociālo darbu ar šo mērķa grupu veicam tikai nepieciešamības gadījumā, ja pilngadību sasniegušais bērns pats ir atvērts sadarbībai. Varbūt ir vēl kaut kas, bet šīs ir visbiežākās darbības.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Šo jomu pamatā regulē Civillikums, Bērnu tiesību aizsardzības likums, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, Bāriņtiesu likums, Noteikumi par sociālajām garantijām bērnam bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam, Audžuģimenes noteikumi u.c., kā arī dažādi metodiskie ieteikumi. Normatīvajos aktos pamatā ir noteikta sociālā dienesta atbildība veikt darbu ar bioloģiskajiem vecākiem un bērniem bāreņiem pēc pilngadības sasniegšanas. Atbildība par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu, viņa labklājību vairāk tiek deleģēta bāriņtiesai. Uzskatu, ka normatīvais regulējums nekādā veidā neierobežo sociālā dienesta iespējas iesaistīties sadarbībā ar ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējiem un neliedz uzturēt kontaktu ar bērniem, sniegt atbalstu bērniem, bioloģiskajiem vecākiem un audžuvecākiem bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā un pēc tam, taču tas, cik tas ir iespējams, ir atkarīgs no katras pašvaldības resursiem – gan cilvēkresursiem (darbinieku skaits, noslodze), gan citiem resursiem (finanšu līdzekļi, transports utt.). Mūsu sociālajā centrā situācija šobrīd ir tāda, ka cenšamies šajā jomā paveikt nepieciešamo minimumu, kā arī iesaistāties krīzes situāciju risināšanā, taču mērķtiecīgam, secīgam, uz pakalpojumu attīstību vērstam darbam nepietiek resursu.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Vajadzības, mērķi, resursi.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Atsevišķos gadījumos turpinām, parasti situācijās, ja bērnam ir kādas emocionālas vai uzvedības problēmas, un bērnam un/ vai viņa aprūpētājiem ir nepieciešams īpašs atbalsts. Ja bērns jūtas labi un ģimenei atbalsts nav nepieciešams, tad nē. Tad sadarbību atjaunojam tikai tuvojoties pilngadībai vai bērnam atgriežoties bioloģisko vecāku ģimenē. Tas neizslēdz iespēju, ka retu reizi tiekamies ar bērnu, piem., apciemojot audžuģimenē vai apmeklējot atvērto durvju dienu ārpusģimenes aprūpes iestādē, sastopam kādā audžuģimenē, aizbildņiem paredzētā pasākumā vai tml. Lielākie šķēršļi ir laika un resursu trūkums, bet ir arī situācijas, kad tas vienkārši nav nepieciešams. Jāņem arī vērā, ka darbinieki bieži mainās. Ja jaunajam darbiniekam iepriekš nav bijis kontakta ar bērnu, domāju nebūtu lietderīgi mākslīgi to veidot, ja nav īpašas nepieciešamības.

12. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Daļēji esmu atbildējusi jau iepriekš. Tas nevar būt noteikts ar likumu. Katra situācija ir jāskata individuāli. Domāju, ka ciešāks kontakts ar bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā būtu jāveido bāriņtiesai, jo bāriņtiesa ir tā, kura regulāri izvērtē bērna dzīves apstākļus, aprūpi, bērna

audzināšanu, labklājību un attiecības ar audžuvecākiem vai aprūpi institūcijā, tāpēc svarīgi, lai bērns pazīst bāriņtiesas darbiniekus un viņiem uzticas. Taču situācijas mēdz būt dažādas un ir gadījumi, kad iepriekš sociālajam darbiniekam ir izveidojies labs kontakts un uzticības pilnas attiecības, piem., ar pusaudža vecuma bērnu, vai arī šāds kontakts veidojas bērna ārpusģimenes aprūpes laikā, sniedzot atbalstu bērnam vai audžuvecākiem Uzskatu, ka šādā gadījumā būtu jāturpina uzturēt kontaktu ar bērnu, ja bērnam tas ir svarīgi.

13. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Sociālo dienestu es vairāk saredzu kā atbalstu bioloģiskajiem vecākiem, atbalstu audžuvecākiem, aizbildņiem, piedāvājot dažādus pakalpojumus – sociālā darba speciālistu, psihologu konsultācijas, atbalsta grupas, sociālo palīdzību, nometnes, izglītojošus un cita veida pasākumus ģimeņu atbalstam un stiprināšanai, kā arī nodrošinot nepieciešamos pakalpojumus ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, kam nav obligāti jāietver personīgu kontaktu uzturēšana ar bērnu. Audžuģimenes un aizbildņus es saredzu kā sociālā dienesta brīvprātīgos klientus, kuri var vērsties pie sociālā darbinieka un saņemt nepieciešamo atbalstu, informāciju un pakalpojumus dažādās dzīves situācijās. Tāpat saredzu sociālā dienesta kā vidutāja lomu starp ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju un bioloģisko ģimeni, jo bieži vien abām pusēm ir aizspriedumi vienam pret otru un ir nepieciešams atbalsts, lai tos mazinātu un veicinātu pozitīvu savstarpējo attiecību veidošanos, no kā ir daudz kas atkarīgs nākotnē, tāpēc uzskatu, ka ir svarīgi, ka sociālais darbinieks piedalās bērna ievietošanā audžuģimenē, iestādē, ka sociālais darbinieks piedalās pirmajā tikšanās reizē bioloģiskajiem vecākiem ar bērnu un audžuvecākiem, un tālāk pēc nepieciešamības. Domāju, ka īpaši nozīmīgi kontaktu ar bērnu ir veidot, atjaunot, tuvojoties bērna pilngadībai, jo, gadījumos, kad bērns atgriežas savā pašvaldībā, ir svarīgi, ka viņam ir atbalsta persona, pie kā viņš var vērsties jebkurā laikā ar jebkādiem jautājumiem.

Intervija ar Ogres novada Sociālā centra sociālo darbinieci Mariku Stepāni

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Strādāju Ogres sociālajā centrā atbalsta nodaļā ģimenēm ar bērniem.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

Tikai 10 mēnešus strādāju, kā sociālais darbinieks.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

Ar šo mērķa grupu strādāju 10 mēnešus, jo uzsāku savas darba gaitas Ogres sociālajā centrā, tieši Atbalsta nodaļā ģimenēm ar bērniem.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Uz doto brīdi vēl ar ģimenēm ar bērniem konkrēti nestrādāju, vairāk strādāju ar jauniešiem, kam ir izstrādātas sociālo pakalpojumu un sociālais palīdzības korekcijas programmas. Piedalos labprāt kovīzijās, kur pārrunājam gadījumus, lai gūtu pieredzi.

5. Vai Jūs vēlētos strādāt ar ģimenēm ar bērniem?

Esmu pabeigusi nupat – šā gad janvārī apgūt bakalaura studiju programmu “sociālais darbs” Rīgas Stradiņa Universitātē. Patreiz daudz novēroju, kā kolēģi srādā, tādā veidā mācoties no viņiem un pie reizes atkārtojot zināšanas, kuras iegūtas studiju laikā, sasaistot tās ar studijām.

6. Kā Jūs saplānojat šādu darba sadalījumu Ogres sociālajā centrā?

Kad atnācu strādāt, iespējams, biju nepārlicināta par savām spējām – domāju, ka to arī vadītāja pamanīja un uzreiz nelika strādāt ar ģimenēm ar bērniem.

7. Vai Jūs esat ar šādu pienākumu sadalījumu apmierināta?

Jā, ļoti. Es laikam neizturētu, ja mani tā “ iemestu” uzreiz darbā ar ģimenēm un bērniem, jo tas ir smags darbs. Bet es esmu pateicīga vadītājai, ka viņa man dod laiku adaptēties. Es pētu sociālā gadījuma vadīšanas lietas, lai veicinātu priekšstatu par to, kāda struktūra ir darbam, kāda loma ir sociālajam darbiniekam un kāds ir mērķis.

8. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Noteikti ir jāsazinās un jātiekas klātienē ar bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, jo ir vairāki gadījumi, kad pret bērniem ir izturējušies vardarbīgi, nav atbilstoša aprūpe u.c. Tādā veidā mēs varētu pasargāt bērnus, kā arī atrast atbilstošu risinājumu pirms problēma ir samilzusi.

9. Vai Jums nešķiet, ka šīs funkcijas ir bāriņtiesas kompetence?

Pat, ja tā, bērnu drošība ir prioritāte un mēs varam šai mērķa grupai veltīt vairāk uzmanības.

10. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Ir jādomā par darbinieku resursiem, jo esošie darbinieki ir pārslogoti. Bērni jau bieži vien nedzīvo tuvumā. To patreiz kvalitatīvi, domāju, ka nevar izdarīt ar šiem resursiem.

Intervija ar Ogres novada Madlienas sociālā centra vadītāju Inesi Bergmani - Behmani

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Strādāju visu savu darba stāžu tepat - Madlienas sociālajā centrā.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

Šogad jubileja – aprit 20 gadi.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

Ar konkrēto mērķa grupu epizodiski strādāju – nestrādāju. 15 pirmos gadu sstrādāju, bet ar laiku kolektīvs tika papildināts ar sociālā darba speciālistiem, kas attālināja no šiem pienākumiem, bet nu jau darbinieku trūkuma dēļ atsāku strādāt sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā, šādi gadījumi ir. Diemžēl.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem? Audžuģimenes, bet vienas ģimenes bērni ir bērnu namā.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

Par cik ar šiem bērniem iepriekš nestrādāju kādu laiku, tad šo pēctecību īsti nerealizēju, bet dažos gadījumos sazinos ar audžuģimenēm pa telefonu, lai noskaidrotu, vai nav radušās kādas problēmas.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Likumdošana (paredz sniegt atbalstu aizbildņiem un audžuģimenēm un palīdzēt vecākiem tikties ar bērniem) un lielā mērā sociālā darbinieka pašiniciatīva.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?-

Vecāku motivācija bērnus atgūt, viņu interese par bērniem, sadarbība ar sociālo darbinieku, bet lielā mērā – sociālā darbinieka gatavība ieguldīt lielu enerģiju, veicinot attiecību uzturēšanu ar bērnu, nepieciešamības gadījumā nodrošināt ar pakalpojumiem kā vardarbībā cietušiem bērniem.

9. Vai vecāki ir motivēti sadarboties un risināt problēmas, uzturēt saskarsmi?

Ļoti nosacīti. Mums ir pat gadījums, kad vecāki jūtas pat atviegloti, ka nav viņiem vairs bērni jāuztur un jāaudzina – viņi to arī vairs nevar kvalitatīvi izdarīt, ko paši vecāki arī apzinās. Tu zini par kuru ģimeni es runāju. Bet bērni praktiski vienmēr atgriežas pie vecākiem resursu trūkuma un kaut kādas piederības sajūtas dēļ.

10. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Kontaktu ar bērniem neuzturu, ja iepriekš neesmu labu laiku strādājusi ar ģimeni, bet parasti to nedara sociālie darbinieki. Šī lieta, manuprāt, vairāk attiecas uz bāriņtiesu. Bieži vien pirms ārpusģimenes aprūpes sociālajam darbiniekam nav bijis nekādu kontaktu ar bērniem vai viņi nav iepazīti (apmeklē bērnudārzu, vecāku klātbūtnē kautrējas runāt vai ir ietekmēti, ka jābaidās no darbinieka), turklāt audžuģimenes un reizēm arī aizbildņi atrodas tālu no iepriekšējās dzīvesvietas. Citādi ir, ja bērns turpina dzīvot pagastā, kas parasti ir pie aizbildnībām, tad sociālie darbinieki kontaktējas ar bērniem.

11. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Noteikti ir ļoti svarīgi uzturēt vai veidot kontaktu ar bērnu, lai spētu viņam palīdzēt un atbalstīt pēc atgriešanās ģimenē vai pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanās.

12. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Pēc bērnu nonākšanas ārpusģimenes aprūpē lielāka loma sadarbībā ar audžuģimeni un bērniem ir bāriņtiesām, jo tas ir skaidri pateikts likumdošanā. Atzīstot to, ka sadarbība ir vajadzīga, vienlaikus es saprotu, ka tā ir vēl viena liela joma sociālajam darbiniekam. Lauku sociālajiem darbiniekiem, kuriem jau šobrīd ir liels pienākumu apjoms, ar likumu noteikts pastiprināts darbs ar bērniem ārpusģimenes aprūpē, uzliktu lielu papildu slodzi.

13. Vai darba laikā, vai studējot, ir nācies saņemt konkrētu informāciju par to, kādi tad ir sociālā darbinieka pienākumi attiecībā pret bērnu, kurš ir nodots ārpusģimenes aprūpē?

Ja tā jāsāk domāt, tad nē – ne mācību procesā runāts, ne arī darba laikā nav nekādi informatīvie pasākumi bijuši par to, kādas kaut vai gaidas ir no sociālo darbinieku puses attiecībā pret bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā. Ja runa ir par bioloģiskajiem vecākiem, tad tur ir skaidrs, kas un kā ir jādara, bet attiecībā uz bērnu skaidrs ir tikai tas, ka jānodrošina sociālā palīdzība, sociālā rehabilitācija, bet saskarsmes veicināšanu var interpretēt – ja darbinieks strādā ar bioloģiskajiem vecākiem, viņš var motivēt vicināt saskarsmi arī no šīs puses.

Intervija ar Ogres novada Madlienas sociālā centra sociālo darbinieci Lauru Rudzgaili

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Ogres novada SD Madlienas sociālajā centrā.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

6 gadi

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

6 gadus.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā, manā praksē ir vairāki gadījumi, kad bāriņtiesa ir lēmusi par bērnu šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu bērniem. Minētajā laika periodā manā praksē tie ir kādi astoņi gadījumi (precīzu skaitu gan nenosaukšu, tie ir tie, kas šobrīd nāk prātā)

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Šajos gadījumos visizplatītākā ārpusģimenes aprūpes forma ir aizbildnība. Tad seko ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija, tajā skaitā - sociālās rehabilitācijas un uzvedības korekcijas iestādes. Tikai vienā gadījumā bērni tika ievietoti audžuģimenē, bet bāriņtiesas lēmums bija pieņemts, pirms es uzsāku darbu pašvaldības sociālajā dienestā.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns)?

Pēc tam, kad bērns ir nonācis ārpusģimenes aprūpē, „sociālais darbinieks-bērns” tiešās darbības tādā izpratnē kā individuālais darbs ar bērnu parasti beidzas. Bērnam teorētiski ir nodrošināti droši apstākļi, un pašvaldības sociālais darbinieks strādā ar bērna vecākiem, lai veicinātu saskarsmi vecākam ar bērnu, piesaistītu resursus sociālo problēmu risināšanai, nodrošinātu nepieciešamos pakalpojumus un radītu nosacījumus bērna atgriešanai bioloģiskajā ģimenē, notiek sadarbība ar bāriņtiesu. Ar aizbildņiem – periodiska apsekošana, atbalsta sniegšana, konsultēšana problēmsituācijās, ar nosacījumu, ja aizbildnis ir sasniedzams pašvaldības teritorijas robežās. Bieži bērns ir aizbildnībā citā pašvaldībā un kontakts ar aizbildni ir attālināts. Praksē man ir gadījums, kad es kā sociālais darbinieks konstatēto problēmu dēļ bāriņtiesu rosināju lemt par ārpusģimenes aprūpes maiņu, kas bērna interesēs arī tika izdarīts. Sociālais darbs ar audžuģimeni aprobežojas ar pašvaldības sociālo palīdzību audžuģimenei. Runājot par sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijām, notiek informācijas apmaiņa, sarakste, starpprofesionāļu sanāksmes par konkrētām problēmām, kopīga risinājumu meklēšana, bet nevarētu teikt, ka tas ir sistemātiski.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Ja runājam par sociālā darbinieka lomu bērna ārpusģimenes aprūpes laikā, tad jāsaprot, ka likumdošana nenosaka sociālā darbinieka profesionālās darbības šādā kontekstā vai arī tās ir vispārīgas un interpretējamas, un pēctecība nav regulāra vai tās nav vispār. Sociālajam darbiniekam galvenais akcents ir darbam ar ģimeni - vecākiem, lai atjaunotu sociālo funkcionēšanu un bērns varētu atgriezties ģimenē, kas vairumā gadījumu nenotiek. Bāriņtiesu funkcijas likumdošanā bērna interešu aizsardzībā ir definētas konkrētāk, un attiecībā uz bērnu ārpusģimenes aprūpē uzraudzību veic bāriņtiesa - apseko, noskaidro bērna viedokli, pieņem lēmumus par turpmāko virzību.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Daļēji jau atbildēju iepriekšējos jautājumos. Turklāt pēctecība nav skaidri definēta – ne likumdošanā, ne izstrādāti metodiskie norādījumi, līdz ar to pēctecība balstās uz konkrētā sociālā darbinieka pašiniciatīvu.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar savu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Nē, kontakts netiek uzturēts. Pēc bāriņtiesas lēmuma pieņemšanas bērns bieži vien ārpusģimenes aprūpē atrodas citā pašvaldībā, bieži vien ģeogrāfiski tālu, apsekot brauc bāriņtiesa - reizi gadā vai pēc nepieciešamības, sociālais dienests pieaicināts netiek un pašiniciatīvu neesmu izrādījusi. Ir gadījumi, kad tieša kontakta ar bērnu nav bijis arī pirms bāriņtiesas iejaukšanās, piemēram, vienpersoniskais lēmums. Kontakta uzturēšana ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem nav iespējama arī noslodzes dēļ, lai to īstenotu, rīcībai ir jābūt sistemātiskai un mērķtiecīgai, bet to nodrošināt nav iespējams resursu trūkuma dēļ.

10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Domāju, ka pašvaldības sociālajam darbiniekam nav obligāti un visos gadījumos jāuztur kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē. Kā iepriekš minēju, ja to dara, tad rīcībai ir jābūt mērķtiecīgai un sistemātiskai, lai bērnam būtu skaidra sociālā darbinieka loma viņa dzīvē. Ņemot vērā, ka pašvaldības sociālais darbinieks bērnam bieži vien vecāku ietekmē ir bieds, nevis aizstāvis, vai arī *kārtējā tante no kārtējās iestādes*, neesmu pārliecināta, ka kontakta uzturēšana dotu bērnam drošības sajūtu. Uzskatu, ka daudzos gadījumos, kad redzams, ka atgriešanās ģimenē nebūs iespējama, lielāku stabilitāti un drošību bērnam sniegs aizbildņa ģimene, audžuģimene vai ārpusģimenes aprūpes iestādes darbinieks, vai, piem., dienas centra sociālais darbinieks, kurš ir ikdienas saskarsmē ar bērnu. Sociālā darbinieka apsekojumi un tikšanās ar bērnu dublētos ar bāriņtiesas darbībām.

11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Uzskatu, ka sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem nav efektīvs, jo pašvaldībās, īpaši mazajās lauku pašvaldībās, trūkst resursu – sociālo darbinieku, nav ģimeņu asistentu, trūkst

piemērotu pakalpojumu vai to pieejamība ir ierobežota. Līdz ar to arī sistemātiska un mērķtiecīga kontakta uzturēšana ar bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā nav iespējama un lietderību grūti noteikt. Tomēr, tagad domājot par šo tēmu, pieļauju, ja būtu izstrādāta sadarbības shēma pašvaldības sociālā dienesta darbiniekam ar ārpusģimenes aprūpes formām, kā efektīvāk veicināt saskarsmi vecākiem ar bērnu, darbam ar aizbildņiem, audžuģim., sociālajam darbiniekam iesaistoties tieši, iespējams, būtu vairāk pozitīvu piemēru, kad bērni atgriežas ģimenē. Lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, vispirms skaidri jādefinē sociālā darbinieka pienākumi attiecībā uz bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā. Nepieciešams palielināt sociālo darbinieku skaitu un sašaurināt vienam sociālajam darbiniekam veicamo funkciju loku. Ņemot vērā, ka par bērnu atbildīgā institūcija ārpusģimenes aprūpes laikā ir bāriņtiesa, iespējams šāds speciālists ir piesaistāms bāriņtiesai, kas ne tikai apseko bērnu ārpusģimenes aprūpē likumdošanā noteiktajā kārtībā, bet veic regulāras apsekošanas, kas ļautu savlaicīgi konstatēt problēmas, strādā uz saskarsmi ārpusģimenes aprūpe – bērns – vecāks, un vienlaicīgi būtu resurss pašvaldības sociālā dienesta sociālajam darbiniekam.

Intervija ar Ogres novada Suntažu sociālā centra sociālo darbinieci Ilzi Lindi

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Es strādāju Suntažu sociālajā centrā.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

Nu jau 7 gadus.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

7gadi

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā, manā praksē ir 5 gadījumi.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Pārsvārā audžuģimenes tomēr ir.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk

aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

Pārsvārā notiek darbs, kur sadarbojas sociālais darbinieks ar audžuvecāku vai aizbildni. Lielāko tiesu telefoniski sazinās ar bērniem.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Ir atrunas likumdošanā, bet tomēr vairāk laikam pašiniciatīva.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Ietekmējošais faktors ir paši vecāki, to interese par bērniem, vēlme būt ģimenei ar bērniem. Jo vecāki aktīvāk virzās uz aizgādības tiesību atjaunošanu, jo paralēli aktīvāka ir sadarbība ar audžuģimeni. Ar bērniem, nepieciešamības gadījumā, telefoniska saziņa, rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpināt uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Jā, bet ļoti reti. Pārsvārā ar telefona sarunu palīdzību. Mērķis sarunai uzzināt, kā viņam veicas un uzturēt saikni ar dzimto pusi. Patiesībā neatliek brīva laika, bet tagad es sāku domāt par to, ka būtu javelta vairāk uzmanības šiem bērniem, tikai tad ir jāpalielina resursi – jāpalielina darbinieku skaits.

10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Jā, jāuztur. Domāju, tas ir svarīgi bērnam un tas ir svarīgi darbā ar bērna bioloģiskajiem vecākiem, kā arī pēc pilngadības sasniegšanas bērns jutīsies drošāk, ja būs kāda atbalsta persona viņam dzīvesvietā uzsākot pieaugoša cilvēka dzīvi. Uzturēt kontaktus svarīgi ir arī pašam sociālajam darbiniekam, tīri cilvēciskais faktors, kas ietekmē arī darba rezultātu.

11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Protams likumdošanā būtu jāparādās kādam punktam, jo tas ir bērna interesēs, ko aizstāv likums. Nezinu, bet man liekas vai bāriņtiesai jau nav tāds pienākums? Būtu vēlams arī aktīvāka sadarbība ar bāriņtiesām - ne tikai no sociālā dienesta puses, bet arī no bāriņtiesas puses. Varbūt sociālajam darbiniekam strādājot ar ģimenēm un bērniem, šādam punktam vēlams būtu ietvertam sociālā darbinieka darba aprakstā, jo kaut kāda iemesla dēļ to var neizdarīt? Nezinu, šādās kategorijās neesmu domājusi.

12. Ja reiz Jūs neesat domājusi par šādu jomu, tad varētu būt tā, ka sociālajiem darbiniekiem nav skaidrības par to, kāda ir sociālā darbinieka loma saistībā ar šo tēmu?

Mēs – sociālie darbinieki zinām, kādi ir mūsu pienākumi nosacīti, jo viņi nav atrunāti skaidri un konkrēti, kā tas, piemēram, ir Bāriņtiesas likumā par bāriņtiesas kompetenci un uzdevumiem teikt. Taču interesanti, ka, es ne mācoties, ne strādājot neesmu dzirdējusi šādu tēmu apspriežam publiski vai vismaz informatīvi, bet, kad 2011. gadā izgāju audžuģimeņu apmācības, tur ļoti bieži tika uzsvērts par nepieciešamību sadarboties ar sociālo darbinieku vai sociālā dienesta citiem speciālistiem. Tad sanāk tā, ka es no šīs apmācības ieguvu lielāku priekšstatu, nekā apgūstot profesiju un strādājot par sociālo darbinieku.

Intervija ar Ogres novada Taurupes sociālā centra vadītāju Airu Ločmeli

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Strādāju Taurupes sociālajā centrā par vadītāju, apvienojot sociālā darba un sociālās palīdzības nodrošināšanas pienākumus.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

23 gadus.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

Tik pat.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Jā, ir gan.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Aizbildība un audžuģimeņu pakalpojumi tikai.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

Ar tiem bērniem, kuri dzīvo netālu, sazināties un apciemot viņu dzīvesvietās, bet tie bērni, kuri ir tālāk no mums dzīvesvietas ziņā, tos praktiski neapsekojam.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Noteikti pašiniciatīva un profesionālā darbības joma, jo atbilstoši likumdošanai mēs esam bērnu tiesību aizsardzības institūcija. Saskarsmi veicinām gan no bioloģisko vecāku puses.

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Laika un darbinieku trūkums. Mēs esam noslogoti, uz brīvo vakanci nepiesakās darbinieki, tāpēc nav iespējams izdarīt, ko no mums sagaida.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpināt uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Iespēju robežās jā.

9. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Protams, bērniem būtu jājūt interese par viņiem. Mums tomēr ir “ jātur roka uz pulsa”, jo nekur jau nav teikts, ka bērnam konkrētajā ārpusģimenes aprūpes formā ies labi – mēs jūtam atbildību par to pārliecināties, ko iespēju robežās arī darām.

10. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Vispār šī konkrētā joma ir bāriņtiesai vairāk deliģēta, mēs strādājam uz bioloģisko vecāku motivēšanu sadarboties un līdzdarboties problēmu risināšanā. Šī deliģētā funkcija aizņem jau daudz darba, laika resursus. Es jau iepriekš minēju, ka mums uz katru darbinieku ir visas jomas jāīsteno – aprūpe, rehabilitācija, sociālais darbs, sociālā palīdzība. Vispār kopumā ir jāpalielina darbinieku skaits, bet, ja mēs vēlamies attīstīt šo ārpusģimenes saskarsmi, tad tā pat varētu būt atsevišķa nodaļa, ko mēs – lauku sociālie centri diezvai spēsim nodrošināt.

Intervija ar Ogres novada Taurupes sociālā centra sociālo darbinieci Ritu Vitenbergu

- 1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?**
Taurupes sociālajā centrā.
- 2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?**
Vispār sociālā darbinieka darba stāžs man ir 20 gadi.
- 3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?**
10 gadi
- 4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?**
Jā
- 5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?**
Aizbildnība pārsvarā.
- 6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns)?**
Es vairāk sazinos ar bērnu, kurš ir aizbildnībā, lai noskaidrotu dzīves apstākļus. Mēdzu netiešā veidā to arī darīt – iegūstot interviju no aizbildņiem, izglītības iestādēm.
- 7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?**
Tiesību akti, sociālā dienesta uzstādījums, sadarbība ar bāriņtiesu un citiem sociāliem dienestiem, pašiniciatīva.
- 8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?**
Pamatā vadoties pēc tiesību aktiem, bet ir gadījumi, ka iniciatīvu ņem tieši paši aizbildņi, labprāt izrādot vēlmi sadarboties.
- 9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?**
Jā, jo aizbildnis un bērns ir nedalāmi, kā ģimene kopumā. Ir svarīgi zināt tieši bērna viedokli, vai ģimenē bērns jūtas labi, vai viņam tiek apmierinātas visas vajadzības. Veicam apsekošanu dzīves vietā, sarunas ar bērnu, ar aizbildni. Noskaidrojam arī vai vecāki izrāda ineteresi par bērnu. Paralēli notiek darbs ar vecākiem, lai varētu bērnu atgriezt bioloģiskajā ģimenē.
- 10. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.**

Kontakts ar bērnu ir svarīgs, jo tas palīdz izsvērt kādas attiecības ir aizbildņa ģimenē, vai bērna tur jūtās labi, kā arī sarunā noskaidro kādas ir attiecības ar vecākiem, vai ir kontakts.

11. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Sociāla darbinieka loma vairāk balstās uz pašiniciatīvu, cik sociālais darbinieks ir ieinteresēts strādāt ar aizbildņa ģimeni, interesēties par bērna aprūpi un vajadzību nodrošināšanu aizbildņa ģimenē. Vairāk darbs tiek virzīts uz bioloģisko ģimeni.

Intervija ar Ogres novada Taurupes sociālā centra sociālo darbinieci Ingu Orbidāni

1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?

Mana darba vieta ir Taurupes sociālais centrs.

2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?

8 mēnešus strādāju par sociālo darbinieku.

3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?

8 mēnešus arī strādāju par sociālo darbinieku ar ģimenēm ar bērniem, bet strādāju tikai uz pusslodzi.

4. Vai Jūsu praksē ir gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?

Ir 1 gadījums.

5. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?

Audzū ģimene.

6. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenēs, sociālās aprūpes institūcijās (sociālais darbinieks-bērns, sociālais darbinieks – aizbildnis, audžuvecāks, sociālās aprūpes institūcijas pārstāvji)?

Notiek sadarbība ar vecākiem, ja vecāki ir ieinteresēti, lai bērni atgrieztos ģimenē, bet ne ar bērnu, jo nav nepieciešamība bijusi to darīt.

7. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?

Normatīvie akti, bet lielākā daļa ir pašiniciatīva

8. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?

Ietekmē darba apjoms, ja uzraudzībā ir vairākas ģimenes, tad kāda paliek mazāk aprūpēta. Bāriņtiesas norādījumi, ja ir nepieciešams, var tikt ņemti vērā.

9. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpinat uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?

Nē – kā jau teicu iepriekš- nav bijusi nepieciešamība.

9. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontaktu ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu, pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.

Uzskatu, ka sociālajam darbiniekam ir jāuztur kontakts ar bērnu. Ja speciālists ir ieguvis bērna uzticību, ir izveidojusies laba sadarbība, tad tas ir vēl viens atbalsta punkts viņam, ir vēl kāds cilvēks, uz kuru var paļauties, ar kuru var dalīties emocijās un gūt vajadzīgo atbalstu. Kā arī, jāpārlicinās par bērna emocionālo labklājību jaunajā vidē, vai viņš jūtas drošībā.

10. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Rūpēties, lai darbinieku skaits atbilstu reālam darba noslogojumam.

Intervija ar Ogres novada Madlienas sociālā centra sociālo darbinieci Inesi Matvejevu

- 1. Kurā Ogres novada sociālā dienesta sociālajā centrā Jūs strādājat?**
Madlienas sociālajā centrā.
- 2. Cik ilgi strādājat par sociālo darbinieku?**
1 gadu.
- 3. Cik ilgi strādājat ar konkrēto mērķu grupu – ģimenes ar bērniem?**
Arī 1 gadu tikai, bet drīzumā jau vairs nestrādāšu.
- 4. Kāds ir iemesls?**
Nespēju izturēt šo spriedzi. Esmu sapratusi, ka nepatīk risināt citu problēmas tik “dziļi”.
- 5. Vai Jūsu praksē ir bijuši gadījumi, kuru rezultātā bērniem bāriņtiesa ir lēmusi ārpusģimenes aprūpi?**
Jā, 2 gadījumi.
- 6. Kāda bērnu ārpusģimenes aprūpes forma ir visizplatītākā no šiem gadījumiem?**
Viena audžuģimene, 1 aizbildnis.
- 7. Kāda ir Jūsu profesionālās darbības pēctecība attiecībā uz bērniem, kuri nonāk aizbildnībā, audžuģimenes, sociālās aprūpes institūcijās sociālais darbinieks-bērns?**
Es ar pašu bērnu neesmu sazinājusies, bet ar aizbildi vai audžuģimeni gan.
- 8. Kas paredz šo profesionālās darbības pēctecību – likumdošana, normatīvie akti, sociālā dienesta uzstādījums, pašiniciatīva?**
Es tā īsti nemaz nezinu...
- 9. Kādi faktori ietekmē šo pēctecīgo rīcību, tās regularitāti?**
Es jau neveicu nekādu pēctecīgo darbību... Vismaz man tā šķiet...
- 10. Kad strādāju ar Jums kopā, Jūs pēc tam, kad bāriņtiesa pieņēma lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, veicāt darbības, kas attiecās pret bērnu...**
Jā gan. Toreiz viņiem nodrošinājām sociālās rehabilitācijas pakalpojumus krīzes centrā, bet vairāk es tos bērnus netiku redzējusi.
- 11. Vai Jūs bērnu ārpusģimenes aprūpes gadījumā turpināt uzturēt kontaktu ar pašu bērnu? Ja atbilde ir jā, tad kādā veidā tas izpaužas? Un kāds šīm darbībām ir mērķis? Ja atbilde ir nē, tad kāds tam ir iemesls vai kādi šķēršļi ir?**
Nē, kā jau iepriekš teicu, jo neuzskatīju par vajadzīgu to darīt – nebija iemesla.
- 11. Kāds ir Jūsu viedoklis – vai sociāliem darbiniekiem ir jāturpina uzturēt kontakts ar bērnu, viņam atrodoties ārpusģimenes aprūpē? Lūdzu pamatojiet Jūsu atbildi, sniedzot izvērstu atbildi.**

Ideālā variantā būtu ieteicams turpināt kontaktēties ar bērnu arī ārpusģimenes aprūpē esot. Tādejādi iegūstot pilnu informāciju par bērna izmaiņām, iegūto pieredzi, problēmsituācijām, lai vēlāk, ja bērns atgriezīsies ģimenē, sociālais darbs ar šo ģimeni būtu veiksmīgāks.

12. Kādi ir Jūsu ieteikumi, lai pilnveidotu sociālā darbinieka lomu, nozīmi bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā? Kas būtu jāmaina “sistēmā”, sociālā darba procesā, likumdošanā?

Nemāku teikt – droši vien vairāk pievērst uzmanību bērniem, interesēties par viņiem, noskaidrot apstākļus, bet, ja godīgi, tad tam vienkārši neatliek laika. Līdz ar to ir jāpalielina resursi darbinieku ziņā vai arī bāriņtiesai tak ir kontroles funkcija.

